Gabriel Pieras Salom

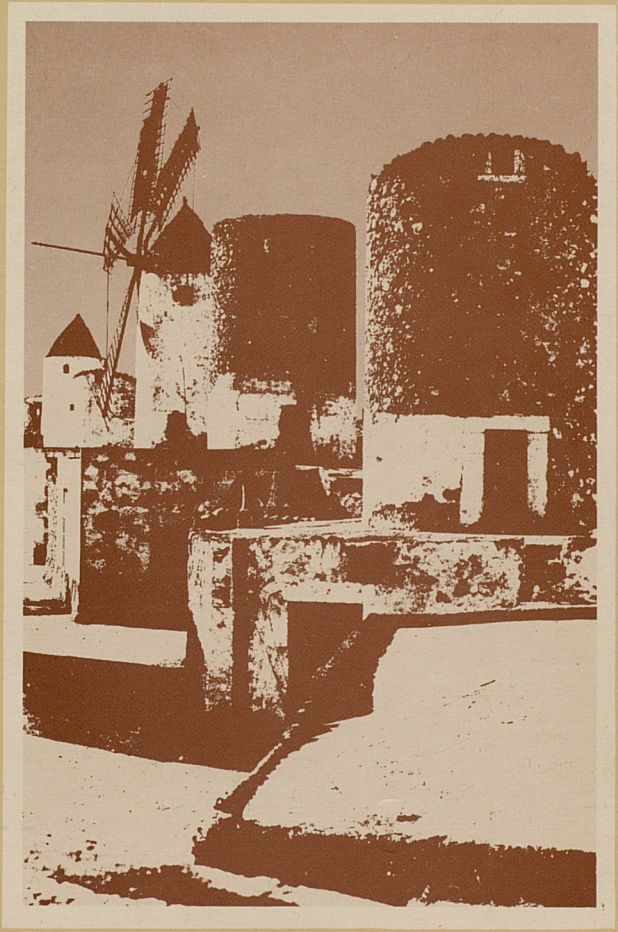

Breu Història d'Inca

Breu Història d'Inca

Gabriel Pierre Salum

Breu Història d'Inca

Gabriel Pieras Salom

EDITA MAGNIFIC AJUNTAMENT D'INCA

AMB EL SUPORT DEL CONSELL INSULAR DE MALLORCA

II CONGRÉS INTERNACIONAL DE LA LLENGUA CATALANA · MCMVI 86

Llibre editat l'any del
II Congrés Internacional de la Llengua Catalana

Depòsit Legal: P.M. 752/1986 ISBN: 84-505-4363-0 Gràfiques Garcia (Inca) Mallorca

Gabriel Pieras Salom

Breu Història d'Inca

Amb dibuixos de Mireia i Marc Serra Puig

Sig. D 5490
R. 7943

Inca, 1986

NO PRESTEC

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS · INCA ·

NO PRESTEC

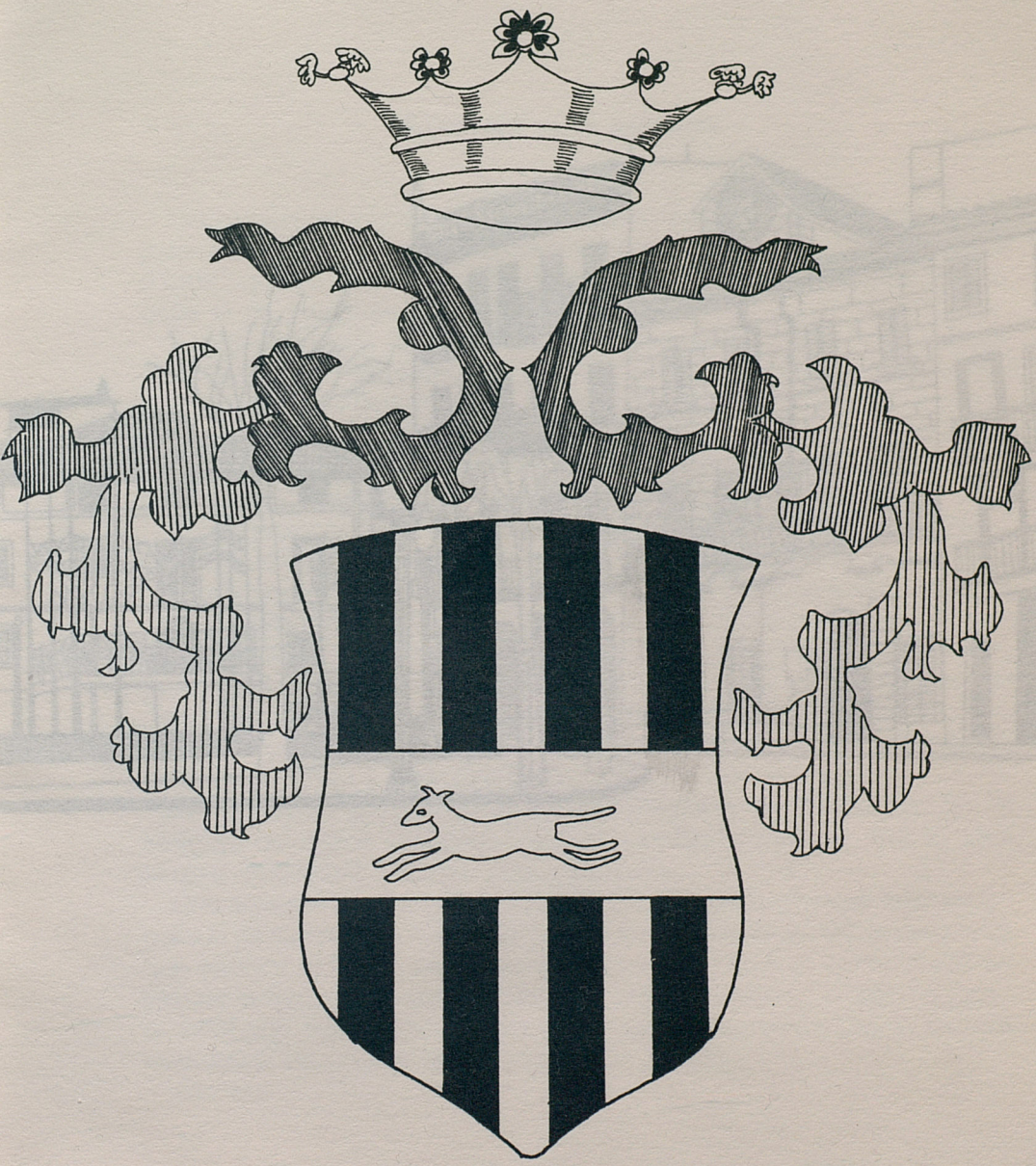

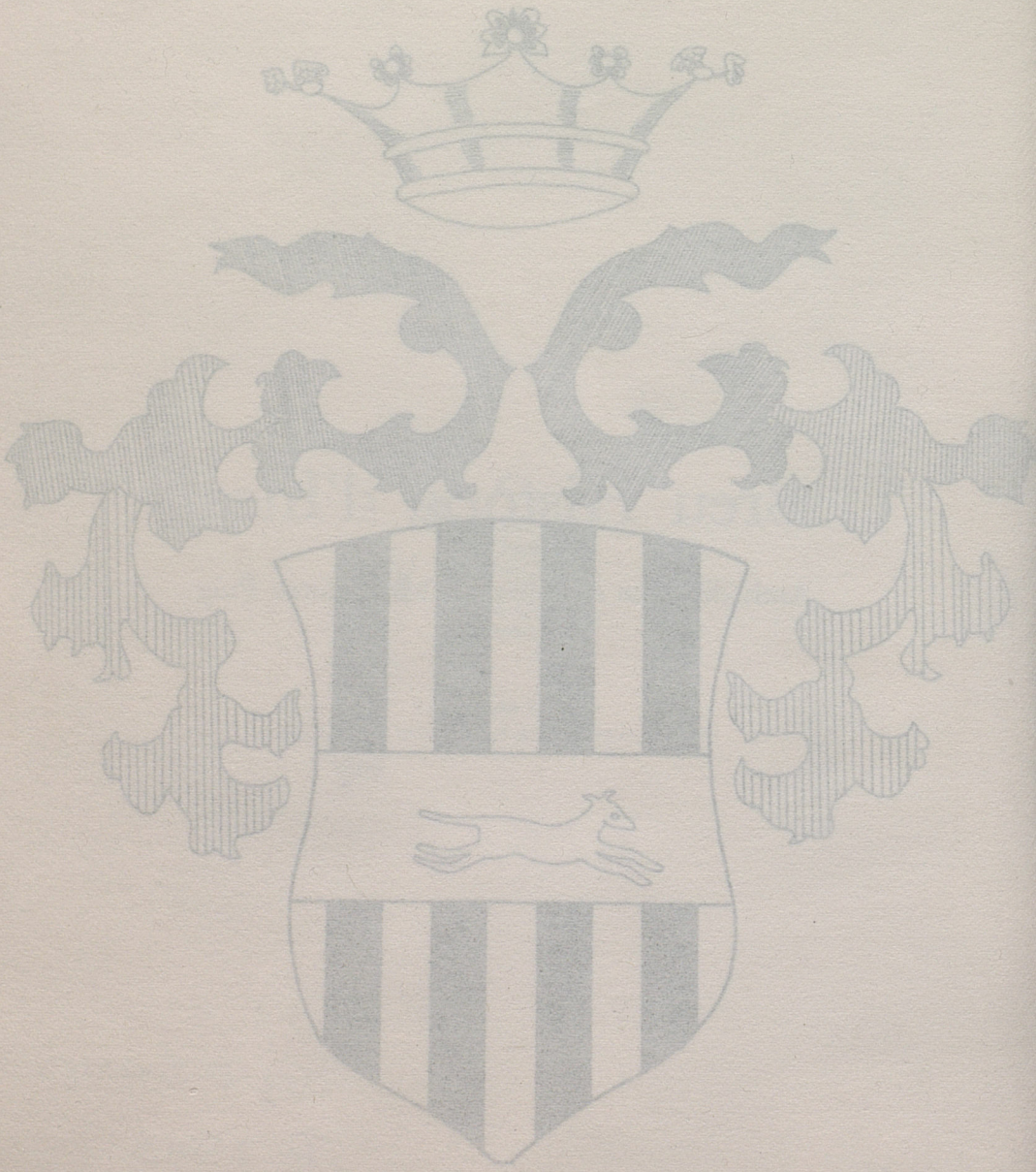

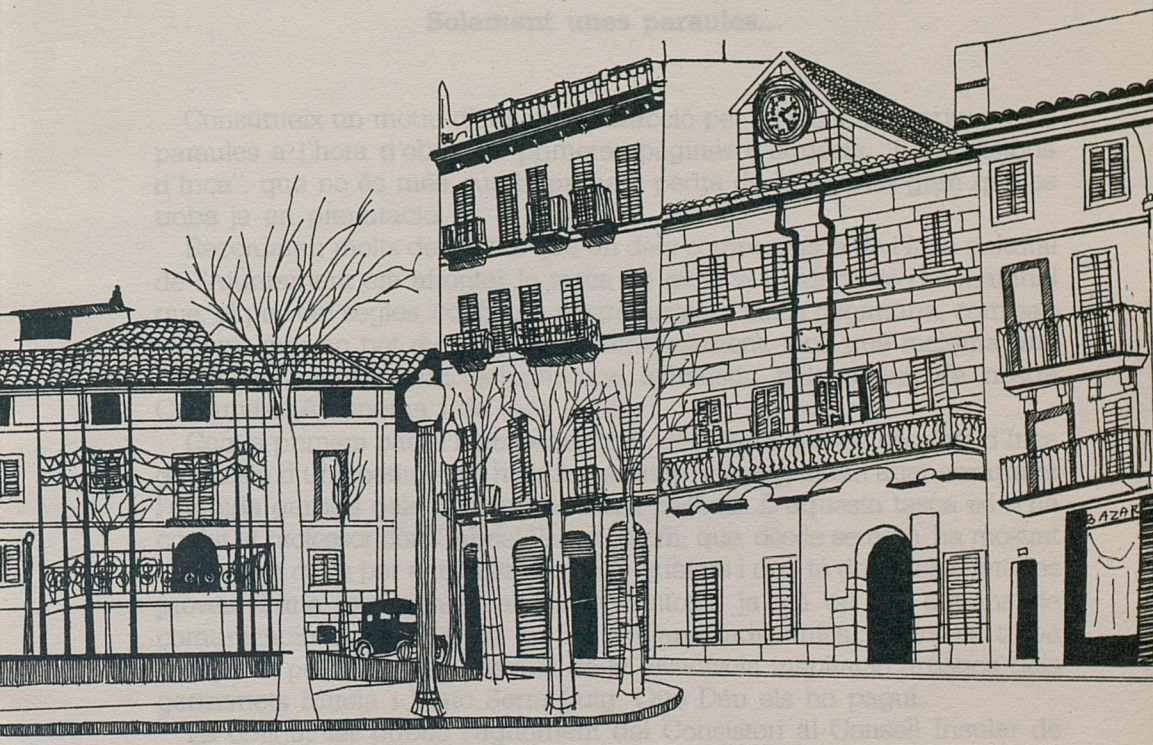
BAZAR

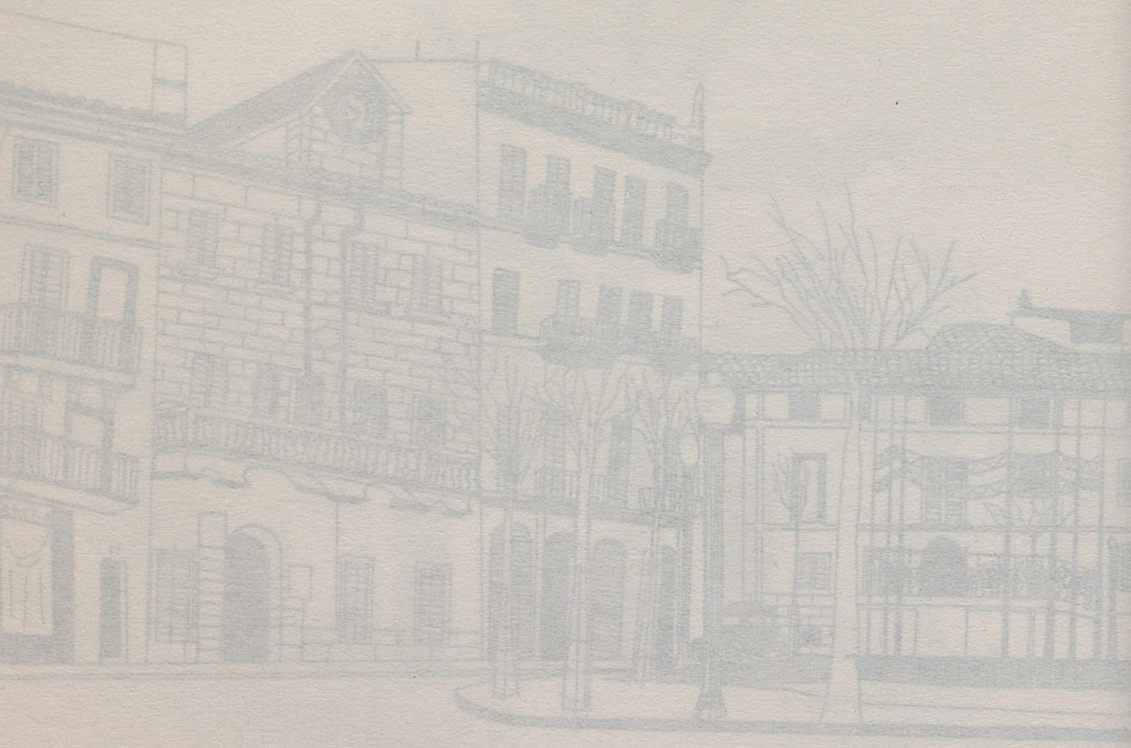

Solament unes paraules...

Constitueix un motiu d'orgull i satisfacció per a l'alcaldia escriure unes paraules a l'hora d'obrir les primeres pàgines d'aquesta "Breu Història d'Inca", que no és més que la primera pedra de la història gran que es troba ja en preparació.

Recordaran molts de lectors que un dels compromisos de l'àrea cultural de l'Ajuntament era afrontar la tasca de recerca i ordenació del material que, al pas del segles, configura nostra història; tasca gegantina, com sap tothom, que no pot dur-se a terme lleugerament, sinó que reclama una dedicació seriosa i un pelegrinatge exhaustiu pels arxius de nostra Comunitat Autònoma i de més enllà.

Com a primera passa hem pensat que era adient que els escolars d'Inca gaudissin d'una petita eina històrica amb la que poguessin anar eixermant l'atapida garriga dels nebulosos temps passats. D'aquesta tasca se n'ha cuidat el professor don Gabriel Pieras Salom, que, desde sempre, ha mostrat el seu bon caire per a realitzar aquests quefers i que té donades sobrades proves d'una experiència altament fruitosa, ja sia en els mitjans de comunicació escrita, ja sia en els mitjans radiofònics. L'obra es troba enriquida pels dibuixos nascuts de la jovenívola inspiració artística dels germanets Mireia i Marc Serra Puig. Que Déu els ho pagui.

Es obligat fer públic l'agraïment del Consistori al Consell Insular de Mallorca pel suport econòmic concedit a l'hora de plasmar l'edició, sens el qual difícilment hauríem pogut llançar-la.

Que aquesta obra modesta (mirada pel seu tamany), però important i bella si es valora la tasca i el destí que se li ha assignat, sia la pregonera que anunciï el feliç i proper esdeveniment de veure al carrer el primer tom de la que, de tot cor, desitjam que sia la definitiva "Història d'Inca", la ciutat que, sens dubte, ha estat fita importantíssima dins les vicissituds històriques de nostres benvolgudes Illes Balears.

Així sia!

ANTONI PONS
Batle d'Inca

Solament unes paraules...

Constitueix un motiu d'orgull i satisfacció per a l'alcaldia encomiu unes paraules a l'hora d'obri les primeres pàgines d'aquesta "Llau Historia d'Inca", que no és res que la primera peda de la misma qian que es toba ja en preparació.

Recordaran molts de lectors que un dels compromisos de l'àrea cultural de l'Ajuntament era afrontar la tasca de recerca i ordenació del material que, al pas del segles, contigura nosta historia, tasca especialmia, com sap tothom, que no pot dur-se a terme lleugerament, amb que reclama una dedicació seriosa i un pelegrinatge exhaustiu pels arxius de nostra Comunitat Autònoma i de més enllà.

Com a primera passa bem pensat que era adient que els capítols d'Inca quedissin d'una petita eina historica amb la que poguessin anar ekemanant l'atapida garrida dels nebulosos temps passats. D'aquesta tasca se n'ha cuidat el professor don Gabriel Perez Salom, que desde sempre ha mostat el son cario per a realitzar aquesta quelera i que té dades sobrades proves d'una experiencia altament lluitosa, ja sia en els mitjans de comunicació escrita, ja sia en els mitjans radiofònics. Lobra es troba emmiuda pels dilmxos nascuts de la jovenlova impulsació artistica dels germanets Miralles i Marc Serra Puig. Que Déu els ho pagui.

És obligat ter públic l'apartament del Consell Insular de Mallorca pel suport econòmic concedit a l'hora de plasmar l'edicró, sens el qual dificilment hauríem pogut llançar-la.

Que aquesta obra modesta (mirada pel sen barmany), però important i bella si es valora la tasca i el desit que se li ha assignat, sia la preponera que aturnerí el feliç i proper sedeventurent de veure al carrer el primer tom de la que, de fot cor, desitjam que sia la definitiva "Historia d'Inca", la ciutat que, sens dubte, ha estat fita importantissima dins les vicissitudes historiques de nostres benvolgudes Illes Balears.

Axi sia!

ANTONI POLS
Batle d'Inca

A Inca, ma Pàtria

INTRODUCCIÓ

Tot poble, tota ciutat o qualsevol nucli de població té l'obligació, el deure i la necessitat de conèixer la seva Història, de saber qui foren els forjadors primers del que avui es gaudeix, es disfruta, o també del que avui es destrueix sense pensar que el passat és la pedra fonamental del present i del futur, sempre incert i bellugadís. Aquests fets i succeïts crèdits amb senzillesa infantivola són retalladures del nostre ser, de la nostra manera de viure, fer i pensar. Som el resultat d'unes fites vetlles, antigues, ancestrals i captivadores, de les quals no en podem renunciar jamai. Recuperar aquests trets de nostre passat ens donarà la possibilitat de continuar i embellir la tasca emprès, començada, pels nostres padrins, pels nostres avantpassats qui, sens desmaiar ni afluixar, posaren, amaren posant les pedres mestres, els fonaments del que avui és nostra Inca, nostra Pàtria, el lloc on han transcorregut les vivències més grans, les circumstàncies, alegres o tristes, que han fet possible que nostre lloc de residència sia un lloc agradable, feliç i que tengui, tot mirant un futur, ganes del treball quotidià per esculpir aquest retall de terra que ens ha tocat trepitjar, cuidar, estimar i, perquè no, resuscitar així com, llevant les cendres de la focatera airosa, sant baix elles una tebior suau que pot convertir-se en focatera que doni goig, calor i significança a la nostra vida de cada dia.

No es pretén en aquesta Breu Història d'Inca fer un exhaustiu recull de dades, noms i situacions. No és l'intent primer. El que intenta el nostre Ajuntament és donar a conèixer resumidament els grans trets de la nostra vida arràvica i entrunyada, amb la vida actual i més pròpera. Intenta recuperar unes bases en poder descansar per llavors emprendre la gran tasca d'aprofundir, amb grossos i voluminosos toms, la nostra tan inèdita Història Inquera, quasi intocada, totalment desconeguda i sempre treta a espècellaries. L'intent és donar-vos a conèixer la gran caminada que feren els nostres padrins perquè nosaltres gaudissim del plaer de sentir-nos bé i a gust dins l'espai que forma la nostra Ciutat.

Serà una síntesi, una breu contarella històrica del que passà per nostres contrades i que quedà impres per a sempre dins els nostres carrers, places, raiso i, sobre tot, dins el nostres sentiments i dins el nostre ser. Perquè nosaltres, els Inquers, som de la manera que ens feren els qui ens precediren i no podem renunciar a tal patrimoni, ans al contrari hem de cuidar-lo amorosidament,

INTRODUCCIÓ

Tot poble, tota ciutat o qualsevol nucli de població té l'obligació, el deure i la necessitat de conèixer la seva Història, de saber qui foren els forjadors primers del que avui es gaudeix, es disfruta, o també del que avui es destrueix sense pensar que el passat és la pedra fonamental del present i del futur, sempre incert i bellugadís. Aquests fets i succeïts contats amb senzillesa infantívola són retalladures del nostre ser, de la nostra manera de viure, fer i pensar. Som el resultat d'unes fites velles, antigues, ancestrals i captivadores, de les quals no en podem renunciar jamai. Recuperar aquests trets de nostre passat ens donarà la possibilitat de continuar i embellir la tasca empresa, començada, pels nostres padrins, pels nostres avantpassats qui, sens desmaiar ni afluixar, posaren, anaren posant les pedres mestres, els fonaments del que avui és nostra Inca, nostra Pàtria, el lloc on han transcorregut les vivències més grans, les circumstàncies, alegres o tristes, que han fet possible que nostre lloc de residència sia un lloc agradable, feliç i que tengui, tot mirant un futur, ganes del treball quotidià per enaltir aquest retall de terra que ens ha tocat trepitjar, cuidar, estimar i, perquè no, ressuscitar així com, llevant les cendres de la focatera airosa, surt baix elles una tebior suau que pot convertir-se en focatera que doni goig, calor i significança a la nostra vida de cada dia.

No es pretén en aquesta Breu Història d'Inca fer un exahustiu recull de dades, noms i situacions. No és l'intent primer. El que intenta el nostre Ajuntament és donar a conèixer resumidament els grans trets de la nostra vida atàvica i entroncada amb la vida actual i més propera. Intenta recuperar unes bases on poder descansar per llavors emprendre la gran tasca d'arrodonir, amb grossos i voluminosos toms, la nostra tan inèdita Història Inquera, quasi intocada, totalment desconeguda i sempre treta a espipellades. L'intent és donar-vos a conèixer la gran caminada que feren els nostres padrins perquè nosaltres gaudíssim del plaer de sentir-nos bé i a gust dins l'espai que forma la nostra Ciutat.

Serà una síntesi, una breu contarella històrica del que passà per nostres contrades i que quedà imprès per a sempre dins els nostres carrers, places, cases i, sobre tot, dins el nostres sentiments i dins el nostre ser. Perquè nosaltres, els Inquers, som de la manera que ens feren els qui ens precediren i no podem renunciar a tal patrimoni, ans al contrari hem de cuidar-lo amorosidament,

perquè simplement parlam de nosaltres mateixos i per nosaltres mateixos. I és que els Inquers som distints i iguals, a la mateixa vegada, que tota la resta de Mallorca, però amb les circumstàncies que ens envoltaren segles enrera quan nosaltres no hi érem personalment, tan sols estàvem, que ja és molt, dins els inconscients col.lectius dels nostres avantpassats.

No podem renunciar a aquest passat, fins ara un poc deixat, un poc abandonat, puix és el punt de partida on comença aquesta senderola que condueix a cada un de nosaltres, a la vida actual i nostrada. Estimem, doncs, aquest passat i així ens retrobarem altra vegada agermanats i junts per treballar pel futur que, pels nostres fills, serà present i més tard, passat.

EL NOM DE LA POBLACIÓ

El nom de la nostra població, INCA, es perd dins la boira llunyana del temps i pocs són els historiadors i filòlegs que ens hagin donat fites segures per saber l'origen de tal mot que ens identifica com a poble viu i que ha arribat, amb aquest so sec i tancat, fins als nostres dies.

Basant-nos amb el que diu el "Diccionari Català-Valencià-Balear" de Mn. Antoni Maria Alcover i redactat per Francesc de Borja Moll, creim que l'explicació que se'ns dóna és, per ara, la més correcta i que té més credibilitat.

> 2. INCA. topon. Vila, cap de partit judicial, situada en el cente de l'illa de Mallorca.
>
> FON.: "inke" (en la pronúncia local). En aquesta vila es pronuncia la "k" molt velar, a diferència de Palma i Manacor, on es pronuncia molt palatal.
>
> ETIM.: desconeguda. Potser de l'àrab "hinka": "galta, coster", segons Mn. Alcover (BDLLC, XIV, 133); però és estranya la pèrdua de la "h" inicial. Es possible que Inca sia un nom pre-romà d'origen desconegut.

La idea de Mn. Alcover, per nosaltres, no és massa disbaratada, ans al contrari, pensam que és la millor que hem trobada, puix ell no podia oblidar la làpida romana que es trobà a Inca, temps llunyans, dins el "Camp d'Oca", de la qual tornarem parlar a un altre capítol. Aquesta troballa pressuposa un nucli romà al que avui forma la nostra Ciutat i, ja que no hi ha altres noms, com ha passat a altres llocs, ens quedam amb la idea de que aquest bell nom d'Inca és pre-romà i d'origen desconegut.

PREHISTÒRIA

Ja que a Inca tenim poques restes de la Prehistòria, serà necessari que expliquem el contexte general de Mallorca, tot resumint-lo i centrant-lo a Inca de la manera més fàcil.

Si consideram que la Prehistòria de Mallorca comença en el període Neolític, podrem entendre que per nostres contrades ja hi havia l'element humà. Aquest període va dels 4.000 a 2.000 anys abans de Crist. La gent de llavors té capacitat de navegar. A les parts baixes de les muntanyes de la Serra Nord es troben abrics i llocs de refugi; s'hi han trobat ossos humans, bocins de sílex, punxons i altres restes usats pels primitius mallorquins.

Tot deixant aquest període tan obscur de nostra Inca, ja que no tenim proves que ens testifiquin la presència d'aquests primers mallorquins, podem entrar dins la Cultura Pretalaiòtica, que va del 2.000 al 1.200 A.C. És una època on els homes usen de les coves, naturals o artificials, per llocs d'habitació o enterraments. S'ha dit moltes vegades que aquestes coves es troben vora els talaiots. Es troben dites coves, naturals i d'habitació, a Felanitx, "La calenta", el "Confessionari des moro" i els dels "Bous"; a Escorca, les del "Coll de Sa Batalla", "Manut" i "So'n Torrella". També es troben aquestes restes a altres llocs, com són: A la Cala de Sant Vicenç, a la Font Santa de Campos, etc.

Moltes d'aquestes coves, moltíssimes, eren llocs d'enterrament. N'hi ha a Andratx, Ariany, Maria de la Salut, Santa Margalida, Búger, Escorca, etc. Aquestes coves poden ser de tres classes: Circulars sense corredor, de cambra allargada amb corredor i circulars amb corredor. Els cadàvers eren col.locats dins les coves enrevoltats d'ofrenes.

Diu Mn. Pere Xamena a la seva Història de Mallorca: "Sembla que l'home de la cultura de les coves procedia de Sardenya, Sicília i altres illes del Mediterrani oriental i que formà a Mallorca petites comunitats pacífiques més o menys nòmades dedicades a l'agricultura i a la ramaderia. Els seus ritus d'enterrament col.lectiu, posant entorn dels cadàvers les eines que havien usat en vida i altres ofrenes, ens fan suposar que tenien idees religioses i que creien en la supervivència de l'home més enllà d'aquest món."

La Cultura Talaiòtica comprèn de 1.200 a 800 anys a. de C. i és la més

important per la seva representativitat de les cultures primitives. El talaiot és una construcció molt curiosa formada per grans pedres ajuntades sense cap tipus de mescla. Uns són quadrats, altres rodons i també se'n coneixen de llarguers. Uns són petites habitacions i altres, construccions massises i tan sols amb un corredor interior. Els rodons o circulars estaven fets tot començant amb una filada i altra i a mesura que pujaven, anaven estrenyent les pedres, deixant més espai entre les parets i acabant amb una falsa cúpula. Altres vegades, sobre les parets laterals s'hi col.locaven altres pedres per fer el sòtil, o s'hi posaven branques o bigues d'ullastre. Algunes d'aquestes construccions podien tenir cambres a distints pisos o també escalonades. Les dimensions dels talaiots varien molt. Els més grossos poden tenir més de 12 metres de llargària i els petits, 4 o cinc.

Els investigadors no s'han posat d'acord amb la utilitat de tals construccions. Uns són del parer que eren simplement llocs d'enterrament, altres diuen que eren baluard de defensa o d'observació. El que sí es sap és que el talaiot solitari és més antic que el que forma una comunitat, formant un poblat. Es calcula que a la Mallorca Talaiòtica hi havia més de 200 poblats i Mn. Xamena ens anomena els més importants: So'n Julià, Es Predegar, So'n Taixaquet, Capocob Vell i Cala Pi, de Llucmajor; S'Illot de Sant Llorenç; Es Rossells i So'n Herevet de Felanitx; Ca'n Daniel Gran de Pollença; Es Mitjà Gran de Ses Salines; Ses Païses d'Artà...

Pel que fa referència a Inca, poca cosa sabem, poca cosa consevam i manco monument prehistòric tenim. A S'Ermita ens queda, visible encara, la base d'un talaiot bastant mal consevat i classificat amb una categoria molt baixa. De totes maneres, en el Corpus de Toponímia de Mallorca de J. Mascaró Pasarius podem trobar un llistat on els noms de monuments prehistòrics i protohistòrics són nombrosos, però avui mals de localitzar, ja que o han quedat dins l'oblit dels investigadors o han estat destruïts per mans poc coneixedores de dites obres antigues.

A les pàgines 3.243 i 3.244 s'hi pot llegir els següents noms referits a monuments del terme d'Inca:

> *Avencar, S' (Ca'n Trempó). Batliu, es. Ca los Carros. Camp de s'Oca (Sa Font Vella). Ca'n Pa Calent. Puig d'Inca. So N'Alegre (Ca's Poller). So N'alegre (ses Coves). So'n Bordils (Ca'n Guapo). So'n Fiol de Dalt. So'n Frare (Cova de ses Rates Pinyades). So'n Gual (Cova de s'Arena). So'n Mas des Poticari (s'Argenteria). So'n Ravanet (Puig de s'Ermita) o de ses Talaies. So'n Sastre. So'n Seriol (Ca'n Pere de sa Cova). So'n Vic (Els Vilars). So'n Vivot (Es Puig). Tirasset (Ca'n Colau). Tirasset (Ca'n Jordi-Ca'n Tiró).*

Si consideram que està a l'abast dels nostres ulls el de S'Ermita i que els altres han anat perdent-se, hi ha constància escrita, podem assegurar que dins nostre terme hi hagué vida social. I si ens adonam de la seva situació, de la situació dels monuments prehistòrics (talaiots i altres construccions), veurem que són llocs molt estratègics i alts, com el bell lloc de S'Ermita que domina tota la part Nord i Llevant de l'Illa. També podem pensar i imaginar que a les parts altes d'Inca hi cap la possibilitat de que sota les construccions hi hagi restes de temps llunyans, temps prehistòrics. Els llocs podrien ser el "Serral dels molins", el "Puixet d'En Reure" i altres dins el nucli actual de població.

Per acabar aquest capítol, seria convenient explicar com vivia l'home prehistòric. Es dedicava al comerç marítim i en manco importància a l'agricultura i ramaderia. Inca no estant vora mar seria aquesta darrera una de les seves activitats. L'home primitiu mallorquí conegué els cereals, fabricava ceràmica, s'alimentava de carn d'animals que caçava, cabres, ovelles, bous, porcs, etc. És posible que fes qualque mena de licor, emprant baies silvestres, puix les vinyes no existien. Els objectes que podia fer eren de caràcter pacífic i per ús dels homes, malgrat que s'han trobades a altres indrets armes, com espases i ganivets amb punta de fletxa. Els objectes d'ornamentació també són nombrosos, així com la ceràmica. Plats fondos cuits al sol i a l'aire o també per mitjà del foc de branques. També coneixia l'art del teixit, emprant els materials que tenia a l'abast (ovelles, cabres...) i posant-se al damunt les pells de dits animals. Se suposa que durant tot l'estiu anava nu, com expliquen els historiadors romans.

INCA PRE-ROMANA

Vers el segle VIII comença la decadència de la Cultura Talaiòtica. Altres civilitzacions que provenen de l'Orient imposen els seus sabers i les seves cultures, més avançades. És un fet que els vaixells fenicis, grecs i cartaginesos arriben a les costes de Mallorca i van imposant els seus costums, sempre més poderosos i agradables que els dels homes, quasi primitius, qui habiten encara els talaiots, coves i altres edificacions primàries. A tot pesar, s'ha arribat a la conclusió de que dits pobles orientals no arribaren a establir-se a l'interior de l'illa, sinó que tan sols eren punts d'arribada o sortida per fer intercanvis. També és possible que els cartaginesos arribassin a establir qualque mercat on fer aquests canvis de mercaderies.

Tot estant Mallorca entre la Península i la pàtria dels colonitzadors, va ser lògic que s'establís una competència entre pobles distints, com poden ser els Cartaginesos i els Grecs. Sorgiren les guerres greco-púniques, a les quals hi participaren els "foners balears", formant un cos molt nombrós. Després d'aquestes guerres, més d'un segle i mig després, rebenta una altra guerra entre dos pobles que volen la total submisió econòmica de nostres illes: les lluites entre cartaginesos i romans. Són conegudes com a les "guerres púniques". Aníbal, capdavanter dels cartaginesos, després de moltes victòries, fou totalment vençut i tornà a Àfrica vers l'any 202 a. de C.

Diuen els historiadors moderns que és durant aquest temps quan els autors grecs i llatins donen nom a nostres illes. Dels primers són: "Cromiussa" és Mallorca, "Melussa" és Menorca, "Pitiussa", Eivissa i Formentera, "Ofiussa".

Poc temps després, les illes són conegudes amb el nom de "Gimnèssies". Els romans anomenaren Mallorca i Menorca com a "Balearis major i Balearis minor". És durant l'Era Cristiana que el nom de "Majorica" entre en joc.

A Inca degué continuar més temps la Cultura Talaiòtica, puix la seva situació feia difícil l'acostament a les esmentades cultures, tot i comptant que altres poblats, com són els de Costitx, Felanitx, Valldemossa i altres, absorbiren part de la cultura nova i les restes demostren la seva elevació en quant a construccions, imatges, santuaris, etc. A Inca poca cosa s'ha trobat d'aquesta època i si s'ha trobat, l'incúria dels temps i dels homes ha fet que avui no tenguem aquelles

restes que es trobaren i es conserven als pobles esmentats. No coneixem a nostra Inca ni campanetes de bronze, ni plaques de plom, ni grans de vidre policromat. Però no dubtam ni per un moment que, sabent quasi en certesa que Inca és un nom d'origen pre-romà, no hi hagués una població plena de vida i que s'hagi perduda o resti tapada i coberta per la nostra Inca actual. És una foscúria dins la nostra Ciutat.

INCA ROMANA

Les principals fonts per conèixer la dominació romana sobre Mallorca són les escrites per Estrabó, Orosi, Florus, etc., i ens diuen que, l'any 123 abans de Crist, el cònsol de Roma, Quintus Caecilius Metel.lus, al front d'una expedició romana ocupa militarment nostra illa, i ho fa d'una manera pacífica fins que es veu obligat a emprar la força quan els foners mallorquins ataquen les seves naus llançant pedres. Així com primer es volia fer l'ocupació de manera pacífica, més avant les tropes romanes empraren la força i feren gran mortandat entre els illencs, qui mig esporuguits es refugiaren a les muntanyes. Ocupada Mallorca i també Menorca, Metel.lus arriba a Roma i fou nomenat de llavores ençà "El Baleàric".

Metel.lus funda dues ciutats, Palma i Pol.lentia. D'aquí deduïm que el camí entre una ciutat i l'altra havia de passar forçosament per Inca, nuu de comunicacions per la seva situació. A més de les ciutats o llocs habitats per romans vinguts a colonitzar l'illa, es coneixen altres noms de poblacions, ciutats romanes: Guium, Tuccis i Bocchorum.

Els inquers antics situaven una d'aquestes ciutats al que avui es Inca, però les darreres investigacions no donen cap positivitat a tal acert. El que sí podem demostrar és l'existència d'un petit nucli, ja a Inca mateix o a Lloseta, degut a la troballa d'una làpida romana en pedra marbre. Es va trobar, no se sap amb certesa quan, al Camp d'Oca, antigament conegut aquest indret per "Sa Font Vella", avui part de la Plaça del Bestiar i part de la zona que va de dita plaça a les "Cimenteres" i camí vell de Pollença. Dita làpida, mil vegades reproduïda, duia la següent inscripció:

SVLPICIA. GALIENI
VIXIT. ANNIS XXV
MENSIBUS VI

El cronista Josep Barberí diu al seu "Apéndice histórico de la villa de Inca", insert a la biografia de Sor Clara Andreu (editat a 1.807):

> "Hasta nuestros días subsistió junto a una fuente manantial, que llaman "vieja" en el campo de "Oca", una lápida marmórea, con la siguiente inscripción, que traen Binimelis, Dameto y el nuevo mapa de Mallorca..." (Es referia al Mapa del Cardenal Despuig).

També ens diu Barberí que dita làpida romana es va reduir a pols a l'any 1.741 per servir de material per enlluir la capella major de l'església, que aleshores s'estava construint. És possible tal asseveració, ja que per aquell temps la nostra Església Parroquial passava greu fretura de materials i no seria il.lògic que s'empràs dita làpida, que altres autors situen adossada a la façana antiga de la Parròquia.

El mateix Josep Barberí ens diu que dins la finca "So'n Vich", avui encara existent, i que també era coneguda amb el nom de "Villars", s'hi trobaren moltes monedes i restes de la civilització romana i que no molt lluny d'Inca s'hi trobà una grossa quantitat de materials i vestigis romans. Era la població de Lloseta, abans "Loseta", com ho escriu fra Gaietà de Mallorca al seu llibre "Loseta Ilustrada", editat l'any 1.746. Se diu que a dit lloc hi havia un "Luco" i un temple dedicats a Diana, i ja se sap que aquests "Lucos" estaven vora grans poblacions o no molt lluny d'elles.

Per tant, no és una utopia que Inca fos un petit nucli urbà on la vida romana estàs a l'orde del dia, ja que hem dit sobre la importància de nostre poble com a creuer de camins obligats, sobre tot per anar de Palma a Pol.lentia. I si consideram que Inca ha anat creixent amb rapidesa, no seria estrany que les restes quedassin sota l'actual població. El que sí ens preocupa és la manca de documentació escrita, tot tenint en compte que Inca és un nom, o al manco se li considera, pre-romà. De totes maneres, la làpida trobada vora la Font Vella és un petit testimoni de la presència romana per nostra contrada.

Si donam per cert la nostra participació a la vida social romana, hem de pensar que els illencs hagueren d'assumir i absorbir la cultura, més superior i més bona, dels romans. Se sap que Metel.lus fa venir 3.000 colons de la Península a Mallorca i, tot tenint en compte que els habitants de l'illa eren uns 25.000, ens costa pena imaginar com els colons, pocs i incults, com han dit molts d'historiadors, són capaços de dur endavant la "Romanització".

Aquesta època romana és rica en innovacions. Els mallorquins, amb els anys, assimilam molt bé la llengua, l'art, la religió i, sobre tot, els costums de Roma, sempre més agradables que no els de les cultures anteriors. I que aquests segles de dominació romana es diguin "segles obscurs", no deixa nostra illa de copsir els detalls de la vida més novella i l'agricultura i la indústria fan un procés de recuperació espectacular. Les inscripcions romanes, les làpides funeràries, utilitzant el llatí, en donen una altra nota positiva a aquesta romanització. La llengua indígena no quedà escrita.

Inca, suposada raconada romana, no té avui cap monument ni cap símbol que ens certifiqui amb certesa que la vida inquera fos romana; el que sí podem dir és que els historiadors han convengut a declarar que els romans s'estableixen al Pla de Mallorca i al peu de les muntanyes, tenint per bases fortes Palma i Pol.lentia. Gràcies als mecanismes per treure del fons de la mar troballes de distintes èpoques, bo és destriar tot el que sia romà, com poden ser restes d'àmfores utilitzades pel transport de productes, com poden ser oli, vi, peix salt, ceràmica, etc.

Llevat de la làpida abans escrita, no podem tenir més punt per recolzar-nos i fer una història perfecta o lleugerament perfecta d'Inca Romana. Ens basta la tradició i lamentam la pèrdua dels materials trobats, fent fonaments, llaurant, fent clots, etc. Al manco a Inca hi hagué una petita població, per ventura rudimentària, on un enterrament serví per centrar el tema de Roma entroncada amb Inca.

Més envant veurem la decadència de l'Imperi Romà i com aquest es dissol degut a les greus invasions dels Vàndals i dels Germànics, com també dels Bizantins. El regne vàndal entra a la Península vers l'any 455 de la nostra era i, entre els 424-425, els mateixos saquejaren les Illes Balears i les ocuparen vers l'any 454. Per tant, la dominació romana damunt Inca fou del 123 a. de C. al 455 d. C.

És durant la dominació romana quan entra el Cristianisme a Mallorca. L'any 58, escrivint Sant Pau des de Corint als cristians de Roma els diu: "Vos veuré quan vagi a Hispania". Diu Mn. Pere Xamena que és possible que si Sant Pau fa el viatge per mar, visitàs nostra illa, escala forçosa entre Roma i Espanya. Segueix dient Mn. Xamena que durant el segle V ja hi havia un cristianisme florit. En són proves la "Basílica de Sa Carrotja" i la de "So'n Peretó" (Manacor).

Ja és imaginar una Inca predicada pels primers cristians. La Història, en aquest cas, no ens ha estat massa favorable.

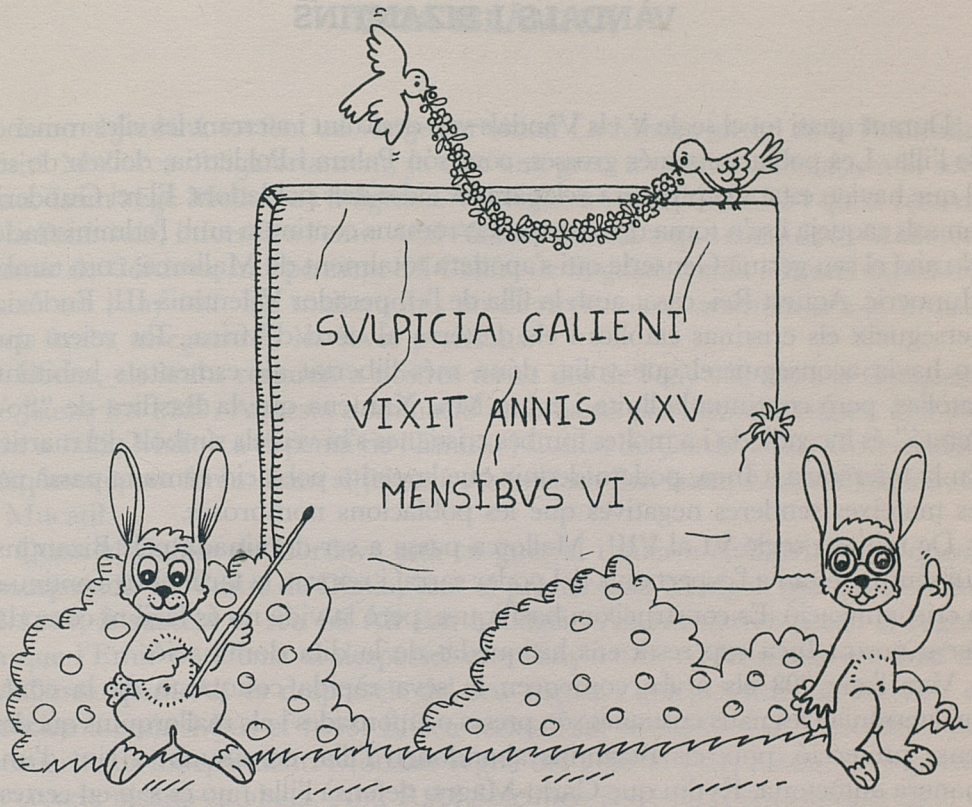
SVLPICIA GALIENI
VIXIT ANNIS XXV
MENSIBVS VI

VÀNDALS I BIZANTINS

Durant quasi tot el segle V els Vàndals van destruint i aterrant les viles romanes de l'illa. Les poblacions més grosses, com són Palma i Pol.lentia, deixen de ser el que havien estat i la probresa aclapara les vides dels pobladors. El rei Gunderic tan sols saqueja i se'n torna deixant que els romans continuïn amb l'administració. No així el seu germà Genseric qui s'apodera totalment de Mallorca, com també Hunneric. Aquest Rei, casat amb la filla de l'emperador Valentinià III, Eudòxia, persegueix els cristinas catòlics i els desterra al nord d'Àfrica. Tot veient que no havia aconseguit el que volia, dóna més llibertat als esmentats habitants catòlics, però continua la lluita i conta Mn. Xamena que la Basílica de "So'n Peretó" és incendiada i a moltes tombes cristianes s'hi veu els símbols del martiri. En la referència a Inca, podem deduir que la petita població romana passà per les mateixes senderes negatives que les poblacions nombroses.

De mitjans segle VI al VIII, Mallorca passa a ser dominada pels Bizantins, qui sempre estan a l'expectativa del poder sarraí i retorna la facilitat de continuar la cristianització. Es construeixen basíliques, però la vida no és fàcil ni còmoda. Per a nostra Inca cap resta ens ha quedat de la dita dominació.

Vers l'any 708 els àrabs comencen la seva ràpida conquesta de la conca mediterrània i les naus cristianes són preses o enfonsades i els mallorquins queden sense protecció, puix els Bizantins abandonen l'illa, continuant vivint d'una manera autòctona. Es diu que Carlo-Magno defensà l'illa i no es sap en certesa si les Balears quedaren anexionades a l'Imperi Franc.

Seria l'any 813 quan els sarraïns, carregats de gros botí, són sorpresos pel Comte Armengol d'Ampúries, qui estava a l'expectativa a dins aigües mallorquines. A 848 continuaven les illes independents dels àrabs, però amb un pacte s'obligaven a no molestar les seves naus. Havent romput aquest pacte, Abderraman II envià una flota de 300 naus per castigar els illencs. Quasi cent anys visqueren asixí, fins que els musulmans conquereixen Mallorca vers l'any 902.

Com se veu, tan sols podem centrar el tema, oblidant Inca, a les Illes Balears. Inca devia seguir les circumstàncies generals, això sí, tot tenint ja una població que llavors aprofitaren els àrabs i en feren d'ella un districte. Desgraciadament no tenim ni cap basílica ni cap resta que ens identifiqui amb dita època.

INCA ISLÀMICA

Isam al-Jaulaní, tot fent un viatge per visitar La Meca i sortint de la Península, visità Mallorca obligatoriament, ja que una greu tormenta amenaçava la seva nau. Isam vegé Mallorca i li agradà. Conegué les seves defenses i quan retornà a la Península, informà a l'emir Abd-Allach i l'incità a que conquistàs Mallorca. L'emir de Córdova, independent del Califat de Bagdad, confià a Isam l'expedició. Això era l'any 902. Els mallorquins no oferiren massa resistència a la invasió i els àrabs asseguraren les seves posicions.

Doncs, els àrabs restaren a nostres terres des de l'any 902 fins a la Conquesta de Jaume I a 1.229. Aquesta dominació àrab passà per distintes etapes. Del 902 fins a 1.012, Mallorca depenia de l'Emirat i Califat de Córdova. Els Governadors d'aquesta època foren: Isam al-Jalauní, Abd-Allach Ben-Isam, Almowaffak, Kàutir i Mucatil.

Quan el Califat de Córdova està en guerra, i guerra civil, Mallorca quedà incorporada als Emirs de Dènia, sent el primer walí Modgeit qui governà fins el 1.044; li succeix el seu fill Alí Ibn Modgeit. Aquest darrer perdé el regne, ja que l'Emir de Dènia el desposseí vers l'any 1.076. Al-Murtadà era walí de Mallorca quan Alí és desposseït del seu regne; s'independitza de Dènia i es proclama emir. Morí el 1.093. El seu esclau i fill Mobaxir fou el successor del primer emir independent. Mobaxir regnà del 1.093 al 1.114, havent de soportar la croada pisano-catalana. Abú Rabí Suleimen (1.114-1.115) era conegut amb el nom de Burabé i parent de Mobaxir. Quan els Pisans conquisten Mallorca fou portat a Pisa com a trofeu de guerra.

De 1.113 al 1.115 hi ha una bretxa àrab, puix la croada pisano-catalana deixa Mallorca destruïda i Medina Mayurqa arruïnada i mesella de cadàvers. Els àrabs mallorquins sofriren un greu càstig i es recuperen lentament de la invasió cristiana.

Els Almoràvids arriben a Mallorca l'any 1.115 i són una secta originària de les tribus berebers del Sahara. Els governadors d'aquesta època són: Wanur (1.116-1.126), Mohamet Ganiya (1.126-1.155), Ishak Ganiya (1.155-1.184), Mohamed Ganiya II (1.184), Alí Ganiya (1.184-1.187), Abd-Allach Ganiya (1.187-1.203). Acabat aquest període els Almoràvids donen pas als Almohades qui conquisten Mallorca el 1.203. Els governadors són: Abd-Allach ben Talha Alkumí (1.203), Abu

Zeit (1.204), Abu Abd-Allach (1.204-1.208) i el darrer fou Abu Yahyà (1.208-1.229).

Mallorca durant la present dominació estava dividida en dotze mercats o districtes, un dels quals era el d'INKAN. El districte d'Inca estava format per Inca mateix, Búger, Sa Pobla, Campanet, Selva i Mancor. Amb el rei Jaume II canvia aquesta distribució. La vida d'Inca, llavors dita una "alqueria", devia ser com la dels altres pobladors àrabs. Una població disseminada (alqueries o rafals) i només hi havia un nucli urbà, Medina Mayurqa, que arribà a contenir uns 25.000 habitants. Els governants hi vivien ocupant el palau de l'Almudaina. Els habitants no eren propietaris de les terres; molts d'ells vivien dedicats al comerç i a la pirateria, i un grup no massa gros, a l'agricultura i ramaderia. Eren importants els cultius d'arròs, cotó, hortalisses i farratges. Feren de les terres conrades un bell joiell d'aigua, que formava una grandiosa xarxa hidràulica que també subministrava aigua a la ciutat. Mallorca fou terra de filòsofs, juristes, historiadors, poetes, gramàtics i investigadors, tots els quals transmeteren els seus coneixements al món oriental i occidental. La medicina era també important i la vida, molt agradable. Canvià quasi radicalment amb la conquesta catalana-aragonesa.

Noms d'algunes alqueries àrabs a Inca: Caymaritx, Azaar, Maymon, Algebeli (avui Muro), Albaranca, Rahal Algennen, Xilvar (avui Selva), Alqueria Santiani, Molí Almagzen, Molí Abenxeri, Alqueria Moscaritx, Beniaroy, Massarella, Bujar du Rahal Algebel, Huyaralfas (avui Sa Pobla), Alqueria Mahomet Abendabdon, Alabenalí, Rahal Abnelazen, etc.

L'historiador D. Joan Binimelis ens diu a la seva obra "Historia General del Reino de Mallorca" (1.595): "...Fue después destruida dicha población, hasta que en la venida de los moros en la general destrucción de España, ellos la reedificaron en la parte más alta y en donde ahora la vemos en un sitio y lugar de muy malas aguas pero que provee a la villa con 50 norias y algunos pozos que tiene en su entorno... Su término y distrito en tiempo de los romanos y hasta en tiempo de los moros se extendía en mucha parte de tierra..."

Per tant, ens hem de conformar amb les fonts que ragen tot referit a Inca Islàmica. De totes maneres no es pot oblidar que el coneixement de la Història de Mallorca implica el coneixement de la Història d'Inca. Inca no degué ser una illa dins una illa, sinó que participà de la vida social i econòmica de tota Mallorca, ja que la seva situació, entre les dues poblacions grans i antigues, la converteix en un districte, Inkan o mercat. Per ventura el nostre Dijous, mercat setmanal, tengui molt a veure amb les compres i vendes entre distints grups humans durant la dominació àrab.

LA CONQUISTA DE MALLORCA

Ben a finals del segle XIII, segurament vers el desembre de 1.228, el rei Jaume era a Tarragona. A un dinar, Pere Martell, ciutadà de Barcelona i mercader, va fer recaure la conversa sobre Mallorca, elogiant-la i explicant els mals que produïen als Catalans i Aragonesos les forces àrabs de l'illa. El Rei s'entusiasmà i avançat el mes convocà Corts a Barcelona per exposar el projecte de conquerir aquell regne dins mar. Es féu un pacte entre els qui hi prendrien part amb el que fa referència al repartiment de l'illa. Hi prenen part els tres estaments socials de llavors: clergat, nobles i burgesia. El matí del 5 de setembre de 1.229 partí l'esbart de vaixells dels ports de Salou, Tarragona i Cambrils. Formaven un cos de 155 naus més o manco grosses i un grapat més de petites. Dits vaixells duien 1.500 cavallers i 15.000 peons. El rei Jaume I tenia 21 anys.

Dia 9 desembarcaren a la caleta de Santa Ponça. Comencen les envestides dels àrabs i dels cristians i a la batalla de "Sa Porrassa" moren els Montcada. Llavors posen setge a la ciutat Medina Mayurqa i dia 31 de desembre entren a la població al crit de "Santa Maria, Santa Maria!"

Després de retre la ciutat de Medina Mayurqa van a assaltar les poblacions i alqueries interiors. Primerament anaren a conquerir les muntanyes de Tramuntana i, per això, a la Crònica del Rei o "Llibre dels Feits" veim com Jaume I passa per Inca:

> *"...E aquestes són les partides que són en pla: Motueri, e Canorrossa, e Inca... E, quan nós fom sus a la muntanya, envià'ns a dir aquell qui era cap de la davantera nostra, que els peons no volien albergar en aquell lloc on ell los havia manat, mas que es n'anaven vers Inca... E quan nós fom llà, vim-los ja al peu de la costa que se n'anaven a una alqueria per nom Inca... E, quan los sarraïns viren que nós feíem tan bo captaniment, no gosaven venir a nós, e anan-nos-en albergar a Inca que es la major alqueria que es en Mallorques... E quan fom a Inca, lo maestre de l'Espital fo amb nós..."*

Acabada la conquista es repartiren les terres mallorquines. Utilitzaren la divisió feta ja pels Sarraïns, els dotze districtes i se'n formaren tres més, com són el d'Andratx, el de Santa Ponça i el de Felanitx. Al dit "Llibre dels Feits", Inca ocupa el nombre 9. Com que la població era tan reduïda, la Part Forana no comptà per res i és per això que sempre hi hagué una tibantor entre Ciutat de Mallorques i Part Forana, com ja es veurà.

L'any 1.236 Mallorca fou dividida en parròquies. Això està recollit a una Bul.la del Papa Innocenci IV, a la qual ja hi figura el nom de "Santa Maria d'Inca". Corria l'any 1.248. A 1.285 els representants d'Inca reten homenatge al rei Alfons (tio del rei En Jaume II) qui havia presa l'illa al seu nebot.

Quan llegim el Llibre del Repartiment ens adonam que ja a 1.232 foren senyalades cinc jovades (una jovada eren 16 quarterades) "...als homes de Barcelona iuxta villam Incha" (prop de la vila d'Inca). Aquesta frase pareix indicar, com diu el P. Gaspar Munar, que Inca aleshores ja tendria aparença de poble amb carrers i amb places.

Seguint llegint el "Còdex Català del llibre del repartiment de Mallorca", veurem detalls com aquests:

Aquestes son les alqueries les quals lo Senyor
Rey ha en lo terme de Inqua p(er) part sua.
Rahal allelutx.v.jo... Alqueria Binaamar.iiii jo.

De porcio del preborde en lo terme de Incha...

Aquestes son les alqueries les quals lo preborde
pres del Senyor Rey p(er) les sues cavaleries
en lo terme de Incha...
Aquestes son les alqueries les quals los homens
de Barcelona reeberen del Senyor Rey en lo
terme de Incha...
Aquestes son les alqueries les quals los homens
de Marsela del Senyor preseren en lo terme
de Inqua...
Aquestes son les alqueries les quals en P. Martel
e en Bg. de Montreal reeberen del Senyor Rey
en lo terme de Inqua...

És una demostració del floreixent estat de nostra vila a l'entrada de la civilització cristiana. A partir d'aquí i fins a finals del segle XIV, Inca creix amb una regularitat grossa i agafa poder que, més envant, ja dins el segle XV, donarà que fer als Ciutadans, ja que les lluites entre Forans i Ciutadans són i estan molts d'anys a l'orde del dia.

Com a nota anecdòtica i curiosa bo serà fer un petit resum del que diu En Josep Barberí del qui ell nomena "Señor de Inca, Benahabet:

> *"Lo que se sabe de positivo es que cuando los Cristianos pusieron sitio a la ciudad de Mallorca, este principalísimo Moro Benahabet envió un recaudo al Rey, significándole que tendría mucho gusto de hablarle. Otorgóle el Monarca su demanda, y vino a los Reales con 20 acémilas cargadas de harina, cabritos, gallinas, y uvas, las cuales venían dentro de unos costales con tal artificio que causó mucha novedad a los exército Crhistiano. El Monarca le recibió con su acostumbrada amabilidad y agrado; y Benahabet, después de haberle ofrecido los donativos, puso bajo su obediencia una de las doce partes, o mercados de que entonces se componía la isla asegurándole que si los de aquella parte eran tratados benignamente, dispondría que luego se le rindiesen los restantes once. Al despedirse pidió un pendón para seguridad de sus gentes, que luego le fue otorgado. No dice el Rey en su Historia cual fuese la parte de la isla que se le rindió en esta ocasión, ni la especie de pendón que concedió a Benahabet; pero una inconclusa tradición, que apoya Binimelis, y Dameto, asegura, que esta villa fue la de Inca, y el pendón un estandarte con las armas de Aragón para que se juntasen con las antiguas de la villa, que eran un Perro de plata en campo azul..."*

És simplement una tradició per la qual encara avui, i sempre, tenim al nostre escut les Barres Aragoneses i el "Ca llebrer". Sia història o llegenda, aquests símbols han marcat els nostres camins. El nostre escut mereix un estudi seriós, però moltes vegades les tradicions orals i escrites són vertaderes històries, simplement un poc capgirades per les circumstàncies i els temps llunyans i antics.

Una altra tradició ens diu que el Rei Jaume I dóna com a penyora de confiança a Benahabet les barres d'Aragó i el "Ca", aquest com a símbol de fidelitat. Les dues poden tenir la mateixa credibilitat.

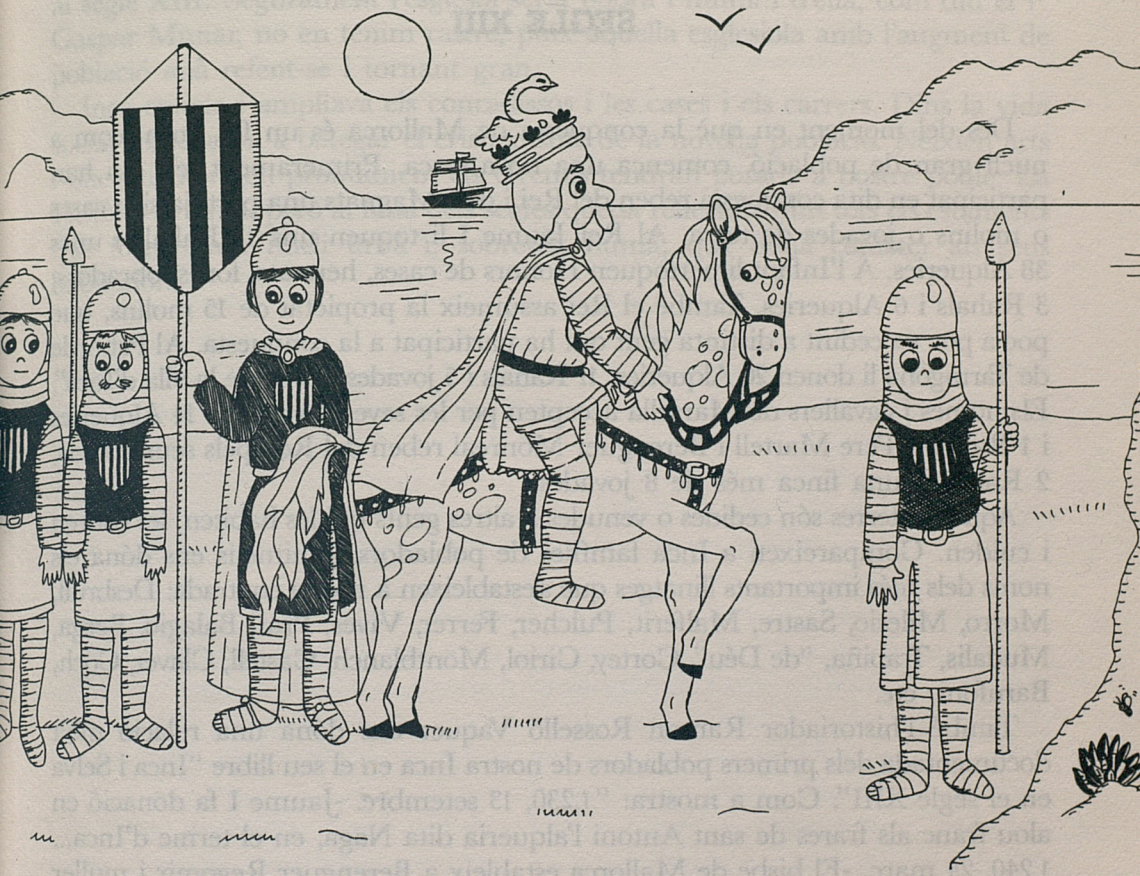

SEGLE XIII

Des del moment en què la conquesta de Mallorca és un fet, Inca, com a nucli gran de població, comença una nova tasca. Primerament, els qui han participat en dita conquesta reben del Rei i dels Magnats una part, ja sien cases o molins o jovades de terra. Al Rei Jaume I li toquen uns 17 Rahals i unes 38 Alqueries. A l'Infant li pertoquen Honors de cases, heretats, forns, obradors, 3 Rahals i 6 Alqueries. També el Rei assumeix la propietat de 15 molins, que poc a poc va cedint a distinta gent qui ha participat a la conquesta. Al Paborde de Tarragona li donen 20 Alqueries, 11 Rahals i 5 jovades "Prop de la vila d'Inca". Els homes i cavallers de Marsella accepten per les seves cavalleries 14 Alqueries i 1 Rahal. I Pere Martell i Berenguer Monreal reben del Rei, pels seus serveis, 2 Rahals i una finca més de 8 jovades.

Aquestes terres són cedides o venudes a altres gents qui les habiten, les conren i cuiden. Compareixen a Inca famílies de pobladors. Binimelis ens dóna els noms dels més importants llinatges que s'estableixen a nostra contrada: Desbrull, Morro, Milesio, Sastre, Malferit, Pulcher, Ferrer, Vives, Prat, Balagio, Berga, Mudalis, Trapiña, "de Déu", Cortey, Ciriol, Montblanch, Castell, Claver, Coch, Barufoni, etc.

També l'historiador Ramon Rosselló Vaquer ens dóna una relació molt documentada dels primers pobladors de nostra Inca en el seu llibre "Inca i Selva en el segle XIII". Com a mostra: "1.230, 13 setembre. -Jaume I fa donació en alou franc als frares de sant Antoni l'alqueria dita Naga, en el terme d'Inca... 1.240, 24 març. -El bisbe de Mallorca estableix a Berenguer Regomir i muller Ermessenda un tros de terra i vinya a l'horta d'Inca. Confronta amb l'alqueria que és de Duran Coc... 1.242, febrer. -Duran Coc estableix a Guillem Ferrer un estatge sarraí a l'alqueria Hulxarig, terme d'Inca... 1.250, maig. -Pere Pla i muller Maria venen al mateix sobredit (segurament a Jaume Bartomeu i muller Sibila) unes cases a la vila d'Inca per 40 sous, salvats els drets i censos del Rei, el cens és de dos parells de gallines per a Nadal. Confronten amb via pública i cases de Pere Aragonés... 1.276. -Pere de Caldes, batle i lloctinent reial reconeix que Borràs Sa Bassa, batle d'Inca i de Guinyent, ha passat comptes dels rèdits de la batlia de 1.275 fins a la festa de Santa Maria prop passada del present

1.276 i pagat el seu "retrodecomo" que són 100 sous, queden 578 sous que ha pagats..."

Es aquest senzill recull una prova evident de la importància d'Inca com a poble, tot tenint carrers i incipients places. I si tenim en compte que la Bul.la que dóna el Papa Innocenci IV, l'any 1.248, conté el nom de la parròquia de Santa Maria d'Inca, més encara accentuarem la nota de la vida social a Inca al segle XIII. Segurament l'església seria pobra i humil i d'ella, com diu el P. Gaspar Munar, no en tenim rastre, puix aquella esglesiola amb l'augment de població anà refent-se i tornant gran.

Inca creixia i ampliava els conradissos i les cases i els carrers. Dins la vida social començava a bategar el cristianisme de la novella població. Neixien arts i oficis nous i ben prontament els Gremis tendran posada a nostre poble. La Història és lenta, però al final dels segles queda reflectida dins tots els estaments que formen un nucli urbà i, sobretot, humà, que dóna caràcter als seus habitadors.

SEGLE XIV

Exactament a 1.300, el rei Jaume II decideix agrupar la població forana i amb una llei dictà ordenances que fomentaren el creixement dels "pobles" per ell fundats. Tot tenint en compte que Inca ja era nucli quasi perfecte, no tengué ressò dins nostra població. El que passà és que dit Rei fa nomenaments de persones que seran les qui han d'administrar les viles, les noves i les antigues. Neixen els Batles reials, que estaven assessorats per prohoms. Els "jurats" administren la vila o "universitat". Les viles com Inca tenen quatre jurats. L'elecció de jurats i consellers també era feta pel Rei o el seu Lloctinent. També hi havia el "Veguer", que actuava com a jutge, i a la Part Forana aquest treball requeia damunt els batles reials; però, a principis del XIV, es crea el càrrec a la Part Forana amb residència a Sineu. Vers l'any 1.336 fou creat el càrrec de Mostassaf, encarregat de vigilar els pesos i mesures, la qualitat del menjar i el bon estat de camins i carrers. A Inca el Mostassaf era sempre una persona molt qualificada.

Jaume II creà la moneda pròpia de Mallorca, que es baté fins a l'arribada dels Borbons. Hi havia el Reial d'or, que valia uns 24 sous; el Reial d'argent, que en valia uns 16 diners; el Mig Reial d'argent, 8 diners; el Quart de Reial d'argent, 4 diners; el doblers, que valia 2 diners, i la més senzilla, la malla. Hi havia una moneda imaginària que era la Lliura Mallorquina, que valia o equivalia a 20 sous i cada sou, dotze diners.

Durant aquest segle convivien a Mallorca els Catalans repobladors, puix molts dels qui havien vengut varen tornar a les terres de procedència; també hi havia sarraïns, (es sap amb certesa que per Inca hi havia molts d'esclaus moros qui treballaven el camp o feien de mossets a les migrades indústries). A Inca convivien, no massa bé per cert, una població de jueus que tenia una vida pròpia.

En quant a Inca podem dir que el creixement és bastant gros. Ho corrabora la construcció d'una nova església molt més grossa i ampla que la del segle passat. Es sap aquest detall degut a una làpida que encara conservam a la Parròquia. Es pot llegir perfectament i diu:

ASI GAU EN G. SABADELL PREVERA QUI
ASTABLI I CAPELLANIE PERPETUAL E FEU

AQUESTA CAPELLA AB ALTAR E FEU XII ANIVERSARIS PERPETUS EN L' ESGLEIA DE MADONA SANTA MARIA D' INCHA. MORI III DE DECEMBRE EN L' ANY MCCCXXIX. ANIMA EIUS REQUIESCAT IN PACE. AMEN.

És una làpida sepulcral que estava a la desapareguda capella de Sant Miquel. El P. Gaspar Munar ens ha desfetes les abreviatures i hem pogut llegir-la perfectament a la transcripció que hem feta. També sabem detalls de nostra Inca al segle XIV quan llegim beneficis donats a l'Església per protectors. Un d'ells és el de "Ferrer Malferit" qui en funda un, el 24 d'agost de 1.345, a l'altar major de "Madona Santa Maria de la església de Incha". De 1.369 tenim el testament de don Ramon Desbrull en el qual deixa un llegat de 10 sous "per luminaria y cera de Sta. Maria de dita església".

No podem deixar de consignar una de les belleses que ens han quedat del segle que historiam i que és un dels patrimonis millors que encara avui posseïm els Inquers. Es tracta d'un bocí de retaule, diuen si formava part d'un tríptic gòtic que presidia l'altar major de la Parroquial. Les seves mesures són 2'73 x 0'98 mts. Representa a la Mare-de-Déu amb el Nin Jesús als seus braços. La Verge va adornada amb corona reial i la del Nin, tan sols amb un "nimbo". Les seves túniques són de color vermell i daurat; el mantell, blau. A la mà esquerra de la Verge Maria s'hi recolza el Nin Jesús que ensenya amb les mans una filactèria que diu: EGO SUM LUX MUNDI. Damunt la mà dreta de la Mare-de-Déu hi ha un ocell de coa molt llarga. Al peu de la pintura hi ha quatre escuts repartits dos a dos. Els dos del mig són les armes, les barres vermelles d'Inca, i els dos altres, un arbret dins un rosetó. Just davall els escuts s'hi llig:
JOAN.+. DAURER. PINTOR. MAPINTADE. L' ANY. MCCCLXXIII.

Aquesta inscripció ens aclareix moltes coses. Inca té vida, puix l'artista Daurer pinta un quadre i el data per perpètua memòria d'aquells temps passats.

Per acabar aquesta part religiosa, podem dir que Inca era important, tot i sent-ho la Parròquia, que era la més important de la forania. És per això que el Rector de la nostra Parroquial en el Sínode Diocesà sempre ocupava el primer lloc. Ho féu des del Sínode del Bisbe "Cima", a 1.385, fins a l'Arquebisbe-Bisbe Miralles, a 1.932.

El bell retaule d'En Daurer dóna una nota important a la nostra Història. Avui es pot contemplar, després de distintes restauracions, a la casa rectoral, "Sa Rectoria" de la Parròquia Major d'Inca.

És important saber, en que en sia una tradició, que durant aquest segle, els Inquers elegiren a los Sants Abdon i Senén com a patrons de nostra vila. Es conta que per aquestes dates els habitants del poble i tota la gent fan una processó per demanar clemència a Déu i demanar el seu perdó, puix les desgràcies són contínues. Es diu que quan el clero parroquial, tot cantant les lletanies dels

sants i arribats que foren als nomenats Abdon i Senén, repetiren per tres vegades dits noms, contestant la gent igualment tres vegades "orate pro nobis". De llavores ençà Inca ha tenguda grossa i gran devoció als Patrons. I, encara avui, els tenim tan estimats com abans, vers la llunyana data de 1.370.

L'historiador Antoni Pons ens conta que vers 1.346 es vol fundar un "call" a nostra vila, ja que la família jueva era molt nombrosa. El call era una zona separada i tancada on els jueus podien viure més tranquils. Per aquest temps, mitjan segle XIV, ve a Inca el Lloctinent Berenguer d'Olms i els senyala un lloc que ara podem situar entre el carrer del Teatre i el de Sant Bartomeu. Aquest no agradà als jueus i un altre Lloctinent, Gilabert de Centelles, que fou suplantat per un altre cavaller, G. Lagostera, vers l'any 1353, amb un gran cerimonial condueix els jueus al lloc conegut com "Es Pascolet", exactament on està avui, entre la Plaça i el Convent, com diuen documents coetanis. Es tancaren les entrades als carrers i no se sap quan fou inaugurat. A 1.391 fou saquejat el call d'Inca i la conversa Clara denuncia al governador Sagarriga que a Inca havien tirat a un pou molts infants jueus, entre ells un fill seu de nom Isaac: "...entre els quals fou mort Isaac d'edat de XIII anys". Fins a Inca arribaren els esquits de les violentes lluites de Ciutat entre cristians i jueus. Avui el Carrer del Call és un bon testimoniatge.

SEGLE XV

La vida inquera augmenta ràpidament. La vila creix i les situacions socials agafen una empenta distinta a la dels segles anteriors. D'aquest segle Inca conserva bastanta documentació escrita, per tant no és difícil historiar aquest temps, en que sia llunyà.

La toponímia inquera comença a configurar-se com es pot veure amb aquestes notes:

"... als 31 agost 1.440 Joane muller de Gm. Ramon Ferrer y Fuster germana fills y hereus de Simo Prats Ferrer se dividexen la heretat del dit seu pare i dita Joane pren de sua part unas casa dins la vila de Incha en LO CARRER QUI VA DEL MERCAT DELS BOUS a casa del Sr. Burdils... Als 17 abril 1.442 Marti Sastre del Puig fa donatio a Marti y sos fills... y se reserva Ll. per ell y per las animas del Purgatori... Als 28 de 8bre. 1.460 Mateua viuda de Guillem costet y Ponset Ferragut per unas caes e hort en la villa de Incha en la CARRER DE LA MOSTRE... Als 3 maig 1.464 Dit die Antoni Paralló del Puig fa donacio en contemplacio de matrimoni a Joan son fill de UNES CAES DAVANT EL PORTAL MENOR DE LA IGLESI... Als 8bre 1.478 Raphael Rossello curader de la heretat de Antoni Mir, a Pera Campaner UNAS CASAS SITUADAS A LO BORDELL... Als 13 juliol 1.491 Bernat Fluxa, Silia, sa muller venen a Joan Mestre quatre lliuras cens pagadores dit die per une casa AL BORN en alou del Paborde de Tarragona... Als 13Dbre. 1.491 Maties Bauça i Marti Bauça germans fills de Marti se dividexen la heretat de dit son pare det Matia pren la sua part unes casa situades en los CARRER DEL SEP y un camp de una cortarade al cami de LLOZETA... Als 23 Xbre 1.494 Guillem Planas prevere y rector del rever. comu stablex

a Batho. Ferregut unes cas y corralet de la heretat de Gabriel Campaner situàdas dins la vila de Inca en lo carrer dit del bordell... Lo reverend Pera Llompart prev. fa donatio a Jaume Llompart son germa a favor de matrimoni celebrat ab Antonia Llobera va. de Michael Llabrés unas CASES AL CARRER DE VALELLA..."

Durant aquest segle, quan Inca agafa fua i treballa molt, és quan els Gremis de nostre poble agafen força i el dels sabaters s'independitza dels de Ciutat. L'any 1.458, els sabaters d'Inca fan unes Ordinacions o Capítols: "Els capítols dels sabaters de Incha". Els confrares, que també es diu Confraria, fan el que diríem uns estatuts "a aloar i a gloria del nostro glorios Rey e Senyor". Entre les determinacions podem veure com el mestre qui ensenya a un fadrí ha de pagar 5 sous a la confraria; que tot mestre o "custurer" pagui tots els diumenges un diner a l'almoina de la confraria, i també hi ha l'obligació d'enterrar els cossos dels associats, etc. Hi havia "Mestres d'obra grossa, d'obra fina i tapiners". Els tapiners tan sols podien fer sabates per les dones. Com s'ha dit, l'any 458, exactament dia 28 de maig, els honorables sabaters d'Inca presenten al Lloctinent General els capítols esmentats, sent "sobre-posats" (Majordoms) Joan Galí i Julià Obrador. Obtinguda la petició, el gremi pren el nom de "Col.legi Oficial de Sabaters de la vila d'Inca" o el de "Confraria del Gloriós Sant Marc", agafant aquest mateix com a patró. Celebraven la seva festa anyal cada 25 d'abril a l'església de Sant Francesc, on hi tenien capella pròpia. L'escut dels sabaters estava format per dues sabates, un tallador, una lena i un taburet.

En quant al Gremi de "Teixidors de lli" podem dir que aquest ofici estava molt arrelat dins Inca, fins i tot hi havia "es mercat des lli i des càrritx". De molt enrera sempre hi havia plets ente els ciutadans i els forans. Aquests tenien les reunions a Sineu i allà prenien decisions, estudiaven els seus drets i agafaven els seus acords. Per uns papers que s'han trobat i que fan referència a Inca, sabem que les ordenances dels nostres teixidors de lli són anteriors a 1.473, puix dit document data del mes de febrer de 1.333. Dit document és molt explicatiu i, a més de donar indicis de noms i llinatges, ens diu que els teixidors estaven obligats a pagar VIII sous de cens "per una làmpara, que els teixidors de la villa d'Incha acostumen a tenir encesa davant l'altar de la capella de Sant Joan". Aquesta capella era de la vella parròquia d'Inca, dita "dels Malferits", que com se digué havien fundat un "benefici". El fundador fou En Ramon Desbrull a l'any 1.329.

Quan morí el rei Martí, hi hagué tres pretendents al trono d'Aragó, puix Martí l'Humà morí sense fills. Tengué per confessor a Sant Vicenç Ferrer que, se sap i es conserva la trona, vengué a Inca a predicar. Doncs, mort el Rei sense successors directes, hi ha tres pretendents: El duc de Gandia, el comte d'Urgell i Ferran d'Antequera. A l'any 1.412 es reuneixen representants de tot

el Regne i de Mallorca hi anaren Berenguer de Tagamanent, Arnau des Mur i Jaume Albertí de la vila d'Inca. Es digué dita reunió "el Compromís de Casp". I fou sortit elegit Ferran d'Antequera.

De 1.450 a 1.452 Mallorca es vegé aclaparada per uns enfrontaments entre la Ciutat i la Part Forana. Tot era assumpte econòmic: mentre els de pobles havien de pagar forts imposts, els ciutadans vivien regaladament i damunt l'esquena del forà, tengués l'ofici que tengués. El diumenge 26 de juliol de 1.450 es concentraren a Inca una grossa quantitat de gent de moltes viles, i al matí del següent dia, dilluns, ja eren davant les murades de Ciutat. Hi hagué dos setges més dels forans a Ciutat i no varen aclarir res. Pel mes d'abril del 1.452 arriben notícies del Rei. No són bones i a principis d'agost arribà des de Nàpols el Capità General Francesc Erill amb 1.000 soldats i més de 400 cavalls. Simó Ballester "Tort" reorganitza el seu exèrcit de vilatans i s'estableix a Inca. Francesc Erill envia a nostre poble, Inca, un parlamentari per intentar la rendició, però no pogué fer-ho ni aconseguir-ho, puix els qui estaven tancats a Inca mataren a l'emisari. Els soldats deixen de molestar als qui estaven a nostra vila i segueixen cap a Sencelles. Els d'Inca creuen que han fuit els soldats de Francesc Erill i surten i ataquen la reraguarda de l'exèrcit, però el gros del mateix els surt a l'encontre i s'entambla un combat on hi ha molts de morts i uns 80 són penjats als arbres del camí. Avui ancara hi ha un camí vora el de Sencelles que es diu "De sa bataia".

Acabada la revolta es firmen una sèrie de gravacions damunt les viles que les fan més pobres, però Inca amb el seu treball continua al ritme de la Història.

EL PUIG

El "Puig d'Inca", coronat per un oratori dedicat a Santa Magdalena, "la gran apostolessa qui rentà los peus a Cristo", és un lloc molt important pels Inquers, qui sempre han estimat dita raconada. La seva altura és de 301 metres i té unes 360 quarterades de terreny, repartides entre la propietat religiosa, So'n Bosch, So'n Frare, So'n Blai, So'n Salat i So'n Catlar.

Es sap que ja ben prest, després de la Conquesta, aquest Puig fou lloc de devoció, puix ben aviat s'hi edifica un petit oratori, una petita esglesiola. Ja en el segle XIII, hi ha documentació de deixes a dita ermita i, a 1.369, Ramon Desbrull, "habitador de la vila de Incha", deixa 15 lliures a l'obra de la capella de Santa Maria Magdalena del Puig d'Inca, per fabricar un camí i pòrtic davant el campanar de la mateixa. També es sap, per mor del testament de la senyora Francesquina, esposa del mercader Berenguer Suñer, que hi habitava l'ermità Fra Jaume Correger vers els anys de 1.390, puix aquella deixa a aquest vint sous.

Pels anys de 1.402 hi habitaren unes "ermitanes" a nostre Puig. El 24 de novembre de dit any els Jurats d'Inca reben una nota del Governador, dient-los que ajudin a aquestes dones, santes, honestes, a construir de bell nou la casa, ja que la seva oració és important, tot contemplat Déu. No es sap quan abandonaren els recintes.

A 1.491 venen de Tarragona les Clarisses per fundar un monestir i aprofiten les construccions i església del Puig. Durant la seva breu estada reconstruïren el que hi havia fet, però degut a poca ajuda, a falta d'aigua i recursos, decideixen deixar-lo. Passats uns 35 anys, s'estableixen a "S'Esgleieta" d'Esporles, dedicada a nostra Senyora de l'Olivar. Era pel novembre de 1.526.

A 1.492, les Jerònimes s'estableixen a Ciutat, al monestir de Santa Isabel. Els Jurats d'Inca vegent que les Clarisses havien abandonat les dependències, varen demanar a l'Ordinari que es fundàs a dit lloc un monestir consemblant al de Ciutat. Els fou concedit i, dia 11 de novembre de 1.530, arriben les Jerònimes al Puig: "Lo honorat Batlle i honorats Jurats y molts de prohoms de la Vile, les isqueren a cami y amb gran cavalgada recibiren a les que portaren i acompanyaren al Puig". Com a les Clarisses, tampoc les digué massa bé i decideixen abandonar el lloc, puix el sacerdot Martí Cifre "Romaní" els deixà

o dóna un lloc vora l'església de Sant Bartomeu. El 21 de desembre de 1.534, altra volta acompanyades de molta gent i autoritats, ocupen les novelles dependències. El Puig queda altra volta tot sol i abandonat.

Però no hi estan molts d'anys, puix la Universitat d'Inca, els Jurats hi establiren una "Escola de gramàtica". Els Mestres eren gent religiosa, preveres qui ensenyaven Humanitats, llatinitat, a escriure, a llegir, etc. Es coneixen els noms dels Mestres des de 1.563 (Arnau Munar, "mestre d'escoles") fins a 1.784 (Antoni Domenech). Se coneixen uns 37 noms dels dits Mestres.

Quan els Jurats veuen la decadència de l'Escola, es mouen de valent i es reuneixen pel maig de 1.784 amb l'assitència del Rector, D. Pere Josep Llull, i decideixen de continuar amb les classes i que l'Església es comprometi a dir-hi les misses, oficis i altres funcions per continuar amb el que hi havia abans.

El 16 de febrer de 1.809 es tornen reunir a La Sala el Batle Reial, els Jurats i el Rector, D. Damià Llambias, i decideixen nomenar Vicenç Ferrer per mestre de primeres lletres, amb l'obligació de fer escola, però poc es sap al respecte i quasi tot el segle XIX és una buidor, tot i malgrat que les notes de gastos que es troben a l'Arxiu Municipal són nombroses, prova de que no es deixà del tot abandonat, encara que es produís la cessió per part de l'Ajuntament de totes les dependències a l'Església, allà al 1.900.

Les Festes del Puig es celebraven el dia de Santa Magdalena, com se sap per la petició que fan al Bisbe de Mallorca, Gil Sancho Muñoz, els Jurats de fer dia de precepte a la tal diada. Durant cents d'anys es féu aquesta festa que consistia en unes Misses resades, un Ofici Major, un bon dinar i balls de bot, com es diu ara. Els Inquers participaven ja el dia abans, fent una mica de bulla i encenent un fogueró. Avui dia ja no es fa dita festa, sinó que la Corporació Municipal, de comú acord amb l'estament eclesiàstic, canvià el dia de la festa, que era un dia molt calorós (22 de juliol), pel diumenge després de Pasqua, dit "Diumenge in Albis" o "de l'Àngel". Això era en petició feta dia 29 de maig de 1.882. Diu Mn. Coli que aquesta festa, "Pancaritat", queda arrelada al Puig vers l'any 1.911.

A finals de segle XIX, l'Ajuntament corr amb els adobs del santuari i, com era costum llavors, a altres llocs va passar el mateix, la Corporació cedeix al Bisbe Dr. Campins, dia 22 de juny de 1.900, la possessió de tot, renunciant l'Ajuntament, el Patronat o Administració accions i drets damunt les dependències del Santuari de Santa Magdalena del Puig d'Inca. L'11 del mes següent, com consta a l'Arxiu Parroquial, el Bisbe accepta tal donació.

Quan l'Església assumeix el seu paper, nomena Custos i fa obra perquè la gent s'hi senti més còmoda. Arreglen arcades, portals i marjades.

I no podem oblidar la breu estada al Puig dels "Ermitans Franciscans". Els concediren permís per habitar-hi el 28 de novembre de 1.878. Hi visqueren fins 1.883, Frai Adorador del Sagrat Cor de Jesús i dos germans més.

Una volta que l'Església local ha arreglat les dependències, hortets i explanades,

hi ha una bella nova. El Rector de la Parròquia, D. Francesc Rayó, mou els fils necessaris i s'estableixen a Inca, al Puig, els "Ermitans de Sant Pau i de Sant Antoni". El dia 15 de març de 1.931 fan la seva entrada els ermitans Mauro, Samuel, Antoni i Macari. Fins que abandonaren el Santuari a 1.985, els Ermitans han estat els guardadors, gelosos guardadors, de les dependències i església. L'ermità ha estat una figura bella i entranyable pels Inquers, qui han vist en ell la bondat i l'alegria, trobant sempre una bona cara i una més bona acollida al Santurari.

No podem deixar de parlar del Puig sense nomenar el Sr. Ecònom D. Francesc Garau i la posada de la Creu al puig apropat de "La Minyó". El primer en fou un dels millors Benefactors; la Creu, posada l'any 1.901 per commemorar l'entrada en nou segle, fou un testimoni d'Inca envers les contrades de Santa Magdalena del Puig d'Inca.

"N'és el Puig d'Inca com avançada / de les muntanyes cap en el pla. / En mig d'una illa tan consagrada / un santuari no hi mancarà..." Així comença una bella poesia del poeta de nostra Pàtria, Mn. Costa i Llobera, qui ens dóna, avui encara, novelles esperances de fe i d'amor!

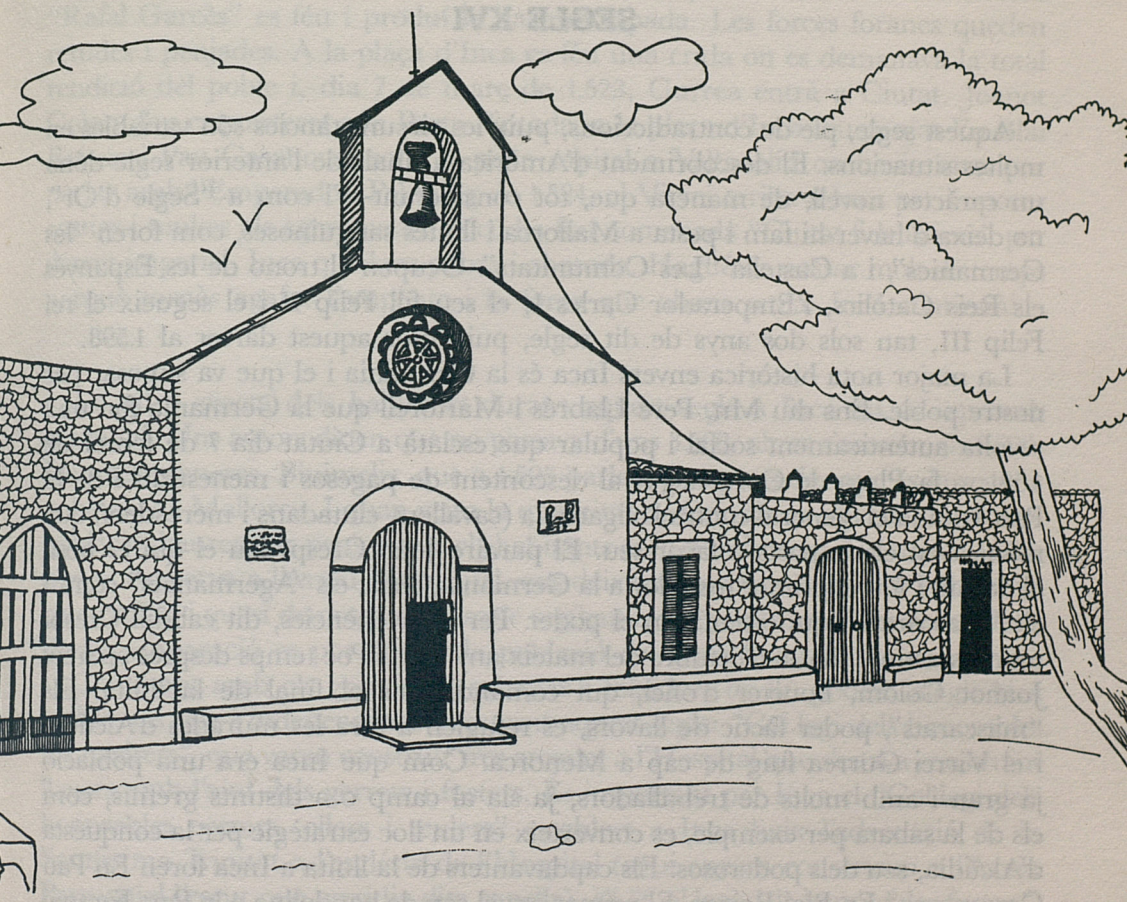

SEGLE XVI

Aquest segle, ple de contradiccions, puix les circumstàncies són variables en moltes situacions. El descobriment d'Amèrica a finals de l'anterior segle dóna un caràcter novell, de manera que, tot considerant-se'l com a "Segle d'Or", no deixa d'haver-hi fam i pesta a Mallorca i lluites sanguinoses, com foren "les Germanies", i a Castella "Les Comunitats". Ocupen el trono de les Espanyes els Reis Catòlics, l'Emperador Carles I, el seu fill Felip II i el segueix el rei Felip III, tan sols dos anys de dit segle, puix mor aquest darrer al 1.598.

La major nota històrica envers Inca és la Germania i el que va suposar per nostre poble. Ens diu Mn. Pere Llabrés i Martorell que la Germania fou una revolta autènticament social i popular que esclatà a Ciutat dia 7 de febrer de 1.521, a la Plaça de Cort, degut al descontent de pagesos i menestrals i de la Part Forana en general contra l'oligarquia (cavallers, ciutadans i mercaders) que manejaven els imposts a favor seu. El paraire Joan Crespí fou el qui es posà al davant i fou el primer instador a la Germania, o sia, els "Agermanats" contra els "mascarats", qui ostentaven el poder. Per desavenències, dit cabdill Crespí morí assassinat dia 16 d'octubre del mateix any 1.521. Poc temps després apareix Joanot Colom, boneter d'ofici, qui comandà fins al final de la lluita. Els "mascarats", poder fàctic de llavors, es refugien a rera les murades d'Alcúdia i el Virrei Gurrea fuig de cap a Menorca. Com que Inca era una població ja gran i amb molts de treballadors, ja sia al camp o a distints gremis, com els de la sabata per exemple, es converteix en un lloc estratègic per la conquesta d'Alcúdia, seu dels poderosos. Els capdavanters de la lluita a Inca foren En Pau Casasnovas i En Blai Reixac. El primer era el cap de bandolina a la Part Forana. Pel 1.522 Casasnovas va a Tortosa per presidir una ambaixada d'agermanats davant el regent d'Espanya; l'ambaixada no tengué cap valor positiu ja que el Poder Reial s'havia posat al costat dels poders contra qui anava la Germania. Dia 8 d'agost, també de 1.522, amb el crit de "Muira el mal govern i visca el Rei", es reuniren a Inca els comissionats que havien de reber el pacificador Dr. Ubach qui havia arribat d'Alcúdia. Hi figurava a aquesta reunió En Casasnovas. No s'arreglà res i els pagesos, agermanats, remeteren contra les murades de dita vila, on hi desembarcà, no gaire temps més tard, el virrei Gurrea

amb l'armada reial, comandada per D. Joan de Velasco. Des d'Alcúdia dits exèrcits reteren dia a dia quasi tota Mallorca, i des de la ciutat amurallada fins a Ciutat, seguint el camí d'Inca, la Germania fou totalment derrotada i esclafada, com segueix dient Mossèn Llabrés. Hi hagué greus repressions, com a Pollença, on unes 200 persones moriren cremades dins l'església. Els pobles s'anaven retent i quan arriben els exèrcits reials a Inca, la clerecia inquera els surt a l'encontre i demanà clemència. Gurrea queda a Inca uns quants dies i vora el torrent "Rafal Garcès" es féu i produí la darrera topada. Les forces foranes queden retudes i penjades. A la plaça d'Inca es féu una crida on es demanava la total rendició del poble i, dia 7 de març de 1.523, Gurrea entrà a Ciutat. Joanot Colom fou esquarterat a la Porta Pintada, a la plaça d'Inca fou penjat En Blai Reixac i Pau Casanovas sofrí la pena capital a Valladolid on havia anat per parlar amb l'Emperador. Pel maig de 1.524, el Virrei arriba a Inca per imposar càstigs i multes als agermanats. Alcúdia fou nomenada "Ciutat fidelíssima" per decret imperial. Inca quedava pobra i abatuda. Hagué de passar molt de temps perquè tornàs agafar l'empenta i la força que abans tenia. Inca continuà!

La xifra exacta dels habitants durant aquest segle a Inca no es sap amb exactitud. Uns autors diuen que no passava d'uns 3.500, altres s'acosten als 6.000. De totes maneres, Binimelis, que a 1.595 parla d'Inca, ens diu que és la segona població de Mallorca. I quan veim la quantitat de Gremis que hi havia a nostra població, haurem de pensar que els habitants eren nombrosos. El cens de 1.573, que es conserva a l'Arxiu Municipal, ens deixa entreveure uns 5.000 habitants, cosa creïble i quasi demostrada al segle següent quan parlarem de les defuncions, i per comparació es pot deduir la població del segle anterior.

Comptant amb els gremis de sabaters i teixidors de lli, podem afegir-hi a la llista els que s'independitzaren durant aquest segle: "Col.legi dels honorables picapedrers", que varen construir tres arcades a l'Hospital que s'estava construint llavors amb l'ajut dels gerrers i fusters. És important per Inca el "Col.legi dels honorables gerrers, ollers i teulers" establert a Inca baix l'advocació de la Santíssima Trinitat a l'església de l'Hospital (avui encara conservam a l'Arxiu Parroquial l'escut que presidia dita capella). El "Col.legi dels honorables fusters" és del mateix temps, així com el "Col.legi dels honorables ferrers", que es separaren dels de Ciutat a 1.596 i constituïren el Col.legi baix l'advocació de Nostra Senyora de la Concepció i de Sant Eloi. Tenien a Sant Francesc les seves juntes i hi celebraven les festes. És important pel nostre poble el "Col.legi dels honorables paraires". Els paraires es dedicaven a fabricar una tela molt basta de llana i de fil de color negrós molt obscur emprada per capots, faldes, hàbits, cotes, etc., conegut dit teixit amb el nom de "burell". A 1.590 es separaren els inquers dels Ciutadans, formant confraria baix la protecció de Nostra Senyora de Gràcia i de l'Assumpta al convent de Sant Francesc. El "Col.legi dels

honorables sastres i calceters", "Confraria del Gloriós Sant Francesc" o "sartores et calligarii villae Inca" es separaren dels de Ciutat dia 25 de septembre de 1.566 i honoraren a Santa Llucia i als Sants Cosme i Damià a l'església de l'Hospital. Els honorables teixidors de lli de la Part Forana, tan importants fins el segle XIX, vers 1.581 es reuniren a Sineu amb l'assistència dels d'Inca, molt nombrosos. El "Col.legi dels honorables boters" d'Inca es separaren i feren gremi a part l'any 1.596. Ho feren ajuntats amb els fusters i picapedrers.

Si un gremi fou realment important, a més dels sabaters i teixidors de lli i paraires, fou el del gerrers. La seva importància és notòria, els plats morenos d'Inca estaven sobre totes les taules mallorquines. Els "Terrers de Mandrava" eren testimoni dels milers de metres cúbics de terra que per obrar tregueren els nostres gerrers i teulers. No podem oblidar la importància dels qui feien "siurells". Inca en fou un dels seus bressols.

Per saber de la importància d'Inca bo serà mirar la toponímia d'aquell temps i veure quants de carrers ja tenien nom o eren coneguts i escrits. Coneixem de llavors els següents: Carrer "dels marxandos", "del Call", "del mercat dels bous", qui va fins a la casa del Sr. Rodrigo Bordils", "de Valella", "de la Mostra", "de l'Hospital", "d'En Lluch Vidal", "del Bordellet", "Carreró de la Iglesia al Hort d'En Paralló y d'En Torrens", "de Na Muntanera", "de Na Ferrilla", "del Sep", "de Na Frare", "de la Carneceria", "de la quartera", "d'En galzeran Serra o del sallé del Bisbe", "del Born", "de la fyra", "Major de Sant Francesc", "Major de Sant Bartomeu" i altres que simplement són noms dels habitants que hi vivien.

Com hem dit, Inca era una gran població. El mercat dels dijous era més polent que mai, la devoció a "Madona Santa Maria d'Inca" anava augmentant, els Gremis floriren i la població anava envant. Prova de la gran població són els llinatges que es varen perdre degut a la pesta de 1.652. Després de la desgràcia més gran i greu d'Inca, no veim més els llinatges següents: Ampurias, Àngel, Arnau, Arquer, Balill, Barquer, Barber, Barnaver, Betserra, Bordils, Boscà, Bufi, Cardils, Casasnovas, Conrador, Costet, Coxo, Figuera, Fogó, Fonollar, Forner, Galvez, Gali, Gallur, Gat, Gibet, Guayta, Malferit, Massina, Mel, Mieres, Ministrol, Redorta, Reyal, Reure, Romaní, Saguer, Salzet, Sametlar, Sot, Tolrà, Triol, Trobat, Trunch, Valldaure, Vaxilli, Xalvi i Xemeno. De totes maneres, molts d'aquests llinatges han quedat com sobrenoms (malsnoms). Veurem als capítols del segle XVII la gran mortandat de gent i com aquests llinatges ja no els veim més als vells papers nostrats.

Per acabar, podem dir que aquest segle és important en quant a vida social. Tot i malgrat que els bandejats no deixen de molestar els vianants i que el Virrei ha de passar a Inca per fer-hi fonda i dirigir les ofensives envers ells. Tampoc podem deixar de consignar la pujada de l'Església amb el Concili Tridentí, al

qual hi assistí el Bisbe de Mallorca Didac d'Arnedo i féu grans canvis i reformes, com és la de registrar els naixements, casaments i defuncions. També podem nomenar la grossa importància del mercat, del cultiu, dels esclaus, que per Inca n'hi havia, segons estudis seriosos, una grossa quantitat. En quant a la religiositat no podem oblidar ni la figura de Santa Catalina Thomàs, que morí a 1.574, ni el naixement de la que seria Sor Clara Andreu, monja del Monestir de Sant Bartomeu. I com a cloenda ràpida d'aquest segle, podem dir que es comença, ja a finals, el campanar, "Sa Torre"; bella estampa que ens identifica com a poble que som, fruit del que érem.

No podem tampoc deixar de consignar en aquest capítol el "Proces original y sentencia de las fires de St. Miquel a favor de la vila de Llucmajor, y contra la vila de Inca". Els Inquers tenien fires i, com és natural, les tenien geloses. Els de Llucmajor reben del Rei un privilegi per fer les seves fires a partir de la festa de Sant Miquel i els Inquers, amb una mica de por de què aquestes no fessin mal al poble, posen plet. Les dues poblacions nomenen advocats i missèrs i, el 8 de juny de 1.543, comença la discusió que durà fins a la darrera sentència del tribunal, en data de 27 de juliol de 1.546. Els Inquers hagueren d'aguantar-se i començar les fires el primer diumenge després de Sant Lluc. És una prova de l'antiguitat de nostres fires i, segurament, del "Dijous Bo", tot i malgrat que n'hi havia una altra el primer diumenge de maig i que no tenia tanta d'importància com la de novembre, que encara perdura.

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS · INCA

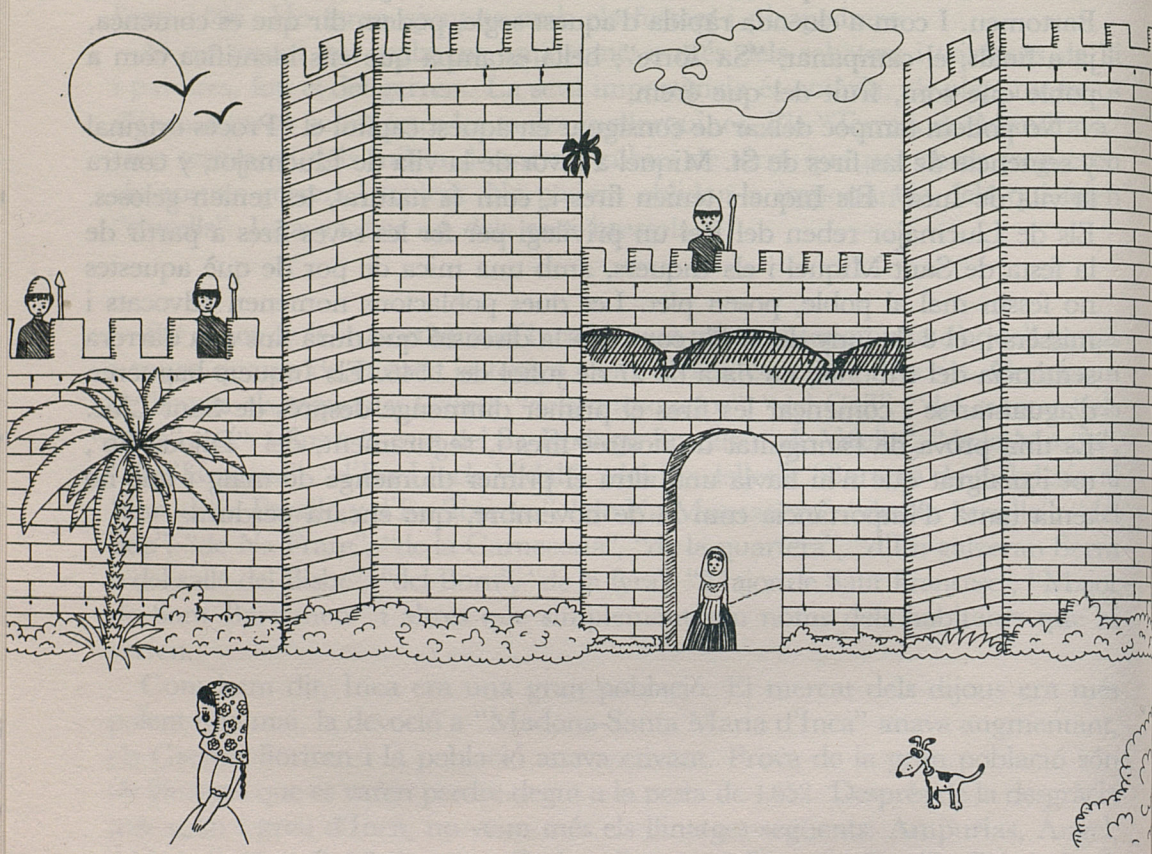

EL MONESTIR DE SANT BARTOMEU
"Ses Monges Tancades"

Les Monges Jerònimes s'establiren al Puig d'Inca, com ja hem anotat a un altre capítol, el dia 11 de novembre de 1.530. Les Monges que s'hi acomodaren foren Sor Antònia d'Espanya com a Priora, Sor Francisca Juan, Sor Pedrona Damiana, Sor Antònia Oleza, Sor Úrsula Reus, Sor Miquela Guayta, Sor Constança Mascaró i una novícia, Sor Eulàlia Metge. Degut a la incomoditat del lloc i malgrat que durant aquest temps entraren al Monestir del Puig Sor Catalina Fàbregues d'Inca i Sor Jerònima Font de Muro, els Jurats decideixen traslladar-les a l'església de Sant Bartomeu. (S'ha dit que dita església fou la primera parròquia d'Inca, però les darreres investigacions ens diuen que dita església, mentres s'estaven fent obres a la Parroquial, serví com a tal i que mai tengué la potestat ni els poders temporals de l'Església). Vers l'any 1.538 vengueren a Inca, al Monestir de Sant Bartomeu, un parell de monges més que procedien de Ciutat: Sor Joana Matas, Sor Jerònima Desmàs i Sor Àngela Angelats. Ens diu el biògraf de Sor Clara Andreu que nostre Monestir es féu ràpidament famós i dins ell s'hi respirava un aire molt piatós, prova d'això és que moltes mares de cases, diríem "bones", hi enviaren les seves filles, com són per exemple, Sor Magdalena Burgues, Sor Jerònima Axartell, Sor Bartomeva i Sor Bàrbara Desmàs, Sor Andreva Cotoner, Sor Margalida i Sor Elianor Dureta, Sor Úrsula Comellas, Sor Esclaramonda i Sor Bernardina Mir i moltes altres més. Així i tot no podem deixar de nomenar a Sor Eufracina Mir, neboda de D. Gabriel Benet Mir, primer biògraf de Sor Clara Andreu i Malferit, o Malferida, com llavors es deia. Morí dita Sor Eufracina dia 25 de febrer de 1.645 als catorze anys.

Per descriure l'edifici és bo agafar el que diu l'Arxiduc Lluís Salvador al seu llibre "Die Balearen in Wort und Bild geschildert" (Les Balears descrites per la paraula i el gravat). El que passa és que, tot i fent una breu Història d'Inca, també haurem de resumir la grossa quantitat de detalls que ens dóna l'Arxiduc. És una descripció dels anys 70 del segle passat.

"L'església està dedicada a Sant Bartomeu. La nau té bòveda de canó amb cinc capelles d'arc rebaixat a cada costat. A una d'aquestes capelles es guarda

el cos incorrupte de Sor Clara Andreu, de la qual ja parlarem a un altre capítol, i davall el cor hi ha dues d'aquestes capelletes i unes tribunes més amunt per les monges amb gelosies de fusta, com és un costum als convents de monges de clausura. Per una porteta dissimulada s'entra al claustre i el portal propi és una porta dovelada per on s'entra a la porteria on hi ha un retaule amb la Verge Maria entre Sant Bartomeu i Sant Jeroni. Davall la porxada hi ha un empedrat molt fi i molt mallorquí i a la part esquerra de dita porxada hi ha el "parlador" amb una gran reixa de ferro i una gelosia de fusta per on parlen les monges amb els seus parents o visitants. Ja dins l'edifici conventual es veu un bell "refetor", amb grans taules i una trona per fer les lectures corresponents. Devora el "refetor" -com diuen encara les monges- hi ha una petitona sagristia. D'aprop d'aquí s'entra, sortint altra vegada del convent, a un pati exterior al mateix on s'hi veu una cisterna i un gros lledoner. Tornant entrar al monestir, baix la porxada i passant pel menjador, s'entra a un altre pati, molt ben cuidat i arreglat, on també hi ha una altra cisterna, un grapat de tarongers, i més allunyat del centre del pati, un pou amb unes columnes de pedra viva i enrevoltat de figueres, un canyaret i figueres de moro. D'aquest lloc es veu en les finestres de les cel.les de les monges i davall aquestes unes lloses de marès on s'hi col.loquen cossiols que cuiden les monges i hi estenen la seva roba i aixuguen les seves pobres escudelles. Que dóna a aquest pati hi ha el celler, molt antic, segurament de les primeres obres; més a la dreta unes botes, una premsa i el galliner. A una altra habitació del fons d'aquest hortet o pati, hi ha un rebost, fresc, ple d'escudelles fetes a Inca, blanques i amb ornamentació verda vetades com el marbre. També hi ha la cuina, que té una porxada al davant, una cisterna dedins i uns rentadors de pedra de Binissalem. El monestir també té un altre pati o hort on s'hi veu un pou, conegut amb el nom de "Pou de Sa Venerable". Vora aquest pou hi ha el forn i un quartet on es fan els "congrets". A continuació hi ha el molí. Tornant un poc a rera i tot passant per una ampla sala, per la dreta s'hi veu "sa roberia" i per l'esquerra, l'escala que dóna al pis alt i que va a les cel.les i al cor. A dit cor hi ha un cadiratge molt bell i còmode. Tot enrevoltant el pati gran, hi ha quatre corredors amb quaranta cel.les, una de les quals era ocupada per Sor Clara i que està talment com ella vivia: una tauleteta, una arquilla, tres quadres i un rebuidat de guix de la Venerable. El mobiliari de les cel.les és molt humil: un llitet d'estisora amb posts, un parell d' "estormies", una caixa i un altaret. Totes igual manco amb els quadres, que cada una té els dels sants de la seva devoció. Hi ha també la sala de "costura" o de treball adornat amb bons quadres gòtics i que representen a Sant Joaquim i Santa Anna i a la Verge Maria amb Santa Isabel. També es pot veure l'infermeria, la qual té una petita cuina per preparar cafè i altres begudes consemblants. A la Sala Capitular, molt bella, hi ha estormies per seure les monges i una cadira per la Priora (és una cadireta baixa). A més del que hem dit, té dit Monestir un gran hort amb palmeres i un safareig que

recull l'aigua d'una sínia. Tot aquest hort està tancat d'alta paret, dita "Sa Tapi".

Com es veu, la descripció del convent, tot i sent breu, no dóna la suficient aclaració per la grandària del dit Casal, ja que nostre Monestir és un gran casal pagès on no hi faltava res al temps que cronica l'Arxiduc. Avui podem dir de la importáncia dels pous i cisternes, ja que la quantitat de monges era grossa i aquest element, com sempre, imprescindible. Creim que el monestir avui no ha canviat gaire. Tan sols ens queda dir que just davall l'altar major de l'església hi ha el seu petit cementeri i vora ell, una gran sala presidida per un bellíssim Crist i un "bres", que servia per vetlar les monges que havien mort. Tot a la dreta i a l'esquerra de dita sala-velatòria hi ha uns bancs; just damunt la porta que davalla al cementeri, una finestra que servia perquè els de fora poguessin veure la monja morta. Hi ha vint-i-quatre nixos i una ossera.

Per acabar, voldríem dir que durant la pesta bubònica d'Inca, on es moriren uns milers d'Inquers, no morí a dit Monestir cap ni una de les monges, però sí, altres vegades, la pesta o la malaltia contagiosa entrà de ple dins les venerables parets i va fer maig. Això succeí l'any 1.729 en què moriren 6 monges, tres de les quals dins un espai de 7 hores. I l'altra desgràcia ocorregué a 1.838 en què en moriren 9.

Si ens referim al sepulcre de Sor Clara Andreu i Malferit, podem dir que des de 1.702 era molt pobre i estava dins la clausura, donant esquena a la capella que avui ocupa el Sant Crist de la Sang. Era una cel.la petitona i en mig hi havia una taula de pedra, damunt la qual hi havia la caixa mortuòria. A instàncies de les Religioses de la Casa, el Bisbe Campins concedí permís per preparar un lloc més digne, que fou el que avui ocupa la capella de Santa Paula. Es traslladà la caixa, contenint el cos momificat de la Serventa de Déu, el 23 d'abril de 1.901, amb l'assistència de les autoritats civils i religioses d'Inca i dia 9 d'octubre es féu el trasllat solemne. En foren padrins de la capella el batle d'Inca, D. Joaquim Gelabert, el Coronel D. Àngel Moreno de la Tejera, l'Advocat D. Joan Feliu i les senyores Dª Catalina Cirera de Siquier, Dª Maria Ignàcia Verd i Dª Maria Bennassar de Fiol. Poc temps després es canvià la figura de Sant Jeroni que hi havia a dita capella per una estàtua de Santa Paula. La caixa està tancada amb dos panys i dues claus. L'any 1.978 s'obrí el sepulcre de la mare Sor Clara i es començà el treball per iniciar el procés de canonització de la Serventa de Déu, Sor Clara Andreu i Malferit, qui donà llustre i importància al Monestir.

Moltes coses, històries i circumstàncies es podrien contar del dit Monestir, que a les altures inqueres serva nostra ciutat de perills espirituals i és un orgull ferm de nostres gents. Avui, encara sura esponerós. Aquesta casa és orgull d'Inca i visitada per molta gent qui vol conèixer una de les Institucions més antigues de nostra Ciutat.

No podem acabar aquest capítol sense fer referència als pastissos, els coneguts "Congrets de ses Monges Tancades". La seva recepta és un bell secret de les

monges i ningú no ha pogut igualar la seva particularitat en el gust, color, ni tan sols la seva construcció en quant a ingredients. És una bella nota de la nostra Història. Quan vingué a Inca, l'any 1.877, el rei Alfons XII, quedà entussiasmat de tan bons pastissos. El mateix féu el seu fill, D. Alfons XIII, quan vingué a Inca allà pel novembre, dia 23, de 1.923 i els oferí a la seva esposa, la Reina.

El monestir de Sant Bartomeu d'Inca és un bell retall, encara viu, ple d'històries i vivències inoblidables pels Inquers de socarrel. Dit Monestir ha donat nom al puig que fa dita zona, i així ha quedat per a sempre el nom de "Serral de ses Monges". Rera aquesta empitada queda una recordança de la passada per Inca de Jaume I. És una llegenda que ens diu que el Rei, cavalcant per les muntanyes de la Serra de Tramuntana, per salvar una joveneta dels perills dels àrabs, pegà al seu cavall i de dalt del Puig de Massanella pegà fua tot caient a damunt una roca i el cavall hi deixà la seva petjada. Avui dit lloc, rera el Monestir, és conegut amb el nom, tal volta un poc equívoc, de "Sa Pota del Rei". És simplement una nota per afegir a la contrada de "Ses Monges Tancades d'Inca". Bella història de pau, serenor i oració i vida contemplativa. Inca sempre va estimar, i estima, dit lloc. La Història de nostra Ciutat, la Història voluminosa haurà de comptar amb moltes pàgines alhora de parlar de dita raconada inquera.

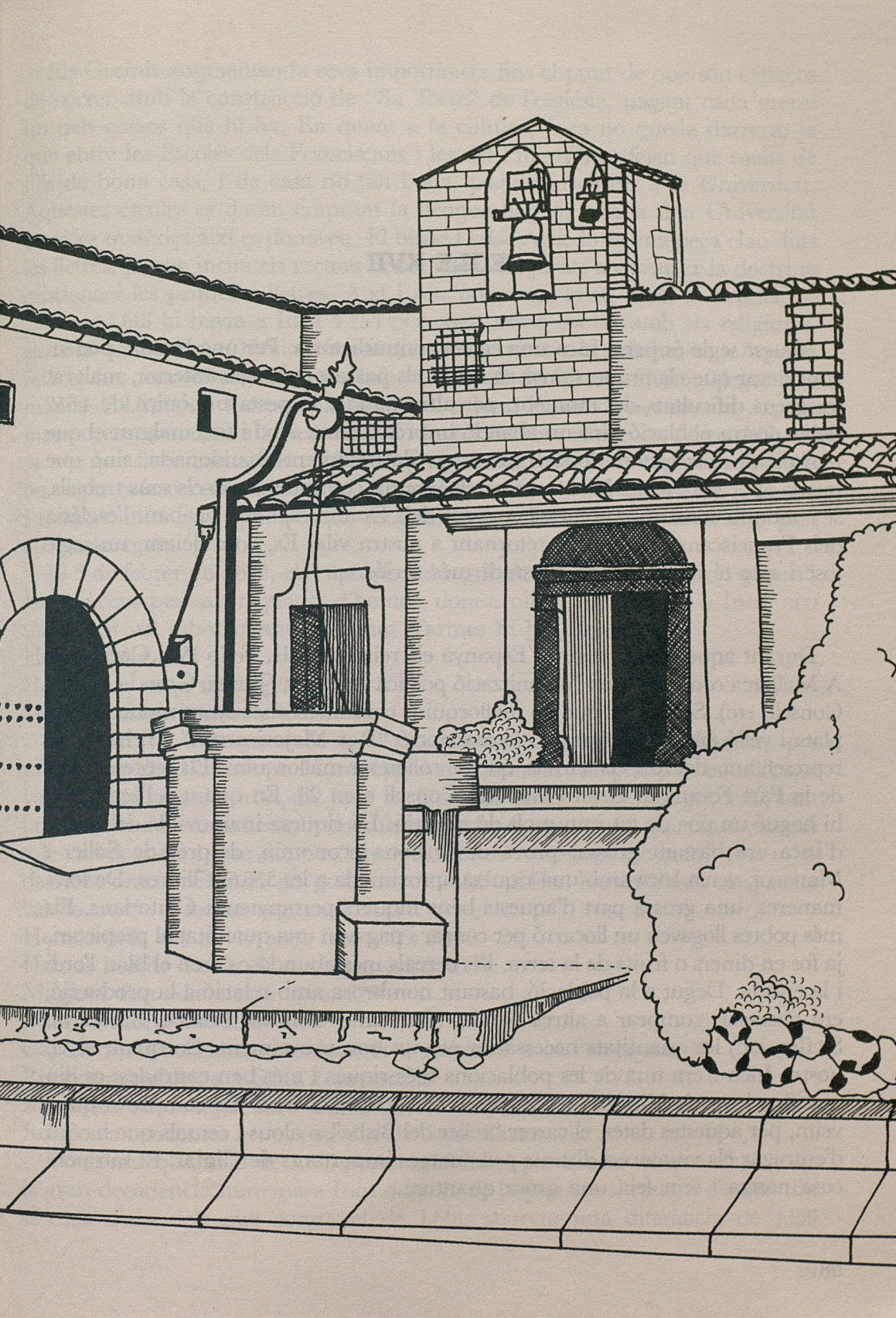

SEGLE XVII

Aquest segle és per a Inca una època contradictòria. Per una banda, podem considerar que els primers anys són com els passats del segle anterior, malgrat les greus dificultats del moment; per altra banda, la pesta bubònica de 1.652 deixa nostra població dins un abandó impressionant. Així i tot, malgrat el que han dit distints historiadors, Inca no queda totalment abandonada, sinó que queda apocada i feble. Mentres tant els Gremis continuen amb els seus treballs, se continua construint el novell convent dels Dominics, s'està acabant l'església dels Franciscans i la gent va retornant a nostra vila. Es, com dèiem, un segle fosc i que té necessitat d'un estudi més seriós.

Durant aquest segle regiren Espanya els reis Felip III, Felip IV i Carles III. A Mallorca continua amb l'organització política d'antany, (Jurats, Gran i General Consell, etc). Se pot dir que els mallorquins continuen encunyant moneda d'or, plata i velló amb l'escut propi i la inscripció "Rex Majoricarum". Hi havia els representants del Rei, els Virreis, que no solien ser mallorquins. Els representants de la Part Forana al Gran i General Consell eren 28. En quant a l'economia hi hagué un poc de tot i un molt de negatiu. La riquesa inamovible del terme d'Inca era bastant grossa; prova de la bona economia, després de Sóller i Manacor, venia Inca amb una riquesa aproximada a les 576.624 lliures. De totes maneres, una grossa part d'aquests béns inquers pertanyien a Ciutadans. Els més pobres llogaven un llocarró per conrar i pagaven una quantitat al propietari, ja fos en diners o fruits de la terra. Els cereals més abundosos eren el blat, l'ordi i la civada. Degut a la població, bastant nombrosa amb relació a la producció, era necessari comprar a altres bandes (Barbaria, Gènova, França, Sardenya, Sicília, etc) les quantitats necessàries per un bon proveïment. En quant al vi, nostra Inca n'era una de les poblacions més riques i més ben conrades; es diu que fins i tot els Virreis i els Bisbes tenien cellers a Inca. Es comprova quan veim, per aquestes dates, el carrer "celler del Bisbe", o alous i censals que havien d'entregar els vinaters a distints personatges importants de Ciutat. El safrà era cosa nostra i se'n feia una grosa quantitat.

Els Gremis augmenten la seva importància fins el punt de que són capaços de córrer amb la construcció de "Sa Torre" de l'església, pagant cada gremi un dels cossos que hi ha. En quant a la cultura, Inca no queda darrera, ja que entre les Escoles dels Franciscans i les del Puig d'Inca feien que molts de fills de bona casa, i de casa no tan bona, poguessin entrar a la Universitat. Aquestes escoles es daven emprant la llengua llatina, puix a dita Universitat totes les matèries així es donaven. El bisbe Didac Arnedo és una peça clau dins les lletres, ja que incita els rectors de les viles i els jurats a ensenyar la doctrina cristiana i les primeres lletres. Així i tot, no massa gent, nins, hi acudia.

L'any 1.618 hi havia a Inca 4.255 persones, sense contar amb els religiosos, els familiars del Sant Ofici i els eclesiàstics (rector, vicaris, beneficiats, etc). Aquesta relació fou feta fer per D. Pere Zaforteza, el 22 de febrer anterior, degut a la manca d'al.liments. Encomana dit treball a Joan Fuster de nostra vila. Aquest mateix temps manen al reverend D. Francesc Reure i al prevere Miquel Coch, vicari, que facin caritat als pobres. Aquests mateixos han de repartir el pa allà on vegin més necessitat. El virrei Zaforteza mana als frares de Sant Francesc i als Dominics que ajudin i que tenguin la facultat de demanar la seva part als encarregats.

El 3 de febrer de 1.620, els caporals del regne de Mallorca, "per bon govern", fan un cens per saber quants d'homes, dones, nins i nines hi ha a Inca, així mateix es vol saber quants d'homes d'armes hi ha. Resultà:

Homes útils: 855
Homes que tenen més de 60 anys: 120
Dones, infants i malalts: 3.001

Mes tard, el 6 de gener de 1.674 (havia passada ja la pesta bubònica), per manament de D. Francesc Mora, capità d'Infanteria "de peu y de cavall", qui va venir enviat pel Virrei, D. Joan de Cebrián, fa un "escrutini general", tant homes com dones, així com homes inútils, infants, etc. Manà que dia 6 estassin a les seves cases i que des de "dits y celebrats los oficios divinals" fins a les darreres oracions ningú no gosàs sortir. Així es féu. I com diuen els papers "ab lo modo y forma seguent", etc.:

Homos útils des de 16 anys fins a 65: 704
Homos inútils des de 65 anys per amunt: 39
Minyons fins edat de 16 anys: 770
Dones i minyones: 1.506
Capellans, beneficiats, sacerdots, etc., residents a la Parròquia: 17
Religiosos residents a Sant Francesc: 17
Religiosos residents a Sant Domingo: 10
Religioses residentes en el convent de Sant Bartomeu: 42

Dóna una quantitat de 3.105 persones. Moltes per el que sempre s'ha dit de la gran decadència humana a Inca després de la pesta. I si restam els que diu el cens d'ara dels que consta el de 1.618, veurem una diferència de 1.150

persones. Firmen la darrera nota: Pere Balle, regidor i els honorables Francesc Carbonell, Antoni Scanellas, Jaume Mayrata, Guillem Ramis, jurats; fou redactat dit document per Bartomeu Crespí, "Escrivà Universal de la present vila".

Ja que aquest segle és un segle de bandejats que molesten la vida quotidiana de tota Mallorca, puix la fam i les lluites entre Canamunts i Canavalls umplen cases, carrers, camins i llogarets de morts i saquejats, decideix el Virrei venir a Inca per combatre-los, ja que nostra vila és un bon centre d'operacions. Per tant: "Die mensis augusti anno a Nat. D. M. DCXXXXIV, se Señoria Illustrisima ab deliberacio de la Real Audiencia per urgentissimes causes son animo dignament, ha resolt y determinat que la junta de la dita Real Audiencia azí civil com criminal se mudas en la vila de Inca per alli se pugue en mes facilitat continua la persecutio dels bandatjats que tant importa a la quietut del present regna..." Aquestes "Corts", com diu J. Lladó i Ferragut, duraren fins l'octubre, exactament fins al 26: "Die XXV mensis octobri... en la present vila de Inca a requisició de mi Barthomeu Llobet, notari y escriva major de la Real Audiencia que antes que la urgentissima necessitat de la persecucio dels bandatjats dar manament que la dita Real Audiencia fos restituida a la Ciutat de Mallorques..." Diu el mateix senyor que "los dits cavallers feren molt de gasto".

Si ara passam als Gremis que duen la bandera més grossa, podem dir que el "Col.legi de Honorables Capallers de la part forana" decideixen constituir-se en autònoms, i ho fan a partir del 27 d'agost de 1.664, deixant per fet que la seva seu sia a la vila d'Inca i decidiren agafar per patró a Sant Jaume i honorar-lo a la seva capella de l'Església Parroquial. A 27 de juliol hi ha una petita desavinença entre la Part Forana i els inquers: "...Recompta que feu Pere Balester misatge a instància de mestre Miquel Arrom, sombrarer, de la part forana, haver intimat a Antoni Juan Campomar, extret salva-possat (president) del offici de sombrarers de la vila de Incha..."

Pel mes de novembre de 1.679 es reuneixen els sabaters d'Inca per parlar de doblers i arreglar la seva migrada economia. Hi assisteixen el notari Jeroni Rossellò, els honors Guillem Ramis i mestre Miquel Colom, sobreposats aquell any; també hi assisteixen Martí Morro i meste Gabriel Llompart com a prohoms de la Confraria i els sabaters Antoni Rubert, Joan Reure, Matia Gali i Miquel Ques. Com a testimonis Antoni Josep Aloy, llaurador i mestre Francesc Gilibert, picapedrer. Firma el document Jeroni Rossellò, notari i escrivà del dit Col.legi i Ofici de sabaters d'Inca.

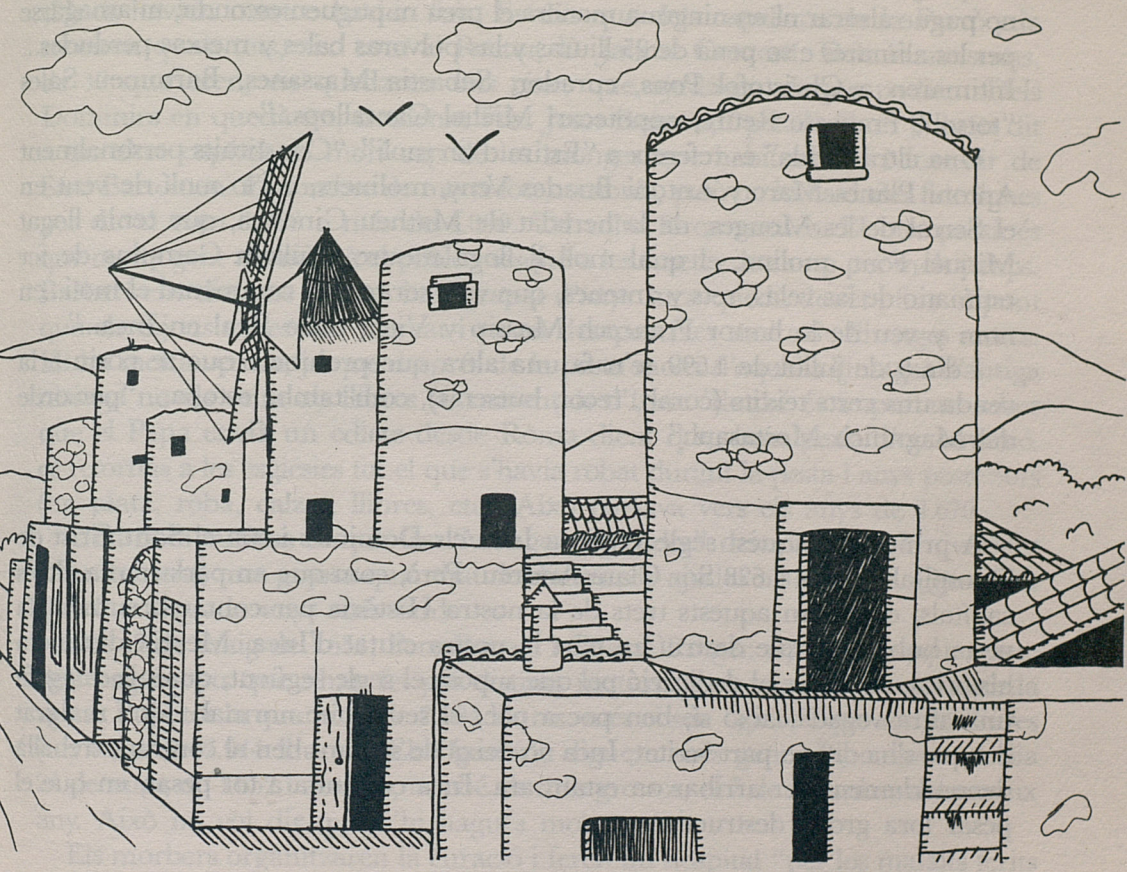

Han estades dues notes gremials per saber que encara Inca sura després de la pesta i el treball continua, si bé manco poderós que el segle anterior.

Per aquest temps, a Inca es fan "crides" que té recollides Mn. Joan Coli. Una, de 13 d'octubre de 1.646, parla dels qui "tendran polvora, bales y metxa, no pugue alsurar ni en ninguna manera el preu ni puguen escondir, ni amagarse per les alimares e so pena de 25 lliuras y las polvoras bales y metxas perdudes... Intimaren a Christofol Pons, curador; Sebastia Massanes, Bartomeu Sales "totsol", Francesc Reure, appotecari Michel Cantallops..."

Una altra "crida" es refereix a "Estim d'un moli". "Constituits personalment Antoni Planes Marc y Antoni Buades Veny, moliners, en lo molí de vent en el Serral de les Monges, de la heredat de Matheu Ginestra, que tenia llogat Miquel Font, moline, el qual moli li lloga mestre Guillem Campins de fer estimatio de las velas, rets y antenes, que ve a ser tot loa rmamentd el moli...en nom y veu de lo honor Francech Massip y Vich, balle Real en Inca..."

I dia 9 de juliol de 1.699 se'n fa una altra que prohibeix que se posin a la venda uns certs teixits (corab, recor, butsetas), com també estopa... "per orde del Magnifich Mostasaph".

A principis d'aquest segle vénen a Inca els Dominics i sua el Sant Crist de l'Hospital. Mor a 1.628 Sor Clara Andreu. Però, com que en parlarem a altres capítols, deixarem aquests trets de la nostra Història per contar breument la pesta bubònica, que destruí en part la nostra ciutat d'Inca. Mereix dita nota històrica una especial dedicació pel que suposa el segle següent, quan Inca agafa una altra vegada, això sí, ben poc a poc, el seu batec normal. Tot i malgrat del que s'ha dit, en part veritat, Inca no deixà de ser, ans ben al contrari, treballà denonadament per arribar on estam ara. Inca continua a tot pesar, en que el pesar fora gros i destructiu.

Pel mes de febrer de 1.652 arriba a Mallorca, a la Torre Picada de Sóller, una nau procedent de Barcelona, tripulada per tres homes i plena de roba. Dit vaixell introduí la pesta bubònica que regnava ja a la Península. A Mallorca s'havien preparat perquè no entràs dit contagi, però no hi va valer. A la mateixa torre comencen les morts i ja pel març s'estén a Sóller, Alaró i, sobre tot, a Inca i a Ciutat. També quedà enmetzinada tota Mallorca.

El primer mort de pesta a Inca fou un qui venia objectes de pauma, senalletes, paners i altres coses de dit ram. Nomia Joan Jeroni Perelló. Pel maig la cosa ja era greu i anava amb augment fins al punt que dins el juny la situació era quasi insostenible. Es diu, la tradició, que el dia de Sant Joan, els morts a Inca

superaren la xifra de 300 (Barberí ens parla de més de 400). Els Magistrats de Ciutat, horroritzats, ens envien diputats per ajudar. Vénen D. Nicolau Guells, Esteve Girard, Jordi Dezcallar i Zanglada, Joan Antoni Dureta, Antoni Socies, qui eren aquests dos Jurats de Ciutat. També vengueren distints morbers per veure d'aturar aquella desgràcia. Fou tan grossa que ja no es trobava ningú per enterrar els morts. El Bisbe de Mallorca envià ministres seus, ja que els d'Inca havien mort o havien fuit. Es diu que dels capellans de la Parròquia moriren quasi tots, així com el Rector, D. Jaume Contestí. Dels Franciscans, de 17 que eren, en quedaren uns cinc, que ajudaven el que podien. Dels Dominics en quedà un, nomenat Fra. Joan Ramon, "pelai". Com ja hem dit a un altre capítol no morí cap de les monges que habitaven el Monestir de Sant Bartomeu. El nombre de morts fou nombrós, però no hi ha dades fidedignes per dir si eren 3.000 o més de 4.000. Tal volta foren manco. El que passà és que molta gent abandonà el poble i visqué a les casetes de camp per molt temps. Barberí ens diu que per un bon grapat d'anys Inca quedà desfeta fins al punt que els dijous no es feia mercat i varen desaparèixer molts de llinatges antics. Hi ha molta veritat, ja que després de la pesta molts d'aquells llinatges d'antiga nissaga no els veim als llibres sacramentals d'Inca. També és important saber que el Papa envià un edicte desde Roma dient que, baix pena d'excomunió, es retornàs a les esglésies tot el que s'havia robat durant la pesta i anys posteriors (or, plata, roba, calzes, llibres, etc.) Això passava vers els anys de 1.670.

Una nota curiosa és que les "Monges Tancades" deixaren a la Universitat (Ajuntament) una grossa quantitat de diners per ajudar als apestats. Quantitat que fou tornada anys més tard.

Dia 12 de maig de 1.654, Pere Bonafé i Cosme Rotger, notaris, aixequen acte dels pagaments que s'han fet per distints motius, però tots relacionats amb la pesta. Puja tot la quantitat de 7.904 lliures, més el seu "gasto" que són 40 lliures (un total de 7.944 lliures). Els "gastos", diguem més generals, comencen dia 24 de maig de 1.652 i acaben, també els més grossos, el 7 de setembre del mateix any. Això no vol dir que n'hi hagués molts més.

Els morbers organitzaren la curació i feren un hospital "per los malalts ferits del contagi qui estauen a la tafona de Son Bennassar" i pagaren als distints fossers grosses quantitats. Com que no els bastà el primer lloc, en feren un altre a "Son Martorell" i altres petits a altres bandes. Se pagà a mestre Gabriel Puig, cirurgià, deu lliures per "tancarse en uno de los lazaretos de dita vila de Incha". A Guillem Ferrer se li pagaren cinc lliures per "un carretó per enterrar los morts del contagi". Pel maig, també es paga a Miquel Massanas, Miquel Riera, ferrer, deu sous i són "per ferradures que se posen a les cases infectes del dit contagi". També s'anomena "los malalts de Son Martorell y la tafona". Se paga a Guillem Mateu, picapedrer, quatre lliures de "la cals que se le prengué per posar a les fosses dels morts del contagi...". Se paga així mateix a Guillem Duran, repartidor, "...de les provisions se donaven a les persones qui estaven

fent quarantena en el tancat de Canamunt..." Se paga a Antoni Martorell, carnisser, trenta cinc lliures per "lo valor de vuitanta lliures i mitja de molto se prengué en l'ocasió del contagi per la casa y sustento dels malalts qui estaven en el lazareto de sa tafona...". A Jaume Rosselló se li donen, a ell i als seus manobres, puix era picapedrer, "vint-i-cinc sous per paradar les cases que estaven infectes". A Rafhael Matheu se li donen nou sous i nou diners per "...el valor de tota la neu se li ha presa en temps de dit contagi per los malalts y latzaretos..."

Podríem contar i contar, però la història de la pesta bubònica a Inca és trista. El que podem dir és que un grup de cases, als voltants del carrer del Cep, avui de Sant Sebastià, no volgué abandonar. Els seus habitadors no varen fugir i, diu la tradició, s'encomanaren a Sant Sebastià i cada vespre, tancats dins set cases, passaven el rosari, el cantaven, baix la direcció d'un fraret minorista qui els ajudà. Ha quedat a Inca aquest nom de "pareix que sou de ses set cases". Feien foguerons per fer fugir els mals aires i arribaren a sortir-ne. Sia tradició, sia història, fins avui conservam la tradició d'encendre un bon fogueró al carrer de Sant Sebastià, subaix una ornacina amb dit Sant, i cantant el rosari, es passa a la bulla i a la menjada de les típiques "paciències".

No podem dubtar la difícil situació de nostra vila, que com diuen molts d'historiadors, quedà corpresa, abandonada i trista. Costà pena aixecar-la de bell nou. Però es va aconseguir. La pesta tan sols marcà un altre punt de partida. La Història d'Inca continua, avança...

Per acabar, podríem apuntar que la vida social, sobre tot abans de la pesta, era com la dels altres pobles: Feina, església i festes populars i diversions ingènues com són: Jocs de pilota, triquet, cartes, balls, etc. La nostra gent aprofitava qualsevol avinentesa per fer un bon ball amb quatre instruments improvisats. Les fires i les festes religioses i patronals marcaven unes fites ben concretes.

ELS FRANCISCANS

Segons molts d'autors que ens parlen de la Història d'Inca, el Convent de Sant Francesc d'Assís va ser el segon que tengué l'Orde Franciscana a Mallorca i el primer de la Part Forana. El Papa Joan XXII, en un Breu que féu a Avignó, dia primer de gener de 1.325, va donar facultats al Custodi i als religiosos del Convent de Barcelona per fundar el de la vila d'Inca del regne de Mallorca. El Venerable P. Bartomeu Catany va fundar altres convents a Mallorca, tot renovant la disciplina i integrant altres idees noves i més fruiteres. D'aquest moment, darrers anys del segle XV, els frares d'Inca es feren Observants, en front, dit quasi utòpicament, dels qui es deien "Claustrals". Aquest desdoblament de frares no durà gaire temps, ja que, amb l'autoritat del Papa Pius V, i a solicitut del rei d'Espanya, Felip II, l'any 1.567, quedaren tots sotmesos, diguem, al règim "observant". De totes maneres, hem de dir que En Binimelis, historiador de finals del segle XVI, ens diu que els Franciscans d'Inca en foren "Conventuals" o "Claustrals" fins a 1.494 (..."fueron después reducidos a la regular observancia, ocupando la silla Pontifical Alejandro VI, Sumo Pontífice...").

L'Església dels Franciscans Inquers, els primitius, és fruit de l'amor dels habitants de nostra vila, tenint molta importància la "manda pia" de Gerad Llull, es diu que parent de Ramon Llull, Fill Major de nostra Raça. Tot ho deixà als frares menors (així varen ser coneguts molts d'anys "els menorets d'Inca"), com consta al seu testament que va ordenar dia 13 de setembre de 1.343, davant el notari Martí Aragon. També va ajudar molt a la construcció del convent, acabant moltes cel.les i altres habitacions, i sobre tot, el temple primitiu, el Bisbe Franciscà D. Pere de Cima, el qual administrava la Diòcesi de Mallorca, vers els anys de 1.377.

L'any 1.555 el Provincial dels Observants de nostra illa, Fra Joan Bordils, que era descendent de la família noble, Inquera, dels "Bordils", vengué a Inca i quan va veure el gran abandó en què estaven les parets i tot el convent, quasi a punt d'enrocar-se, va ajudar a adobar el claustre. També féu arreglar, l'any 1.565, el campanar. Poc a poc va ampliant-se el convent i les cel.les augmentaren de cada dia i els frares que hi habitaven eren molts. Va ser l'any 1.652 quan la "pesta bubònica" deixà desolada nostra vila i els frares, tot ajudant als apestats,

anaren sucumbint. Dels 17 que hi vivien, tan sols en quedaren 5. Cinc frares qui cuidaren amorosits les malalties o ajudaren amb les seves paraules a bé morir els contagiats. Les seves paraules, paraules de frare, daren consol a la trista temporada que invadí nostra vila.

És quasi segur que els frares, tot arribats a Inca, a més dels resos reglamentaris, es posaren a fer escola, tot seguint la seva tradició. A 1.732, el P. Francesc Capó, "morador i mestre de Grammatica en lo Real convent de sant Frenssech de la present vila de Inca..." diu als Jurats i Regidors de la Universitat, que "...vaentse presisat de edificar una scola per los minyons de dita vila, que sia ab major forma que la antigua, la qual se ha de destruir per la nova fabrica del convent... Interessa el sobre dit pare, en dita fabrica de la scola, ja per ser Patricio, ya per ser Mestre, com y també per tenir en ella las primeras lletras... suplica amb tot rendiment, sia del gust y agrado a V.V.S. Magnificencias deliberar alguna limosna per ser en dita vila, la primera y la mes antigua scola..". Els Regidors i Consellers s'ajuntaren i es congregaren en la Sala de la Universitat (eren els honors March Ferrer, Francesc Carbonell, Jaume Palou, Antoni Robí i altres qui formaven el "Savi Concell", i determinaren, dia 25 de maig de 1.732, de dar-los un ajut de vint lliures, "nemine discrepante" i per ser "...en dita vila la primera y mes antigua scola", i també afegeixen "...a que se apliquen los Mestres y amb tant puntualitat cuydan los Ministres Provincials, posar Mestres de satisfaccio y a contento de tota al vila per profit y utilitat de los miñons y consuelo de los Pares..."

Tot parlant de la bella cisterna que encara aguanta en mig del claustre, podem seguir les paraules del Cronista i Historiador Berard al seu "Viaje...(de 1.792): "En el centro del claustro, de pequeños arcos sobre pilares áticos lisos, bóveda de claustro ordinaria, tiene este convento una cisterna que lleva un cuello de jaspe pardo ochavado y de figura idriada..." Es va oblidar Berard d'anotar la data que du escrita, 1.747. Segons una nota escrita pel Pare Pere Joan Cerdà i Colom, aquesta cisterna té les següents mesures: Ample, 5 metres aprox.; llarg, 5 metres aprox., o sia 125 metres cúbics.

Passaren els anys i el Govern de la reina Isabel II, a iniciativa del ministre Mendizàbal, va suprimir els convents i el d'Inca no en fou una excepció, com també el de Sant Domingo, tot i malgrat que ja havien abandonat un grapat d'anys abans. L'any 1.835 surten d'Inca els Franciscans i el Convent queda abandonat. Els frares tanquen portes, buiden calaixos (no massa!) i, ulls plorosos, entreguen les claus del convent a l'Autoritat competent que incauta tot el que pot i pocs anys després dit convent surt a subhasta. A 1.843 el compra Antoni Palou, veinat de Ciutat, i a 1.844 amenaça a l'Ajuntament d'enderrocar-lo si no li deixen parcel.lar tot el conjunt, venent llavors 14 solars a distintes famílies. Queda aprovada la petició del Sr. Palou i el convent queda convertit des d'aquell moment en un grupet de cases particulars, menys l'església que passa al Bisbat i a l'encarregament de la Parròquia. D. Joan Amengual escriu a D. Joan

Muntaner i Garcia, Vicari General, dia 10 de maig de 1.843, i l'informa de la importància de l'església del convent suprimit i demana que s'anomeni un encarregat, rector o custos, pel seu manteniment i per ajudar als pagesos que viuen pel camp i per aquella zona. Queda arreglada la demanda o petició i es dóna a la Parroquial facultats per a dir missa, confessar i totes les necessitats espirituals, manco batiar ni dir funerals.

Poc a poc el convent, ara habitat per persones qui han comprat un solar, va perdent bellesa, seguretat i identitat. Diu Estanislau de K. Aguiló a la seva "Excursió a Inca": "Corredors esbucats, parets en joli, cel.les i oratoris convertits en magatzems y xibius per la pobresa. Res té que envejar el S. Francesc d'Inca en es nostro de Ciutat, si no és s'honor darrer de quedar convertit en hostalatge de presidiaris i gent perduda..." (El de Ciutat per aquest temps quedà convertit en presó). "El Heraldo de Inca", periòdic local, fa una proclama el 15 de desembre de 1.900, tot explicant el trist abandó i la prompta necessitat de restaurar-lo.

A finals de 1.909 vénen a Inca els frares recentment fundats i organitzats de la T.O.R. i es comprometen, si tenen ajuda, a retornar a l'antic esplendor conventual. Moltes persones es posen al davant i queda aprovada la "Fundació d'una Comunitat de Franciscans de la Tercera Orde Regular de Sant Francesc". Dia 16 de gener de 1910 es fa l'entrada dels Frares. És una comunitat molt reduïda: El P. Pere Joan Cerdà, com a Superior, i els frarets, Andreu Casellas i Baltasar Salamanca. Es fa a tal diada una festa grossa i poc a poc, emprant la frase "feina de frare", el convent va quedant restaurat, havent comprat abans els casetons i solars que omplien cel.les i claustre. Es preparen nins (nins cantadorets) i amb molt de treball les coses es van posant al seu lloc. Entre donacions i ajudes, dins pocs anys, els frares són propietaris del vell i antic convent.

L'any 1.921, el P. Cerdà i el novell rector, D. Francesc Rayó i Brunet, organitzen una festa consistent en una Peregrinació de Mallorca a Inca. Dia 22 de maig de dit any queda beneït el monument al P. Rafel Serra i col.locat a la placeta. Per aquet temps ja funciona al convent un col.legi dit "del Beato Ramón Llull", malgrat que la gent diu: "que van a escola a Ca's Frares, a Sant Francesc o en es Convent".

Per acabar el capítol corresponent als Franciscans, és de rigor dir que és a partir de 1.925, quan el Centre Escolar, agermanat amb l' "Acadèmia Tècnica", agafa una bona esponera i que pel febrer de 1.927 fins a 1.952, any de la mort del fundador, P. Cerdà, surt del Col.legi una revista escolar, meravellosa, titulada "El Colegial", i que entre els primers professors hi podem comptar amb figures com el P. Cerdà, el R.P. Cristòfol Sureda, D. Francesc Garau, D. Diego Navarro, D. Pere J. Fornés, D. Federic Bérgamo, D. Llorenç Mª Duran i el novell franciscà P. Francesc Amengual.

Els Franciscans d'Inca formen una Comunitat amb ressò d'antigor, puix és una de les institucions més antigues de nostra Ciutat.

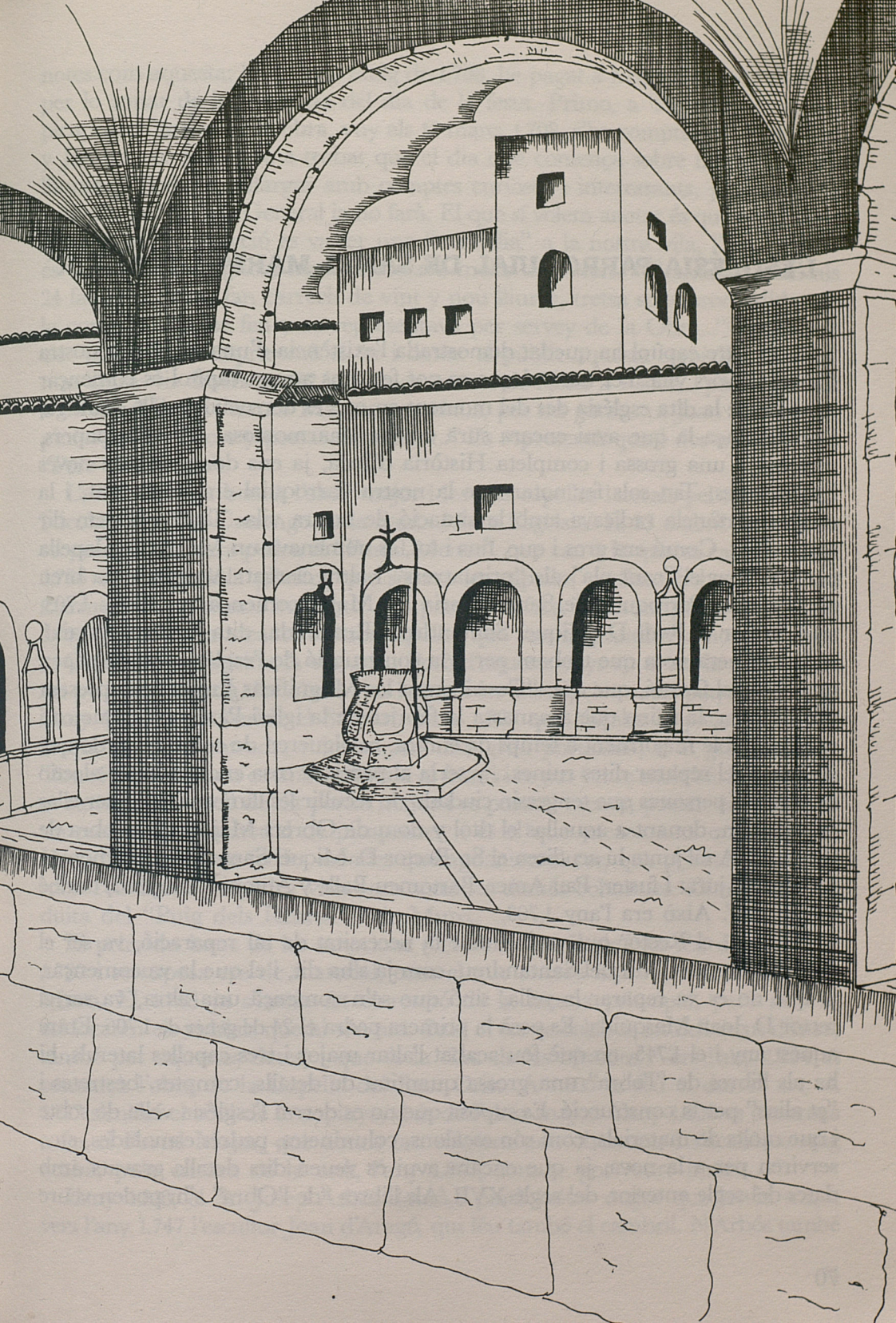

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANTA MARIA LA MAJOR

A un altre capítol ha quedat demostrada l'existència d'una església a nostra Ciutat, llavors vila. Per tant, el que es pot fer dins aquest capítol és començar a parlar de la dita església des del moment en què es derrueix la vella, l'antiga, i es comença la que avui encara sura esvelta i harmoniosa. Els vells papers, reescrits a una grossa i completa Història d'Inca, ja ens donaran més noves i més dades. Tan sols fer notar que la nostra Parroquial era important, i la seva importància radicava amb la situació de nostra vila. També podem dir que el Rvd. Comú era gros i que, fins i tot, es nomenava un Mestre de Capella per ensenyar el "cant pla" als "primatxers" i altre clergat. Aquesta nota breu de l'Església Parroquial de Santa Maria La Major comença vers l'any 1.703, sent Rector el Rvd. D. Miquel Santandreu. Resumida, dita història, és així:

La primera nota que trobam per a la construcció de l'església, és un paper, una acta del Comú, que diu: "Considerant los Magnifichs Jurats de la present vila de Inca, la ruina que amanassa la fabrica de la iglesi Parroquial, que casi era inabitable majorment a temps de enrera, resolgueren de comu acuerdo que era precís el reparar dites ruines... y seria al pareixer cosa encertada fer alectio de algunas personas que tengessin ciudado de recullir les llimosnas que per ellas se donarien, donant a aquellas el titol y nom de Obrers Majors de la obra de la iglesi..." A tal junta hi acudiren el Sr. Rector D. Miquel Santandreu, Bathomeu Llompard, jurat i fuster; Pau Amer, Bartomeu Balle y Antoni Llompard, també jurats, etc". Això era l'any 1.703.

Per tant, el Rector qui va insinuar la necessitat de tal reparació, va ser el Rd. Prevere Mn. Miquel Santandreu, com ja s'ha dit, i el que la va començar, ja que no es va reparar la vella, sinó que se'n començà una altra, va ser el rector D. Joan Masquida. Es posà la primera pedra el 24 de gener de 1.706. Entre aquest any i el 1.745, en què fou acabat l'altar major i tres capelles laterals, hi ha als llibres de "l'obra" una grossa quantitat de detalls, comptes, bestretes i "et alias" per la construcció. Es suposa que no es derruí l'església vella de sobte i que molts de materials, com són escalons, columnetes, pedres esmolades, etc., serviren per a la nova, ja que encara avui es veuen dits detalls gravats amb dates del segle anterior, del segle XVII. Als llibres "de l'Obra" s'hi poden veure

notes com aquesta: "Als 12 de maig de 1.708, he pagat a Miquel Farrer, sis sous per lo sonar de les trompas del dia de la festa. Primo, a Thomas Moragas, picapedrer, major de la obra, vuy als 12 març, 1.708, s'ha comptat ell, Pere Joan y Jaume, sos fills, y se a trobat que el dia que comença sobre han gonyat 24 lliuras..." Podríem allargar amb comptes curiosos i interessants, però, com ja hem dit, la Història General ja ho farà. El que sí volem anotar és que per ajudar a pagar la construcció es va fer una "comèdia" a la nostra vila, l'any 1.733. I és que fer una església nova ja costava molts de diners. "Comèdia: Item als 24 fabrer 1.733 se fan carrech de vint y nou lliuras, tretsa sous prochedidas de la comedia que se feu y se representava per servey de la Obra..." Segueixen els "gastos" que representà el fer i donar al públic aquesta comèdia. "Primo, nou lliuras sis diners per 22 jornals de mestre de fuster a 4 sous... per 22 jornals a mestre Miquel Antoni Maymo per claus, per un gaufo... a Joan Arrom per pintar los bastidors y portas del teatro..." Es representà quasi dos mesos l'obra "Pere Bourguny".

L'any 1.745 fou beneït l'altar major i les tres capelles laterals pel M. I. Sr. D. Nicolau Bordils, Canonge de la Santa Mare Església. El 23 d'abril de 1.749 es va posar la primera pedra al "Portal Menor", que cau a la quarta capella. L'any 1.756 es començà la pilastra que separa les capelles de Sant Sebastià i la del Carme, i es va fer una inscripció a la part de defora i damunt pedra viva. L'any 1.758 es fan altres arcades i altres capelles que van engrandint la nova església.

Com es veu, la feina fa via, ret... Però d'aquests anys en avant la cosa queda un poc estacionada, les obres van lentes i les inscripcions són poques i breus. L'any 1.786 es va beneir el Sagrari. És a 1.789 que s'acaba la paret principal, la que donaria entrada, mintjançant una gran portalada, a la gent piadosa. També aquesta data es troba gravada al fronti i es pot veure molt bé. Poc després es canvia l'escansell de dit portal major i es posa al menor, posant en el primer un escansell de material de picapedrer, i és el que encara avui es pot veure. L'any 1.792 es varen fer les arcades que aguanten el cor, que per cert és un arc molt rebaixat i de pedra viva com totes les demés columnes. Dita pedra era duita del "Puig dels Reures" i de Muro.

El primitiu banc de les autoritats ("es banc des Batle") es féu durant l'any 1.789 i se suposa era de material, com el que encara hi ha al veinat poble de Muro. El 1.783 ja s'havia fet el rosetó de la façana principal, però no s'hi col.locaren els vidrials que hi són ara. Baix el cor se col.locà un bell escut d'Inca, també per aquestes dates, i que és la clau de les bòvedes. Vers l'any 1.804 es començà l'obra de la Capella del Sant Crist. A 1.805 es féu el darrer arc. A 1.817 s'enlluí el sòtil de la copinya, dalt de l'altar major. L'any 1.826 es comença a fer el Portal Major, que abans tan sols era una obertura, i s'acabà, o mig acabà, puix encara no hi està, l'any 1.843, com se pot veure inscrit.

L'any 1.818, el Sr. Josep Arbós daurà i pintà l'altar major que havia traçat vers l'any 1.747 l'escultor Joan d'Aragó, qui féu també el cambril. N'Arbós també

el daurà més tard. Entre els anys de 1.818 i 1.820, l'escultor de Sencelles, Antoni Llabrés, va fer els dos arcàngels Miquel i Gabriel que hi ha al citat retaule de l'altar major. El mateix any de 1.818, el famós bisbe D. Bernat Nadal pagà l'ornamentació i la copinya, i entre els anys 1.816 i 1.832 l'organer Gabriel Thomàs de Llucmajor construí l'actual orgue, situat damunt el Portal Menor i que hi han de pujar per una escaleta de caragol.

Ja en aquest segle s'acabà la construcció de la Rectoria, que s'havia començada a 1.898, sent Rector D. Bernadí Font i Ferriol. Llavors D. Miquel Llinàs, Ecònom, arreglà la capella del Sant Crist. A 1.915 i a 1.917 es va enrajolar tota l'església. Aquest temple es una gamma d'estils, predominant el renaixentista. El seu interior és rectangular, d'una sola nau, amb set capelles a cada banda. Està cobert amb bòveda de "medio cañón" amb dobles ventanals, ara amb vidrieres posades en temps del rector Rayó i pagades per gent llavors important. Les capelles estan separades per belles pilastres de pedra marbre del nostre país, vermelloses i avellanades. Tenen 6 metres d'altària fins a uns capitells jònics i 4 més que serveixen per aguantar la gornissa. L'església té 46 metres de llargària i 20 d'amplària. Les capelles són rectangulars i mideixen 4'40 d'amplària per 4'30 de fondària.

Com s'ha dit abans, la nostra primitiva església era nomenada amb el nom de "Parròquia de Santa Maria d'Inca" o "esgleia de Madona Sta. Maria de Incha". Pel "Capbreu de Manresa" sabem que l'any 1.404 nostra Parroquial estava composta per vint-i-dos sacerdots i que més tard n'arribà a tenir trenta-quatre. Se suposa que el Papa Alexandre de Borja, Alexandre VI, que la tradició diu que fou Rector de nostra primera església, fou el qui li donà el títol de "Major". La primera vegada que surt aquest nom de Santa Maria La Major és a la visita que féu a Inca el Bisbe Fernàndez Zapata, l'any 1.725.

La bella imatge de nostra Patrona, segons una descripció del P. Gaspar Munar, M.SS.CC. a la revista LLUC (juny 1.967), ens comunica la seva impressió sobre la Imatge tot dient que és de finals del segle XV, tot i malgrat que no hi ha notícies escrites que ens ho testifiquin amb seguretat. Podria ser que havent-n'hi altres, a aquesta se li das el nom de "Major" com a sinònim d'antiga. Segueix el Pare Munar dient que "esent Obrer de la mateixa -referint-se a Santa Maria Major- el Rvd. D. Joan Siquier va fer molt de treball per extendre i enaltir la Verge i no s'aturà fins que conseguí, ajudat per un altre sacerdot, D. Sebastià Saurina, que el Papa Climent XII donàs la seva aprovació pontifícia a la dita confraria, dia 13 de juny de 1.731".

La llegenda de la seva "Trobada" és semblant a moltes altres dels nostres indrets; canvia el lloc. Es diu que es troba a dins un pou del "Camp d'Oca" i que la se'n duen uns Pollencins que havien vingut a fer Dijous. La Imatge no vol anar-se'n a Pollença i retorna a Inca. A la poesia "Els fogarons de Santa Maria La Major" de Mn. Andreu Caimari, hi està reflectida dita tradició.

Quan a 1.917 es va renovar el trespol de l'altar major, es tragueren fora de

l'església les làpides mortuòries que hi havia i Mn. Andreu Caimari copià les inscripcions i és per això que coneixem el que deia la que pertanyia a dita confraria: "Sepultura de los Confrares, Confraresses y Devots de Sta. Maria Major, feta vuy els 20 desembre de lo any 1.727".

Santa Maria La Major no ha sortit massa vegades del seu enlairat cambril. Se sap que ho féu l'any 1.921, motivat per la commemoració del tercer centenari de la mort del P. Rafael Serra; a 1.939, a 1.946 i dins els nostres dies, per la venguda a Inca de la Mare-de-Déu de Fàtima i per la seva Coronació Canònica, pel maig de 1.967 (dia 28).

És una Imatge bella. La Verge està asseguda. Es bruna -com diu el P. Gaspar Munar- i té 60 centímetres d'altària. Du una túnica vermella i mantell blau-obscur, que li davalla del cap i li tapa tot el cos. Verge i Nin estan coronats amb corones postisses i el Nin està dret sobre el genoll esquerre de la Mare qui aguanta un lliri a la mà dreta.

Com a darrers detalls podem anotar la bella gamma de retaules antics, com el del Nom de Jesús del segle XVI, el "lavabo" en pedra viva de 1.764, les restes d'una "trona" que la tradició diu hi predicà Sant Vicenç Ferrer i, sobre tot, es conserva un torn de quan es batiava per "inmersió" i que està situat damunt la capella baptismal i té a baix aquesta llegenda:

FAMA EST HOC TORNO PUEROS LUSTRALIBUS

UNDIS

INMERSOS OLIM CORDA LAVASE SUA

La "Torre" serveix a nostra Parroquial de bona companyera i fan bona germandat, tot sent uns dels racons més entranyables de nostra Inca.

ELS SANTS ABDON I SENÉN

-Patrons de la Ciutat-

Els cossos dels Sants Abdon i Senén estaven enterrats en lloc secret del cementeri Poncià de Sant Llorenç, a Roma, i foren trobats miraculosament per l'abat Arnau del Monestir de Sant Benet d'Arles (Provença), el qual anà a la dita Ciutat Santa per demanar al Papa que li donàs una relíquia d'algun Sant qui protegís els habitants de dita vila de desgràcies, animals ferosos, tempestes, etc. Trobat el lloc, dit Abat agafà els cossos i els portà a Arles. En Miquel Duran ens diu que aquesta petita nota està treta del "Llibre de la traslació dels invencibles i gloriosos màrtirs de Jesucrit, Ss. Abdon i Senén, etc." Compost por lo Molt Reverend Pare Frai Miquel Llot, Doctor i Catedràtic de Teologia en la Universitat de Perpinyà, de l'orde dels Predicadors, l'any 1.591.

Si ara volem passar a l'origen del Patronatge de dits Sants damunt la vila d'Inca, podem seguir En Joan Binimelis que ens diu que "...es una tradició que un any, fent rogatives per implorar la misericòrdia divina per l'apaivament i estingiment de calamitats públiques, la Rvda. Comunitat Parroquial, amb processó i cantant la lletania del sants, sense estar preparats ni de comú acord, varen repetir per tres vegades la frase, o petició, SANCTI ABDON ET SENNEN, ORATE PRONOBIS. I, d'aquí vengué que el clero i el poble, amb los jurats de la Universitat, reconixent amb això una senyal de protecció, los proclamassin patrons de nostra vila". En Josep Barberí diu que aquesta feta ocorregué vers l'any 1.370. En Binimelis fa constar que pel segle XVI ja tenia la nostra església, ara dita de Santa Maria La Major, una capella baix la invocació dels Sants Abdon i Senén, dels quals els Jurats de la vila eren els Obrers de dita capella. Mossèn Coli també ha tret algunes vegades notícies històriques del segle XVII referides als nostres Patrons.

És l'any 1.703 quan els inquers per boca del Bisbe de Mallorca, Frai Francesc Antoni de la Portilla, del rector de la Parroquial, Dr. Miquel Santandreu i del Jurat Major, Bartomeu Llompart, demanen a la famosa abadia d'Arles Sur-Tech unes relíquies dels cossos dels Sants Abdon i Senén que dit convent conserva. Els Jurats de la nostra vila escriviren això que transcriurem resumit als responsables de l'Abadia:

"Molt Ilmo. y Rm. Prior y Capitol del Monastir del patriarche Sant Benet de la vila de Arles. Barthomeu Llompard, Jurat Major y los seus socios, Jurats de la vila de Inca, en la isla y regne de Mallorca, moguts de gran devotio y cordial afecte que tota la vila te a los gloriosos martirs San Abdon y Senen, a los quals te dita vila dedicada capella y altar, celebrant tot los anys son dia...per ço recorren ab nom de tota la vila...fernos charitat y gratia de participarnos en una de las reliquias de cada un de dits sants, encare que sia una petita quantitat de ossets de cada un, o qualsevol altra minima particula...esta gratia que esperam, tenim conferit lo poder al M.R.P.F. Domingo Torravadella, mestra en Sagrada Teologia del orde de Predicadors Conventuals, en lo convent de Girona...y la firmen de nostras mans, vuy als 13 de setembre de 1.703. Bartolome Llompard, Jurat de la vila de Incha. Bartomeu Balle, Jurat de la vila de Incha, Pau Amer, Jurat de la vila de Incha y Antoni Llompard, Jurat de la vila de Incha."

La carta del Bisbe de Mallorca, entre altres coses, deia: "Quorum cultum jas im dies invalescentem video, tota hac in insula, si a tua Dignatioe, hoc promerear munus...". I la carta del Rector Santandreu: "Ipso rumque natalem diem quotannis solemniter celebrant tamquam de praecepto diem ipsum polentes; eroumque officium qum solemnis octava ibibem per agitur annuatim, cum sim praecepti, gloriosi martyres ejusdem oppidi tutelares ac patroni praecipui, quorom pia interventione...etiam per plures ets circumviciinnis..."

És a dir, que pel setembre de 1.703, les forces vives de Mallorca i Inca fan la petició a l'Abat del Monestir de Sant Benet de la vila d'Arles per tenir, en que sien molt petites, unes relíquies dels Sants que tants d'anys feia veneraven els habitadors d'Inca.

Hem de fer notar que les relíquies que el Prior i Capítol de l'Abadia d'Arles ens varen enviar foren "un osset de la mà de Sant Abdon i un altre osset d'una costella de Sant Senén". Aquestes relíquies estan guardades dins un reliquiari amb forma de braç que es conserva a la primera Parroquial. Aquest punt era una de les condicions que posaren els d'Arles per donar part dels dits cossos:

"...cette livraison fut faite a la condition que ses reliques ne porraient jamais ètre cedés ni alienés, mais qu'elles demeureraient toujours dans l'esglise d'Inca, refermees avec honneur dans un reliquiaire" (Archives de l'Intendance de Roussillon). Lo qual venia a dir que dites relíquies s'enviaren amb la condició de que no podien ser venudes, cedides ni alienades i que tendrien que estar

sempre dins l'església, tancades amb molt d'honor, col.locades a un reliquiari. El dit reliquiari es féu de plata, però degut a la manca de diners a Mallorca, el nomenat Jefe Polític demanà la plata de les esglésies vers l'any 1.821, i Inca entregà el que tenia de valor i encerclà les relíquies amb ferro.

Des de la vila d'Arles envien el donatiu a Girona i han d'anar a cercar-lo des d'Inca. Ho explica el "Llibre de determinacions del Comu de Incha Any 1.689" I diu així:

> *"Die 6 juny 1.704, ajuntats y congregats en la aula Capitular o Secrestia ab so de campana, ut moris est, el Rt. Sr. Dr. Miquel Santandreu, prevere y Rector, el Dr. Miquel Suñer, Barthomeu Suau decano, Juan Bathomeu Danus, Miquel Ramis, Guiem Rayo, Sebastia Saurina, Miquel Catala, Miquel Siquier, Juan Jorda, Juan Pomar, tots preveres y Conbeneficiats de esta Parroquial de Inca, fou proposat pel dit Sr. Rector dient: RR.PP. ja saben Vs. Ms. que las reliquias de los Patrons de la vila, St. Abdon y St. Senen, son en Girona del contat de Cataluña y se ha de enviar per ellas y no pot ser sense que nosaltras fassem procura y aixi seria bo donar a un capella de Vs. Ms. perue en nom de nostra comunitat firmas las procuras necessarias y altras a la persona que elegiran los Srs. Mhs. Jurats, y fonch elegit ab vots a lo Rt. Juan Jorda prevere, donantli poder de firmar tot los actes necessaris y procuras a la persona qui sera elegida per dits Srs. Magnifichs Jurats ab asso empero que dira nostra Comunitat no pug ser compellida, in uium justia, en haver de pagar ninguna cosa per la consequtio de las ditas reliquias... Sebastianus Seurina, arxiueruy".*

Poc temps després d'haver duites les relíquies, durant les Festes Patronals, el Clero, acompanyat dels qui formen l'Ajuntament i demés feels, cada any, el dia 30 de juliol, diada gran, treu en processó dites relíquies per tot el poble. Els Dominics hi prenen part, "gratis et pro Deo". Aquesta processó es féu fins l'any 1.930.

Tota nostra Història està plena de notes sobre festes als Patrons. Cada any es fa com antany es feia. Han canviades estructures, però la Revetla, l'Ofici i el bon sermó continuen. Han canviades situacions, però com es diu, la festa continua dins cada mesada de juliol de cada any. Durant la II República les festes no es digueren Patronals, al manco damunt els programes, sinó que quedaren transformades en Populars.

Les imatges dels Patrons que estan al Puig d'Inca, a l'interior de l'Oratori, són les primitives. Les que hi ha a la capella del Sant Crist són més recents

i quan es feia el retaule major, es pensà de col.locar-los allà on ara hi ha les figures de Sant Miquel i de Sant Gabriel. No es féu així.

Podem dir també que dits Sants eren coneguts a Inca i a molts d'altres llocs com a Sant No i Sant Ne. Uns goigs d'alabança als invictes Patrons d'Inca Sants Abdon i Senén, Màrtirs de Jesucrist, editats l'any 1.951 als Obradors de Ca-Nostra d'En Duran, comencen i acaben així:

"Sentinel.les avançades
del Reinat del Salvador
guardau les costums honrades
de nostra bona avior.

Sants Patrons, Inca confia
en vostro antic patronat.
Beneïu la pagesia
i sa indústria en son esclat.
Feis que la fe i l'amor
reinin sempre aquí enlairades.
Guardau les costums honrades
herència de l'avior".

L'HOSPITAL

Degut a la gran quantitat de pestes i contagis que patí Mallorca, ja des de la Conquista els Jurats, juntament amb l'element eclesiàstic, anaren construint hospitals per ajudar als malalts. A Ciutat, durant el segle XV, se'n construïren molts: el de Sant Bernat, el de Sant Llàtzer, el de la Mare de Déu dels Orfes, el de les Minyones Orfes i, especialment fou edificat dins el mateix segle, l'Hospital General. L'any 1.514 es dictaren unes ordinacions. Es cuidaven dels hospitals "un cavaller i un ciutadà" ajudats per un prior, un infermer per homes i una infermera per dones, un apotecari, una mare dels infants, una mare de les orades, una cuinera, un reboster, un forner, dides i altres càrregs necessaris. No hi podia faltar el metge ni tampoc el cirurgià qui visitaven als malalts.

Referit a Inca podem dir que l'historiador Binimelis ens diu, quan escriu sobre Inca, l'any 1.595, que l'Hospital de dita vila és coetani dels que hi havia a Palma i que es féu vora l'església perquè els malalts tenguessin una millor assistència religiosa. Segueix dient que estava ben provist de llits i de tot el que fos de primera necessitat. Per altra part, En Josep Barberí ens diu que degut a la decadència de nostra vila, ja que la pesta de 1.652 deixà Inca abandonada i dins una escassetat quasi total, l'edifici s'anà arruïnant i les rentes que produïa passaren al General de Ciutat. Segueix dient que avui (principis del segle XIX) tan sols hi ha l'Oratori.

En Jeroni Berard, al seu llibre "Viaje a las Villas de Mallorca", escrit l'any 1.789, ens diu sobre el particular: "HOSPITAL. El hospital que tiene al lado izquierdo de la iglesia y que forma esquina con la calle, que toda la illeta antiguamente era hospedaje de enfermos, consta hoy día de cuatro arcos apuntados y techo de maderaje con los números del año de 1.716 al arco de la puerta, y al lado derecho un armario en la pared, pintadas las puertas, viejo, con los números 1.581. Tiene todo su largo exterior 26 pasos. Sirve de oficina, quitado el altar y todo inutilizado".

Per aclarir un poc més la situació, convé dir que nostre Hospital estava situat a la cantonada que fa l'edifici que dóna al carrer del Palmer i a la Plaça de Santa Mª La Major.

Continuant amb la breu relació podem dir que dit Hospital ja durant tot

el segle XIX era una dependència perduda, abandonada i, com ens diu En Berard, tan sols es conservava l'Oratori, això sí, en molt mal estat. I que les altres dependències eren oficines, que vol dir una mica d'infermeria i el mercat del cànyom i del lli, a més de la peixeteria.

Hem de dir també que dins aquest Hospital i dins l'Oratori hi havia la venerada imatge del "Sant Cristo d'Inca" i que aquesta figura suà per espai de tres dies sang i aigua, l'any 1.670. (De la qual suor parlarem al proper capítol). Dins molts d'inventaris dels béns de l'Ajuntament hi consta dit Oratori i Hospital. El de 1.845, fent referència al tema, diu: "...el edificio del hospital con su iglesia y casa contigua..."

Els darrers anys del segle passat, per engrandir l'esmentada plaça, l'Ajuntament decideix aterrar dit edifici, veritable relíquia gòtica, i així es féu, no sense la protesta de Mestre Miquel Duran, el qual no pogué aturar tal atemptat contra nostra cultura, contra nostra identitat i contra nostre migrat patrimoni. Però la fúria que agafà Inca, com se veurà, a finals del segle XIX i principis del XX, no podia aturar-se.

L'Oratori de l'Hospital era la seu de molts de gremis inquers i les habitacions pels malalts, les millors de la Part Forana. Les darreres notes que es poden trobar als Arxius inquers sobre la primera finalitat del dit Hospital, són uns comptes que presenten l'Ecònom Ramis i una infermera, vers l'any 1.842, pels serveis que han prestat a un soldat, de llinatge Vinarder, qui, degut a una caiguda quan anava de maniobres de Palma a Alcúdia, va haver de quedar a Inca. Llavors, com s'ha dit, queda abandonat l'Oratori i les altres dependències són ocupades pels mercats del cànyom i del lli i, poc més tard, del càrritx, puix el lloc que tenien els carritxers, defora, al carrer, no els agradava. L'escorxador hi està fins que es derruí l'edifici i fou traslladat al "matadero vell", avui vora de la Plaça del Bestiar (sa plaça des porcs nova).

Durant molts d'anys, les runes, pedres i columnes quedaren espargides per terra i, poc a poc, es perderen baix les novelles cases i baix dels nous carrers i plaça que havien quedat eixamplats.

NOTA COMPLEMENTÀRIA A DIT CAPÍTOL "LA SUOR DEL SANT CRISTO D'INCA (1.607)"

Com a nota complementària del present capítol, trobam necessari fer la transcripció literal del prodigi de la "Suor del Sant Cristo", ja que dita imatge estava situada a l'Hospital quan ocorregué el cas i també per donar a conèixer un dels retalls més bells de la nostra Història, on es conjuga harmoniosament la dita Història i la llegenda i la tradició oral i escrita. L'escrit notarial s'ha perdut. Tan sols tenim una còpia del rector D. Joan Carles de l'any 1.751 i un escrit sense data que està penjant a les parets de l'Arxiu Històric Parroquial de nostra Ciutat. Diu així, tot respectant la grafia:

> *"En nom de la Sta. y Individua Trinitat Pare, Fill y Esperit Sant; Amen. A tots sia cosa manifesta los qui lo present acte veuran y llegiran precehint primer mandato de la Cort Ecca. a mi Pere Fiol notari Publich de Mallorca habitant a la present vila de Inca, notificat som als 10 de febrer del corrent any 1.624 com als 29 del mes de setbre. de lo any 1.607 essent Batla de la present vila lo Honor M. Andreu Gali, jurats Pere Fiol notari predit, mo. Francesc Pons, los honors Antoni Llobera dit del morer y Simon Prats, tots naturals de dita vila, la figura del Sant Xto. del glorios St. Abdon y St. Sennen patrons de aquesta vila, sua per spai de mes de tres dies amb tanta abundancia com puga ningun treballador quan treballa; a la qual meravella acudirem los dits Batlla y Jurats, lo Rvdo. Sr. Jaume Torrens Prevere Theoleg y rector de la Parroquial de la present vila, y tots los RR. Sres. pres. y clero de la dita Parroquial, la qual figura a las horas estava en la Yglesi del Hospital de dita vila a un armari que per dita figura se era fet al entrant de dita Yga. a la paret junt al carrer a la part dreta, y ab la veu del poble essent ja de nit, circa dos horas, acudiren a veure dita maravella lo Mlt. Yte. y Rd. Sr. Rafael Alberti prev. Drec. en Theologia y Canonge de la Seu de Mallorca, y juntament molts frares de St. Fch. y St. Domingo y entre los altres lo Rd. frare Mestre Llorens Malferit y lo P. fr. Bartomeu Riera del orde de St. Do. el P. Fra Juan Tortella y altres frares del orde de St. Fch., y estant nosaltres dits jurats suspensos de lo que se havia de fer consultant el cas ab dits señors y Pares, y altras persones qui si trobaven, se*

determina se escrigues al Yltre. y Rd. Sr. Vicari G. qui era (per estar la Sede Episcopal Vacant) lo Yltm. y Rm. Sr. Dn. Juan Stelrich are Bisbe de Jaque en Arago, qui ordena se tancas la Yglesi del Hospital per spai de tres dias, la qual se tanca, y lo tercer dia la obriren y aixi mateix lo trobaren suant, essent, present molta gent, que eran vinguts a veure en que restaria dita meravella; y ja que ditas cosas de tanta de consideracio no se posassen en oblit, jo dit notari ja he tirat amb dita orda lo present per eterna memoria, y juntament vaig tocant acte de las maravellas y miracles que Deu No. Sr. per medi de dita Figura de cada dia fa en els cristians del present Reyne. Es copia de que don fee. 26 abril 1.751. Juan Carles Pre. y Rector de Inca".

Ha estat, com es veu, un testimoniatge d'amor a la figura del nostre sant Crist, que, situada dins un temps determinat, ens dóna a conèixer més detalls de l'Hospital de nostra vila. Hospital desaparegut gràcies a les ànsies de tenir un poble millor, més ample i més modern. La intenció era bona, no així els resultats.

EL CONVENT DE SANT DOMINGO

El convent dels Dominics d'Inca fou fundat l'any 1.604 degut a una demanda del poble, tot i estant abastida nostra vila, ja que des de 1.325 els Franciscans hi són, així com les Jerònimes des de 1.530 i el Clero Parroquial des de temps immemorial. Foren fundadors Frai Francesc Berard i Frai Antoni Torrens, qui fou qui comprà a Guillem Seguí una teulera per convertir-la en residència. Primerament, breu convent, fou Vicaria i el seu primer vicari, Frai Antoni Torrens, abans esmentat, el qual va morir dia 4 d'agost de 1.614, fent-li de successor Frai Francesc Berard.

Es posaren a construir una església i a treballar, però no agradant el que s'havia fet, dia 3 de juny de 1.664 es posà la primera pedra d'una nova església. Dia 7 de març de 1.666 es començà la capella del Roser i es va beneir la nova església dia 4 d'agost de 1.689. La primera pedra del claustre es col.locà dia 19 de desembre de 1.703.

És interessant conèixer el naixement del dit convent, les seves primeres passes, segons els vells papers dels nostres arxius. Per tant, transcriurem part de la documentació que ens parla de la fundació del Convent dels Dominics a nostra vila. Es tracta de la petició i resolució de l'esmentada venguda a Inca.

"Molt Iltre. Sr. y Vic. Genl.
Ldo. P. Fra Antoni Torrens de la orda del P. Sant Domingo, Vic. Electo per lo P. Mestre Frai Marti Ferrero Vicari General en los present regna, del convent de Predicadors, lo qual se te fundar en la vila de Inca. Suplica quant humilment tot a Vd. sia servir concedirli litentia para fundar el convent en dita vila ab los capitols ab que es funda lo convent de Sto. Vicenç Ferrer de dita Orda, en la vila de Manacor, los quals son los siguients, trets del llibre de la Cort Ecca. de la present Diocessis.

Po. Que sy per venture elegira algu sepultura en la Yglesia de dits RR.PP. o de qualsevol manera se haura de enterrar, que los dits RR.PP. no puguen exir en la Creu

Alsada, ans los RR.PP. de dita vila la hagen de aportar fins a dit monastir, y que los RR.PP. reialment se estiguen a lo que se observa en la Ciutat, en la Seu.

Ytem. Que sia permes a los RR.PP. preveres de la Yglesia parroquial tenir basi de nostra Señora del Roser, y entre tant que dits RR. Frares no tindran Iglesia, sien conservats en tots los privilegis que vuy te dita capella; y fundat que sia per dits PP.; los reverend Preveres puguen tenir en dita Parroquial Iglesia, basi per conservacio de dita capella , de nostra Señora del Roser, fer los sufragis que apareixeran a dits preveres; y ab lo donar comptes lo Bassiner qui sera, se hage de cridar lo major dels Pares y do compte de la bona administracio.

Ytem. Que sien obligats los RR.PP. predicar cada tercera dominica del mes del sermo en la Ygla. Pl. del ssm. Sagramt. Gratis et amore dei, tots temps que no trpien qui no els donas almoyna, y si trobe qui dona almoyna, sia del RR.PP. Ytem. Que dits RR.PP. sien obligats a lletgir cada dia una lliço de cosas de conciencia, y doctrina Christyana, y gramatica als Minyons, gratis".

Acaba aquesta petició de 1.604 amb una "suplicatio" per quant es donàs permís a Fr. Antoni Torrens per "... fundar dit convent omni meliore modo..." És curiosa la nota de què els Frares hagin de donar lliçons de Gramàtica i de Doctrina Cristiana.

Continuant la breu Història es pot dir que les obres començades a 1.730 per construir el claustre, acabaren entrant de ple al segle següent. Les mesures que té aquest claustre, senzill i neoclàssic, són de 22'30 x 21'60 m. amb sis columnes per banda, més les columnes cantoneres.

Com diu Pere Fiol i Tornila al seu llibret "Història del Convent de Sant Domingo d'Inca" (Ximbelli, n.3. Inca, 1.982), "la vida dels habitadors del nostre convent estava fonamentada damunt dos eixos que aleshores eren cabdals en moltes comunitats religioses: culte i ensenyament. El culte que d'una part havia d'ajudar a la Parròquia, sobre tot predicant, i d'altre part el celebrar a la pròpia església, instruint els fidels i assistint als malalts. L'ensenyament, fundant i dirigint una escola on s'ensenyaria Doctrina Cristiana i Gramàtica a tots els que volguessin. L'escola començà a funcionar tot d'una, abans inclús que es perfilàs l'estructura de tot el complexe conventual i estava situada a l'actual casa de madò Dominga, a la mateixa placeta que ara tenim davant de l'església. D'aquesta manera la bulla de l'al.loteia no entrava dins el convent, que restava un recer de pau i d'oració. L'escola funcionà fins a l'exclaustració i pocs anys després Mn. Baltasar Calafat, Beneficiat a la Seu, encobeí la idea de tornar-la obrir..."

Passant ràpidament per damunt de dates i notes, podem dir que els Dominics voten i fan promesa d'assistir a la processó que fa la Parroquial als Patrons, "gratis et pro Deo".

El primer soscaire que tenen els Frares de Sant Domingo és que, degut a la llei decretada per les Corts de 25 d'octubre de 1.820, han d'abandonar la casa ja que el convent no té el nombre suficient de 12 Religiosos-Sacerdots. Fou suprimit el convent d'Inca pel Govern Constitucional dia 2 de gener de 1.821, sent Prior el M.R.P. Fr. Joaquin Nadal. El convent tan sols tenia sis religiosos sacerdots. Els mobles foren venuts públicament mitjançant subhasta. Era batle d'Inca D. Jaume Mayrata. Tot el que hi havia a la sagristia, església i cor, com són quadres, trona, piquetes d'aigua beneïda, faristols, missals, casulles, terns, etc., Don Joan Muntaner, Vicari General de Mallorca, ho repartí entre les esglésies d'Inca, Caimari, Selva, Lloseta, Consell, Moscari, Orient, Biniarroi i Son Sardina. En aquest moment el convent Dominicà es veu convertit en "el refiteiro y la dispensa para cárcel de hombres de todo el partido y dos celdas para cárceles de mujeres. La escuela, para habitación de los soldados que los custodiaban, y ya las otras celdas para los carceleros, saches y demás ministros de la justicia..."

Però, el 18 de novembre de 1.823, els Dominics tornaren agafar la direcció del Convent. No tenien res i el Bisbe de llavors, Dn. Pere Fernàndez Vallejo, els ajudà en tot el que pogué. Sense joies, ni quasi altar, retorna començar la seva tasca. Els veinats els hi tornen el que han comprat i els deixen carros i mans, treball, per compondrer-ho altra volta. Fins a 1.831 tan sols hi habitava Fr. Domingo Ferragut i un llec, qui era Frai Miquel Ordinas. (Aquestes notes són agafades d'un article de Guillem Llinàs Socies, del programa de Festes del Dijous Bo-74).

No durà massa anys aquesta situació. L'any 1.835, els Dominics, com ho feren els Franciscans, abandonen definitivament el Convent per orde del Comte de Montenegro de 12 d'agost. En el moment de l'exclaustració hi havia 5 sacerdots i 2 llecs.

També, com l'església franciscana, la dominicana queda dependent de la Parroquial, la qual nomena Rectors i Custos pel seu sosteniment i per cuidar el veinadatge. Han estat Custos importants: Mn. Rafel Ramis (1.884-88), Mn. Pau Ferrer (1.888-1.902), Mn. Pere Joan Beltran (1.902-08), Mn. Miquel Bisellach (1.908), Mn. Bartomeu Gelabert (1.910), Mn. Miquel Pujadas (1.910-18), Mn. Josep Aguiló (1.918-44), Mn. Gabriel Martorell (1.944) i Mn. Vicenç Bal.le i Duran (1.942-62), qui fou el qui entregà les claus i donà la benvinguda al nou Rector, puix a dit any 1.962 fou nomenada Parròquia l'antiga església dels Dominics.

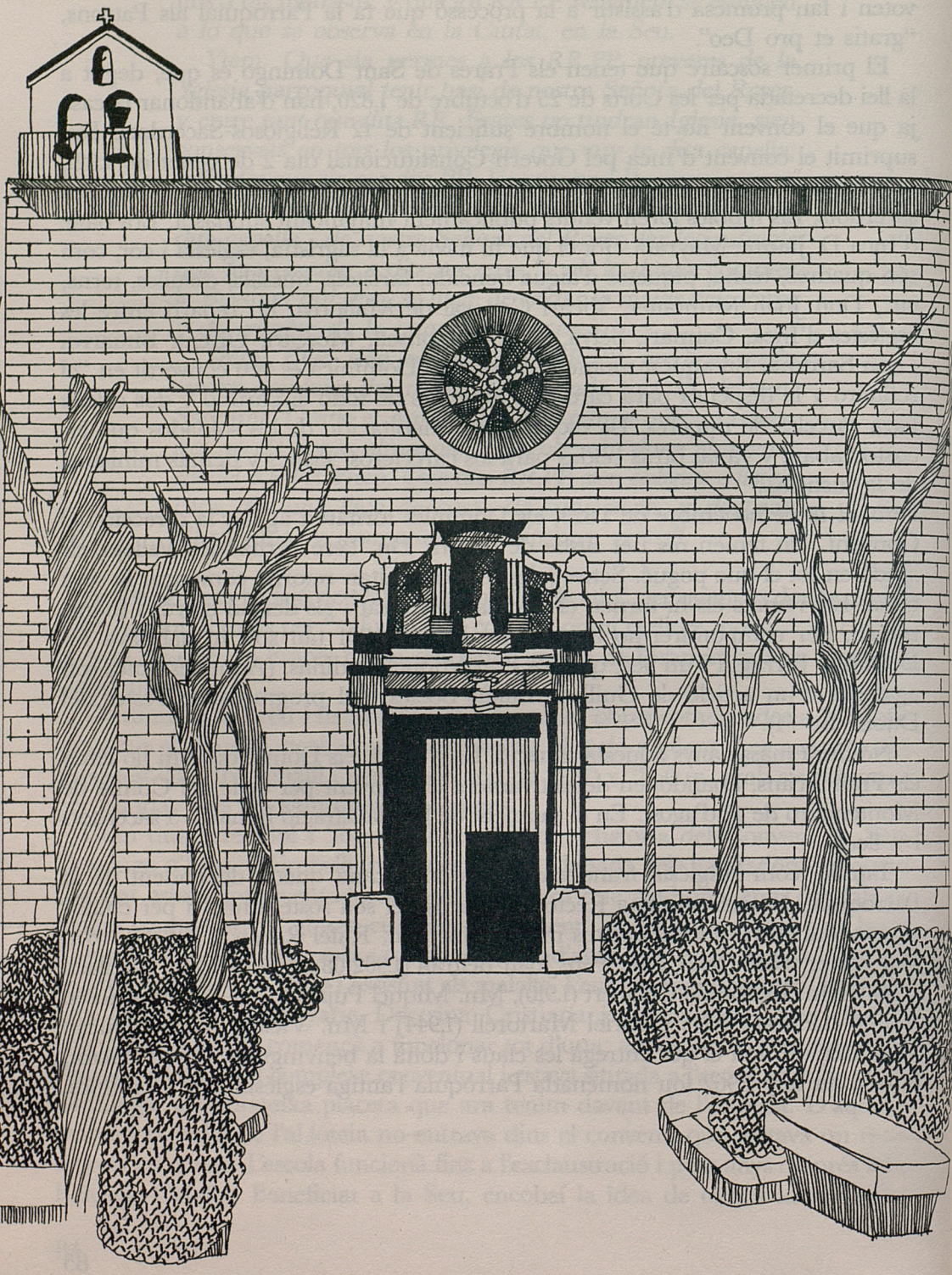

SOR CLARA ANDREU I MALFERIT

No seria honrat fer aquesta breu Història de nosta Ciutat si no parlàssim de la bella figura de Sor Clara Andreu i Malferit, monja del Monestir de Sant Bartomeu i que omplí de glòria nostre fogar i tota nostra contrada amb la seva especial entrega i dedicació envers els seus germans, tot donant bona figura a la vila que la va rebre i, més tard, estimar. La seva inserció dins un segle bastant positiu en quant a vida religiosa dóna una petita visió del que era Inca al temps de la seva vida i al temps després de la seva mort. Sor Clara Andreu, sense temer-se'n va fer que Josep Barberí fes una aproximació històrica de nostra vila a principis del segle XIX. L'apèndix històric de Barberí està inclòs a la biografia de la Serventa de Déu. Per tant, Inca no pot deixar de conèixer una figura tan entranyable com és la de Sor Clara. És una biografia resumida que no desdiu d'aquesta Breu Història d'Inca.

Va néixer dia 4 de desembre de 1.596, filla d'Antoni Andreu de Selva i de Catalina Malferit d'Inca. El dia del seu naixement mor la seva mare i, pocs anys després, el seu pare es torna a casar i ho fa amb Na Joana Vexili d'Inca. No havia cumplit els vuit anys, la nina Bàrbara, que així la nomenaren el dia del seu bateig, entrà al Monestir de Sant Bartomeu d'Inca. Conta la tradició que li varen acompanyar amb un carretet estirat d'una somereta i que fermaren aquesta al lledoner que encara avui s'aguanta com un vertader "gegant guerrer". Ingressà dia 11 d'abril de 1.604. Com que ja hi havia al Monestir una monja de nom Bàrbara, se li va posar el de Clara. El seu noviciat comença el 8 de desembre del mateix any, tenint per mestres a Sor Cecília Moragues i a Sor Antònia Morro. El 17 de febrer de 1.613 professà solemnement en presència del Bisbe de Mallorca, D. Simó Bauça, sent Priora Sor Cecília Moragues.

Després de la Professió se li encarregaren bastants de treballs de certa importància. Primerament, l'atenció als qui passaven per la casa i hi pernoctaven. Llavors l'encarregaren del refector i a la mateixa vegada ensenyava a escriure, llegir i cantar. L'any 1.621 fou elegida infermera i l'any 1.623 la Mare Priora, Sor Magdalena Serra, l'anomenà Clavària i Mestra de les Novícies. Dos càrregs, aquests darrers, de molta importància. Vers l'any 1.625 és elegida Vicària, tot

i malgrat de la seva joventut i no tenint una salut massa bona. Durant el seu vicariat féu obres al Monestir i un estudi seriós de les Constitucions i de la Regla de la Comunitat de Jerònimes.

Pel juny de 1.627 va escriure una carta al Bisbe de Mallorca, D. Baltasar de Borja. Era una recriminació directa dels mals que tenia l'Església en aquells moments. La carta li dugué problemes, puix Sor Clara Andreu ataca, podríem dir, els personatges qui enrevolten el Bisbe i aquests actuen en conseqüencia i, a instàncies del Vicari General i del confessor privat del Bisbe, es nomenà Visitador del convent al Dr. Pere Baró, qui, dia 22 d'agost del dit any, es traslladà a Inca. Primer visità el rector, D. Nadal Guasp, i aquest li dóna declaració jurada de la Priora i de sis religioses més. Dia 18 de setembre és cridada a declarar Sor Clara Andreu. (A més de les sis que el Sr. Baró va entrevistar dia 22 d'agost, llavors, dia 7 de setembre, agafà altres monges per declarar. En total declararen vint-i-dues monges).

Com s'ha dit, dia 18 de setembre de 1.627 declara Sor Clara. L'interrogatori enrevolta sempre les mateixes coses i circumstàncies: Vida, actes anormals, fets, visions, signes, escrits, etc. Hi hagué resultats dia 30 del mateix mes. Se li lleva el càrreg de Vicària i se li dicten vuit ordinacions. Ordinacions que avui ens posen el cap calent, tot pensant l'esforç que hagué de fer Sor Clara per dur-les a terme. Ella havia de dir que les visions, signes i altres situacions, avui diríem paranormals, eren fruit del dimoni i no de Jesucrist.

El 23 de juny de 1.628, el confessor del Monestir, D. Gabriel Benet Mir, primer biògraf de Sor Clara, l'extremuncia i, el dia següent, dia 24 i festa de Sant Joan, mor Sor Clara, vers les sis del capvespre. El Vicari General havia donades ordes a les monges de que fos enterrada inmediatament i dissimuladament després de la seva mort, per evitar la devoció que el poble li agafàs, puix ja era coneguda i molt estimada per tot el poble, estranyament tot i sent una monja de clausura. Les monges, manades per les seves Superioritats, així ho volien fer, però el poble es congregà allà dalt, al convent, volent veure i tocar el cadàver. Es conta que fins i tot pujaven per la tàpia que enrevolta el recinte. Quan fou enterrada, s'obriren les portes i la gent va entrar queixant-se d'aquell enterrament tan dissimulat, tot tractant-se d'una monja tan singular.

El dilluns, dia 26, els capellans de la Parroquial, els Franciscans i els Dominics hi pujaren per cantar un responso i celebrar una gran quantitat de misses. Les monges sempre li tengueren una especial devoció i cap altra d'elles ocupà la cel.la de Sor Clara. Ni tan sols avui. Ans bé, convertiren en petit santuari aquell lloc que havia acobitiat tan bona i santa dona. Mai deixaren de parlar d'ella, sempre estarà gravada dins cada cor i dins cada esperit. Ben aviat li donen el títol de santa i es fan quadres i la veneren, tot i sabent que està prohibit. Però, qui pot prohibir un sentiment? A principis del segle XVIII es vol iniciar la Causa, procés de beatificació. I no podem deixar de dir que Mn. Gabriel Benet Mir, confessor de Sor Clara, a 1.650 escriu una biografia manuscrita que

no s'imprimeix. En Josep Barberí sí que li dóna publicitat i l'edita, a la seva biografia, a 1.807.

Antigament, cada diada de Sant Joan, era mostrat el seu cadàver, puix es troba en estat d'incorrupció; però més tard, finals del segle XIX, això es va diluint. Torna a créixer la fama i santedat de Sor Clara Andreu i Malferit l'any 1.978, quan després de molts d'anys es torna obrir el seu sepulcre.

De Sor Clara Andreu podem dir que és una figura senyera d'Inca. Religiosa meravellosa i entregada, tot i sent una dona lliure i que patí de les incomprensions dels homes. Avui les seves despulles estan tancades dins una caixa forrada de plom i col.locada dins una altra més luxosa a la capella de Santa Paula, on hi fou traslladada a 1.901. Per acabar, es pot dir que la monja Sor Clara Andreu i Malferit és la figura més apreciada i tal volta més desconeguda de nostra Inca d'avui.

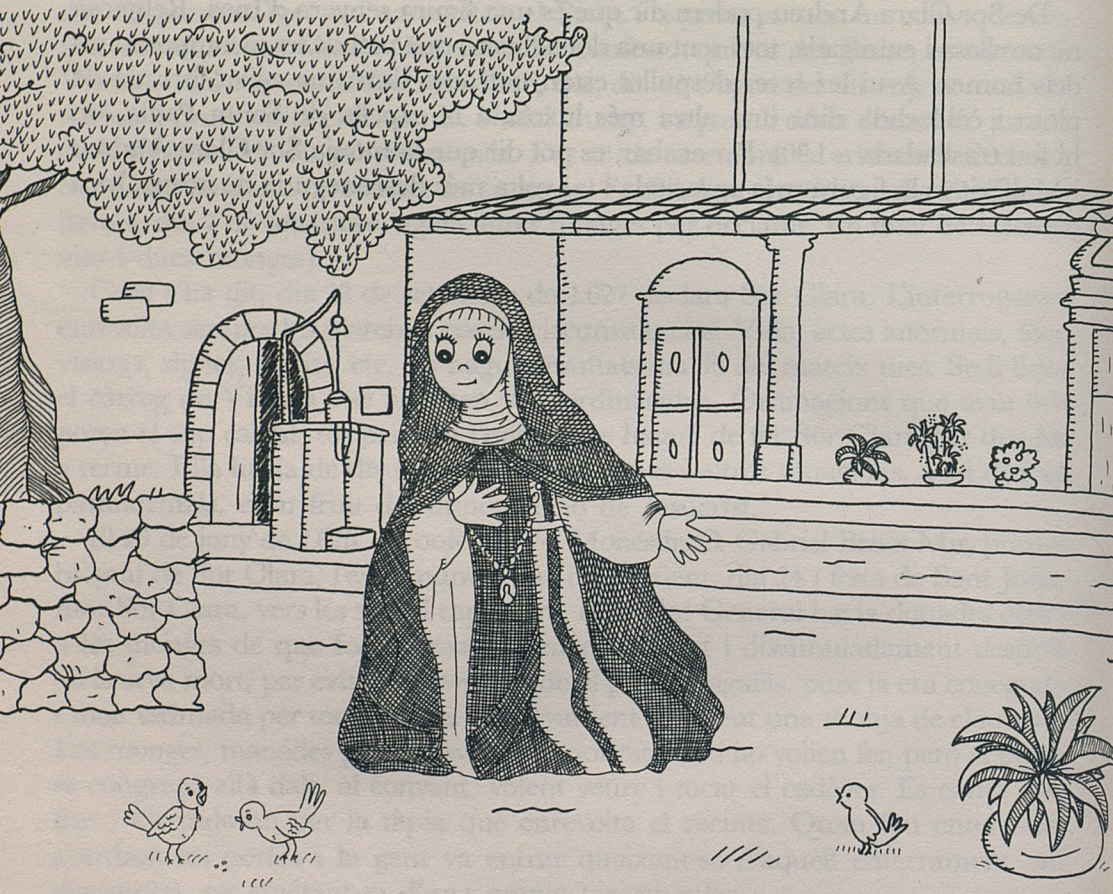

SEGLE XVIII.

Aquest segle és interessant per al nostre poble, tot i malgrat que, havent passat la pesta de 1.652 i que Inca quedà anul.lada, la seva Història no té massa trets importants, però sí, com s'ha dit, interessants. Durant els primers anys d'aquest segle que historiam, Inca passa una crisi dins tots els aspectes, ja sien econòmics, socials, culturals, etc. Costa molta pena aixecar el cap i envestir de bell nou. Les estructures aterrades anys passats es conserven quasi de tot apagades i el treball, pel resorgiment, és d'una lentitud exasperant.

Podem dir que, mort el rei Carles II, es plantetja un seriós problema successori que ocasionà guerres, desastres i frustracions. Pel novembre de 1.700 mor el darrer Rei de la Casa d'Àustria i deixa la seva corona a un nét de Lluís XIV de França, que agafà el nom de Felip V. L'altre pretendent era l'arxiduc Carles d'Àustria, fill de l'emperador, qui també tenia drets sobre la corona d'Espanya. Molts de mallorquins eren partidaris de l'Arxiduc i anaven en contra del Borbó. L'any 1.706 Mallorca es ret al rei Carles III. Els partidaris de Felip V hagueren de partir de cap a la Península. La cort de Carles III estava a Barcelona i, dit Rei, ho fou també de Mallorca fins a 1.715, que és quan les forces, molt nombroses del Borbó, comandades pel general francès d'Aspheld, dia 16 de juny de 1.715, desembarquen a Cala Llonga i, no sense greus batalles, entrà a la Ciutat de Palma dia 11 de juliol del mateix any.

Amb Felip V perdérem el nostre règim autonòmic. El Rei volgué reformar les nostres institucions i els qui formaven part del Gran i General Consell no s'hi oposaren massa. El 28 de novembre de 1.715 es publicà un document, diguem bàsic, de reforma administrativa i social per castigar l'oposició de la majoria de mallorquins que es varen oposar al Rei Borbó. Es tracta del "Decret de nova planta", pel qual el regne de Mallorca perd moltes de les seves pròpies lleis, quasi la llengua i té una dependència al Govern Central. En una paraula, Mallorca deixava de ser un regne independent i començava a ser, com hem dit, un territori més del regne d'Espanya. El govern de l'illa estaria presidit pel Comandant General (ja no es diria Virrei) i el Gran i General Consell va ser suprimit.

En el cas d'Inca, els regidors no serien elegits pel sistema de "sac i sort",

sinó per l'Audiència de Ciutat. Els Ajuntaments serien presidits pel corregidor o pel Batle. A aquest corresponia també l'administració de justícia i si era causa criminal, els batles donaven part a l'Audiència i aquesta enviava un jutge especial. És important saber també que els pobles havien de contribuir al manteniment dels soldats. Des d'aquest moment nostra illa està bastant ocupada, plena de militars, puix fins i tot es fan lleves de gent, joves qui per obligació han de participar a les moltes guerres que té Espanya amb altres nacions.

Malgrat que les lleis obligaven a escriure el castellà, a Inca se segueix escrivint la nostra parla, ja sia a partides de batejos, defuncions, casaments, determinacions, comptes, censals, etc. La cultura mallorquina dins els pobles, dins Inca, continua i els "il.lustrats" són entusiastes del progrés dins tots els rams. L'any 1.755, la nostra vila posseïa una riquesa de 375.090 Lliures. Per acabar aquesta nota general, podríem dir que els Bisbes consentien que l'ensenyament es fes en català, ja que el poble no "estava preparat" per reber la nova cultura. Carles III, l'any 1.768, manà que l'ensenyament fos totalment en castellà, fins i tot "la enseñanza de las primeras letras", i més envant s'enviaren ordes als batles que visitassin les escoles dels seus pobles i manassin als mestres que ensenyassin als seus deixebles en llengua castellana, baix penes pecuniàries. Però el poble continuà parlant i escrivint la nostra parla. Així i tot, moltes documentacions es feren en castellà.

Durant aquest segle ens visitaren molts de Bisbes. Tenim notícies dels següents: Pedro de Alagón y Cardona, Frai Francisco Antonio de la Portilla, Atanasio de Estarripa Tranajauregui, Juan Fernández Zapata, Benito Panelles Escardó, José Antonio Cepeda y Castro, Francisco Garrido de la Vega (dues vegades), Pedro Rubio y Benedicto i ja el qui morí dins el segle XIX. Són importants aquestes visites, ja que dins les seves inscripcions hi ha belles notes de la nostra Història.

A principis d'aquest segle, les juntes d'Ajuntament ja es feien a La Sala i aquesta fou eixamplada i posada al dia. Es construeix una dependència per presos i una "oficina para los ayudantes". Els carrers més importants són: El Major de Sant Bartomeu, el Major de Sant Francesc, el de Sa Rectoria, el de Sa Mostra, el Born, es Call, el de la Sirena, el de Les Monges, el de Martí Metge, el de Valella, Palmer, Vidal, Hostals, etc. En Jeroni Berard ens descriu Inca així (1.789): "La situación presente es cuasi al interior de la isla, distante de la capital ciudad de Palma 4 leguas y 3 cuartos por el nordeste, y con carretera igual, aunque mal compuesta, por cerca de las villas de Marrachi, Sta. María y Binisalem, se llega a esta de Inca sin más subida que la cortísima que llaman el coll de Santa María. Su vista en perspectiva da indicios de ciudad, por sus altos caserones que muchos de ellos han dejado destruir por la general decadencia que cuasi todas padecen en su falta de gentes y aumento de atrasos y pechos. Sus calles angostas la mayor parte de ellas, cortas, y mal dispuestas aunque

anchas, que si se viese poblada como manifiestan ellas, seria grandiosa; pero en muchas de ellas las casas no van continuadas, aunque en todas cuenta 697 fuegos. La calle del Convento de Dominicos con la Plaza de las ferias, y mayormente la calle mayor que traviesa toda la villa (es refereix al carrer de Sant Francesc i el de Sant Bartomeu, que era considerat un totsol), aunque no recta toda, son las más considerables. La Plaça principal que llaman Mercadal (avui carrer de Jaume Armengol) está proveída de buena quartera o lugar de vender trigo, carnicería, hornos y varias tiendas de artesanos y tenderos, por lo necesario y propio de las villas, y con embanes que llevan visos de ciudad y antigua. Tiene el goce de ferias y mercados todos los jueves del año desde tiempos muy antiguos, con innumerable concurso de todas partes de la isla..."

A finals d'aquest segle la producció de blat era d'unes 8.700 quarteres; de civada, unes 5.000; d'ordi, unes 1.800. L'oli era més important, puix es calcula que Inca produïa 10.382 quarteres i de vi, uns 9.000 quartins. Ens diu Berard que en temps anteriors el Rei hi tenia a Inca "una bodega formidable", un celler. També hi havia producció de safrà, cànyom, lli i 11 tafones per fer l'oli, cinc alambins per aigües ardentes, un molí d'aigua i 11 de vent.

A finals de segle la població era així: 1.406 homes, 1.353 dones i 608 nins. Segueix dient En Berard que aquest nombre de persones no correspon a "la superioridad de esta villa".

Com vàrem dir, a 1.706 es comença la nova construcció de l'església parroquial de Santa Maria La Major, s'acaben les obres del Monestir de Ses Monges Tancades, les de Sant Francesc i les dels Dominics. Miracles de nostres avantpassats! Vertaders miracles de fe i sobre tot de feina. Pareix impossible que dins aquest segle, segle prim i magre, pobre i miserable, es fessin tantes obres religioses. Però, així va ser, com es pot comprovar amb la grossa quantitat de dates gravades a les façanes i parets laterals de les edificacions que hem citades.

Els Gremis no van massa polents. Així i tot, els dels gerrers i els teixidors de lli i cànyom segueixen les seves reunions i les seves tasques. Els altres van desapareixent poc a poc i s'ajunten amb altres de distintes poblacions. Inca deixa de ser industrial, si així ho podem dir, per convertir-se de cada dia més en agricultora. L'agricultura agafa una nova empenta. Les vinyes van desapareixent i neixen novelles plantacions d'ametlers. Uns quants "senyors", puix a Inca no teníem nobles de socarrel, agafen nous sistemes de conreus i els amos ho agafen bé. Podem citar les cases de senyors, com es deia, que hi havia llavors i que pesaven: els de Ca'n Massip y Vich, els de Ca'n Siquier de Binissetí, els de So'n Catlar, els Mayratas, els de So'n Catiu, els de So'n Ramis, els de So'n Vivot, els de So'n Bennassar, els de So'n Sastre, els de So'n Fuster, els de So'n Bosch, etc.

És també per aquests temps, segle XVIII, que l'Ajuntament paga cada any una certa quantitat al "mestre dels miñons y a la mestressa de las miñonas..." Per tant, l'escola, podem dir pública, ja funciona juntament a la dels Frares

Franciscans i la del Puig, que anava en decadència ràpida. No podem descuidar la labor que feia l'església parroquial envers l'ensenyament dominical de la Doctrina Cristiana i de les primeres lletres. A "4 de Xbre de 1.768", el sacerdot Antoni Llompart és llogat per l'Ajuntament de Sa Pobla per donar lliçons de gramàtica als nins de la mateixa vila "...sin pedir ningún dinero, normas ni lo demás, si que solamente se le dará de bienes comunes sesenta libras, y el mudar le a el y sus trastos de la villa de Inca en esta La Puebla..."

Els malsnoms que ens han quedat del segle que historiam són: Boqueta, Xeixa, Xorquet, Garreta, Xorc, Guisca, Portals, Noviet, Gelat, Camarrotja, Porxo, Bernardo, Baster, Pitjat, Catiu, Negret, Marron, Callarís, Salada, Nas, Guineu, Caparró, Rinya, Foguerada, Poma, Català, Punta, Xarpeta, Juanillo, Capellot, Metxara, Caron, Monroig, Garreta, Piula, etc.

Si tornam donar un repàs a la poca indústria que havia quedada després de la pesta de 1.652, quedarà clar que no era massa floreixent, malgrat quedassin, a 1.784, 61 telessos de lli, 31 forns de gerrers i 21 tallers de sabates (que podien ser de caràcter particular i casolà). Fins i tot el mercat dels dijous quedà un poc colapsat i fins a mitjan segle XIX no torna agafar l'empenta que tenia abans, antany.

Per acabar aquest resum, podem dir que mirant els llibres de naixements i de defuncions, veurem que la població de 1.784 a 1.794 havia minvat prop de 800 persones. No solament per diferència entre morts i naixements, sinó que l'emigració a Ciutat era grossa.

Per tant, es pot dir que el segle XVIII és el segle de la passivitat sobre el dinamisme de la Il.lustració. Inca es recupera amb una lentitud exasperant, quasi il.lògica. Haurem d'esperar molts més anys per veure una Inca il.lusionada i que fa futur dins el seu mateix present. Si no comptam les esglésies, poques són les obres dels nostres avantpassats dins aquest segle, com hem dit passiu. El segle XIX serà un obrir portes i fer carrers nous, aprendre noves tècniques industrials i abandonar la rigidesa del passat. També es pot dir, s'ha de dir, que la influència Borbònica a nostra vila no tengué massa importància, puix el camp cultural no podia ser abonat perquè era inexistent. Això sí, com s'ha dit, encara hem de dar un testimoni d'afecte als nostres padrins del segle esmentat, puix continuaren escrivint fins que pogueren els seus testaments, vendes i demés papers emprant la nostra llengua. Tenguérem un grapat de rectors, sobre tot D. Joan Carles, qui fort i no et moguis seguiren erre que erre amb les anotacions fetes a "us i costum de bons conradors", com es deia llavors.

Quan Jaume II reduí el nostre terme, Inca quedà pobra d'aigües i els Jurats

s'hagueren de cuidar de que tan bon element primordial no faltàs a cap casa i es feren distints pous públics, mitjançant els quals la gent podia estar ben abastida. Dins aquest segle veim que es paguen distintes quantitats per "escurar los vaxells", o sia que es feien nets, o també s'enfondien perquè hi cabés més aigua. Dins aquest segle XVIII hi havia a nostra vila un grapat de pous: El de Valella, el d'En Morro (avui estaria situat al carrer del Bisbe Llompart), el d'En Lluch, el de "Sa font veia", el del "Rasquell" (que durant molts d'anys era emprat per rentar roba de morts i estava vetat a altres menesters), "Es Povet" del carrer de Na Muntanera i el pou del "pla de sa Font", que servia per abeurar el bestiar. També es comptava amb la cisterna de l'Ajuntament i les privades de les cases pairals de Ca'n Vic, de Ca'n Siquier, de Ca'n Ripoll, etc. i les grans i fondes dels convents dels Frares Franciscans i dels Dominics, així com la situada a la clasta de les Jerònimes.

SEGLE XIX
-Part General-

Per a Inca aquest segle és un començar, en que sia molt lentament, l'escalada positiva que fa que nostra població remunti les seves dificultats i agafi el camí del progrés. Però, com s'ha dit, lentament. De la visió que té Josep Barberí, qui ens descriu Inca, a la de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Absbourgo i Lorena, hi ha bastanta diferència. I més n'hi ha a la descripció que ens fa Pere d'Alcàntara Penya a la seva guia editada a Palma l'any 1891, una Inca més esponerosa i més ufana.

La situació social i política va ser molt desigual, depenent de les forces que aleshores governaven el país. De totes maneres aquests canvis no es notaren gaire a una població com la nostra que començava a progressar i el treball dels menestrals començava a reverdir i a fruitar.

La Guerra de la Independència de 1.808 a 1.814 no alterà gaire nostra situació. Tal volta la grossa quantitat de gent que ve a Palma procedent de la Península, fa que Inca treballi més per enviar queviures i altres mercaderies, i així el nostre progrés econòmic veim que augmenta un poc. D'Inca no anaren massa joves a inscriurer-se a les Milícies Urbanes, però sí se sap que, més tard, uns trenta soldats forçats hi formaren part. El que sí féu nostra vila va ser ajudar econòmicament, entregant or i plata a una Junta Patriòtica, que a més admetia treball personal.

El Consell de Regència convocà Corts a Càdis i el bisbe de Mallorca, D. Bernat Nadal, hi assistí i presidí qualque sessió. D'aquí va sortir la primera Constitució. A nostra vila es va llegir la seva importància a les trones per part dels sacerdots. A l'Arxiu Parroquial hi ha constància escrita. Pel setembre de 1.812, Inca estava assebentada de tot el que passava i va assumir en general la nova situació. Així com a Ciutat i a altres pobles hi hagué bregues i disputes entre els "absolutistes" i els "liberals", a nostra Inca tan sols coneixem la del sacerdot Mn. Rafel Ramis qui a favor de l'absolutisme reial féu molt de trull amb el franciscà P. Strauch, i li provocà greus dificultats quan els liberals governaven, puix el desterraren de la vila i ell, valent que era, va escriure un Memorial titulat "Súplicas del Suplicante" al rei Ferran VII quan aquest governà plenament.

Es pot dir d'aquest temps que pel mes d'abril de 1.813 es suprimeix la Inquisició i molta gent de Ciutat, empesa per senyors, es queixa i provoca disturbis que no arriben a Inca. El primer període absolutiste, que comença quan torna a Espanya Ferran VII i que va de 1.814 a 1.833, amb un trienni liberal, que va de 1.820 a 1.823, no hi ha grans successos a nostra població. Lleugeres topades, processons en contra i a favor, avalots breus i poca cosa més. Les poblacions de Campos i Santanyí en foren més ferides i les topades varen ser de sang.

Durant el regnat de la reina Isabel II, que va des de 1.833 a 1.868, inclosa la seva minoria d'edat, Inca puja un poc més el grau de riquesa i l'Ajuntament també s'enriqueix. Tan sols a 1.831 a Inca hi hagué un lleuger intent de sublevació a favor dels liberals, que foren retuts i empresonats, però, així i tot, no variaren el ritme de treball ni de feina.

La revolució de 1.868 fa que la reina Isabel abandoni Espanya i fins l'any 1.870 governi un règim provisional. A 1.870, acabat el Govern Provisional, arriba el rei Amadeo de Saboia, qui no va durar gaire, puix pel febrer de 1.873 el Senat i el Congrés reben la renúncia del Rei i queda proclamada la República, que a Mallorca fou molt pacífica. A Sagunto, el 27 de desembre de 1.874, s'aclama Alfons XII com a Rei d'Espanya. De dit Rei podem dir que va venir a nostra Inca dia 13 de març de 1.877. Va visitar l'Ajuntament, el Monestir de Sant Bartomeu, on deixà 500 pessetes com a regal, també visità l'església parroquial. Conta la "Crònica del Monestir" que el Rei volgué veure-ho tot i així va passar, puix tenia poder per entrar-hi en que fos clausura papal. Volgué visitar a la Mare Priora, que estava malalta, i aquesta contestà "...que de cap manera ja que tenia por de trastornar-se..." Els comptes que escriviren a la Parròquia ens vénen a dir que es varen gastar "...202 reales por la cera expedida en la recepción de S.M. D. Alfonso XII y de Su Ilma. el Sr. Obispo, Dn. Mateo Jaume. Más 134 reales por varios gastos de arreglar la Iglesia para recibir a S.M. D. Alfonso..." Els comptes de les Jerònimes diuen així: "14 maig de 1.877 per los gastos que ferem en festejos y regalos hechos a S.M. Alfonso XII quando visitó el convento que fue dia 13 de mars del mateix any. 266 reals..."

Alfons XII morí a 1.885 i la seva segona esposa, Dª Maria Cristina d'Absbourgo i Lorena, assumí la Regència fins a 1.902 en què passà a regnar el seu fill D. Alfons XIII. Per tant, com es veu, aquest segle, políticament parlant, no és negatiu per nostra vila, ans al contrari, tot apartant-nos d'ella, en vàrem sortir beneficiats econòmicament, puix, ja a finals del segle, Inca comença a ser gran i a tenir una indústria bona i una agricultura més moderna i més productiva. Es pot dir que a Inca aquest segle és una etapa de reconstrucció i de preparació per començar una carrera que s'iniciarà a principis del XX i farà que sia la nostra població, com ho fora abans de 1.652, una de les més esplendoroses i productives.

És també durant aquesta centúria quan l'agricultura canvia i de les vinyes passam als ametlers, de les terres no cultivades es passa als reguius, els arbres

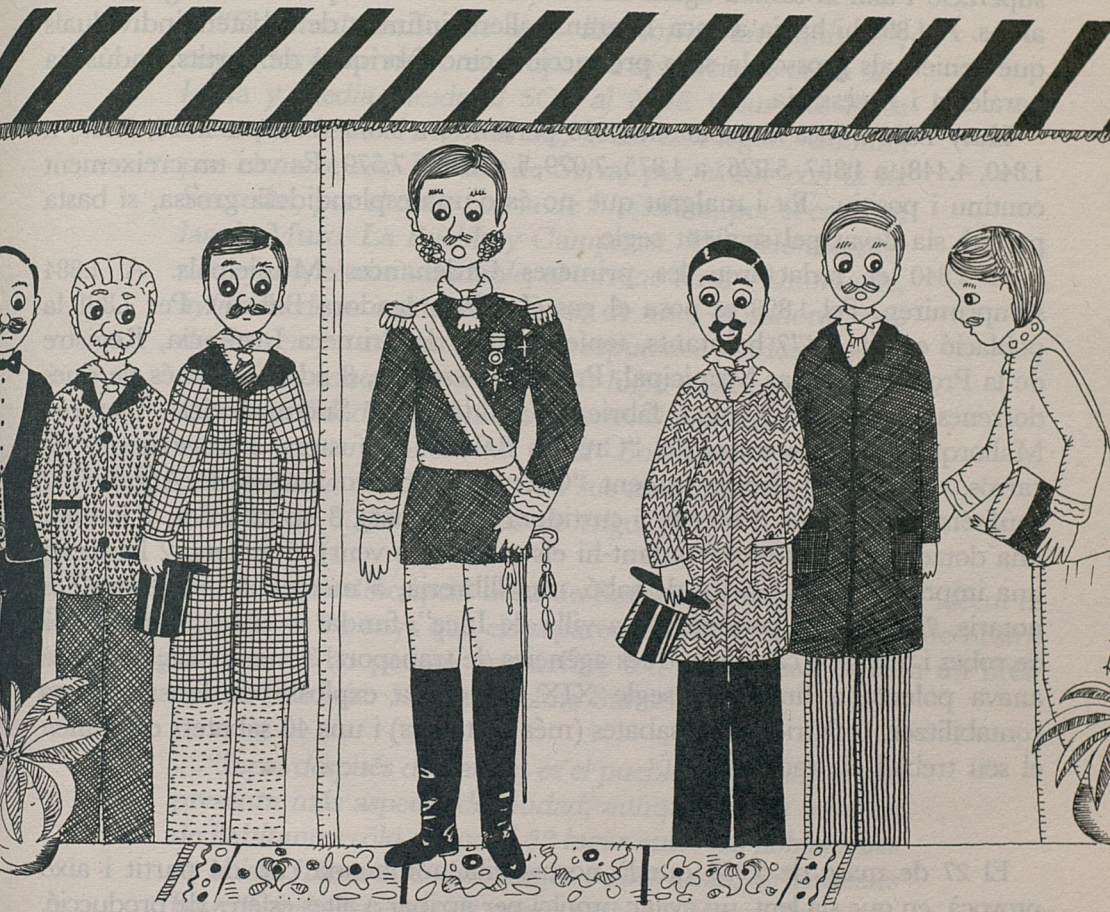

fruiters augmenten (com són els albercoquers, tarongers, llimoneres, pomeres, pereres, etc.). L'oliva, emperò, davalla, com la producció de lli i de cànyom, tan importants dins el segle passat. On és important la centúria del 800 és a la indústria. A mitjans segle la sabata agafa una força inusitada. Mestre Antoni Fluxà, vers l'any 1.870, organitza un grup de sabaters bons i comença a exportar. Els reuneix fent taller i promou entre ells l'antic sentit de gremi, sentit de superació i així la sabata agafa un nom i una marca que es distingeix de les altres. A 1.891 hi havia a Inca 11 grans tallers, infinitat de sabaters individuals que venien als grossos la seva producció i cinc fàbriques de curtits, indústria paralel.la i necessària.

L'any 1.808 a Inca hi habitaven 3.038 persones; a 1.815, 3.027; a 1.820, 3.316; a 1.840, 4.448; a 1.857, 5.926; a 1.875, 7.079, i a 1.887, 7.579. Es veu un creixement continu i positiu. Tot i malgrat que no és d'una esplendidesa grossa, sí basta perquè sia llevat pel següent segle.

A 1.840 es redactaren les primeres Ordenances Municipals. A 1.884 s'imprimiren. Pel 1.898 es posa el gas (La Propagadora Balear). Per 1.891 la població era de 7.477 habitants, teníem Jutjat de Primera Instància, Registre de la Propietat, Jutjat Municipal, Professors estatals, 8 advocats, més de dues dotzenes de gerreries, una fàbrica d'amidó, una Sucursal del "Cambio Mallorquín", una Sucursal del "Crédito Balear", 14 fusters, 3 constructors de carros, un Col.legi d'ensenyament "Colegio de Santo Tomás de Aquino", 2 confiters, 21 vinaters, 3 boters, 5 curtidors (fàbriques), 3 apotecaries, 2 fondes, una dotzena de farineres (contant-hi els molins de vent), 6 ferrers, 2 llauners, una impremta, una fàbrica de sabó, una llibreria, 5 metges, 5 merceries, dos notaris, 7 forns, un periòdic ("La villa de Inca", fundat a 1.883), 3 comerços de robes i teixits, 6 capellers, dues agències de transport, 3 menescals, etc. Inca anava polenta a finals del segle XIX. I com a explosió de la sabata, es contabilitzen 11 fàbriques de sabates (més bé tallers) i uns 40 sabaters qui duien el seu treball als majoristes.

El 27 de maig de 1.834 quedà nostra vila nomenada cap de partit i això provocà, en que sia lent, un avanç propici per arribar a altes esferes de producció, venda i distribució d'aliments, puix la dependència de les viles més petites de cada dia era més evident. La vida militar ajudà també a aixecar la nostra economia, cultura i progrés. Vers els anys 70 arriben les Monges de La Caritat que s'instal.len a unes dependències del que havia estat convent Franciscà i l'any 1.880 vénen les Franciscanes. Podem fer notar, malgrat que ja s'hagi dit a altres capítols, que els Franciscans i els Dominics se'n van d'Inca i les seves dependències són ocupades per distints compradors. Al convent de Sant Domingo s'hi instal.la la presó i altres dependències administratives i, fins i tot, dins el claustre s'hi fan petites curses de braus per les Festes Patronals.

No seria un resum d'Història d'Inca si no deiem i escrivíem part del que diuen persones tan importants com Mn. Josep Barberí a 1.807 i L'Arxiduc al darrer terç del segle:

Diu Barberí a 1.807:

"ESTADO PRESENTE DE LA VILLA DE INCA"

"El actual distrito de esta villa, forma un romboyde, cuyos dos lados mayores ocupan la distancia de cerca una legua y media, desde el SOE al NOE y sus dos lados menores desde el NOE al SE, la de una legua. Confina por el norte con la villa de Selva, por el sur con la de Sancellas, por el oeste con la de Binisalem, por el este con las de Muro, La Puebla y Campanet. Un cielo alegre y despejado, el aire saludable, el terreno fértil y abundante, ayudado de la industriosa mano de unos labradores, que desde tiempo antiguo han sido reputados por los mejores de la isla; concurren a hacer un lugar delicioso, y de no menos utilidad para sus moradores. Su cosecha, según el estado que publicó la Real Sociedad Económica Mallorquina en el tomo 1º de sus memorias impreso en 1.784 es de 8.780 cuarteras de trigo..."

Després de l'anterior descripció breu de Barberí, és important que facem la de l'Arxiduc, puix els 70 anys que els separen donen una nova visió de nostra vila. Malgrat que no ho podem transcriure tot, puix nosaltres feim un breu resum de nostra Història. Diu així Lluís Salvador:

"Inca, después de Palma, es el pueblo de Mallorca que presenta más aspecto de ciudad, aunque por su número de habitantes sólo ocupa el 5º lugar entre las poblaciones de la isla. Tiene 4.729 habitantes y 1.365 casas, de las cuales hay 39 deshabitadas; de estas casas, 421 tienen dos pisos, 70 tres y hasta hay 7 casas de 4 pisos; todas las demás son de una sola planta. Estas viviendas ocupan una superficie bastante extensa, especialmente hacia la llanura, aunque los barrios del norte ocupan las laderas de una "serratilla" llamada "Serral de ses monges". En general, las casas son pequeñas, algunas de portal redondo, otras adintelado con jambas blanqueadas con cal; en el centro, particularmente en la Plaza, donde estan los principales comercios, se ven casas de tres pisos que revelan el

BIBLIOTECA MUNICIPAL INCA

bienestar del pueblo. La antigua Casa Consistorial está en la calle de Palma; es un edificio construido con sillares de marés; tiene un sencillo alero bastante saledizo, portal de dovelas formando arco de medio punto con un escudo de Inca en la parte alta. Las calles de Inca tienen mal afirmado y casi nolas hay empedradas, como no sea una estrecha faja junto a las casas que sirve tanto de acera como de cauce por donde corren las aguas; existen varias plazas; siendo la más espaciosa la Plaza de la Constitución; también es grande la Plaza de la Iglesia.

Inca tiene dos fondas; una bastante buena en la plaza; tampoco le falta una plaza de toros, pequeña y de construcción muy basta. Inca, a pesar de ser, hasta cierto punto, de una monotonía aburrida, tiene su encanto gracias a sus jardines donde despliegan su lozanía gran cantidad de granados, más raramente los limoneros, pero sobre todo las palmeras que se desarrollan muy vigorosamente; se las descubre muy a menudo aunque casi siempre solitarias, levantando sus coronas de palmas por encima de las casas apiñadas. El comercio, en Inca, es bastante activo y la vendimia pone a sus habitantes en gran movimiento, pues los campos de sus alrededores produce mucho vino y a ello se debe que existan varias bodegas muy grandes, alguna conservando todavía las antiguas "botes congrenyades". Todas las mañanas hay mucha animación en la plaza de la Iglesia, donde se celebra el mercado de frutas y hortalizas; todos los jueves hay una feria de ganado, a la que acuden los payeses de los pueblos vecinos; si el jueves es día festivo, se traslada este mercado al miércoles, y lo mismo se hace el Jueves Lardero; el jueves que precede a la gran feria anual, lo mismo que el que le sigue, no se celebra mercado de ganado. Cinco son las grandes ferias que se celebran en Inca: La de los dos últimos domingos de octubre; la del primer lunes de noviembre; la del primer jueves de mayo, que se llama Dijous Bo, y la del segundo jueves de noviembre, que también se llama Dijous Bo. Los alrededores de Inca presentan poca variación; únicamente desde el Serral de ses Monges hacia Tramontana, se ve la Sierra y el no muy lejano pueblo de Selva. Coronan esta loma siete molinos de viento y trepan por ella algunas de las casas de Inca; sus laderas están divididas por largos

bancales de higueras y almendros; el llano que rodea Inca es de tierra fértil, sólo raramente se descubren algunos afloramientos de rocas; el cultivo dominante lo constituyen las plantaciones de higueras y almendros, aunque entre la arboleda abundan los tablares de coles y de otras hortalizas; casi todas las casas labriegas aisladas, que se ven por estos campos, tienen a su lado una airosa palmera datilera; hacia el Nordeste hay un bosquecillo de plátanos con un abrevadero, como sucede en otros pueblos mallorquines; el abrevadero está protegido por un tejado rectangular que se apoya en sus lados más largos sobre seis arcos y los dos más cortos sobre dos arcos".

Haguera estat interessant copiar tot el que diuen els historiadors d'aquest segle, però el breu resum que ens ocupa obliga a posar un punt i a part, tot i sabent que els capítols que continuen són també del segle XIX, com és l'arribada del Ferrocarril, el Cementeri, la Premsa, etc.

Un segle interessant per els Inquers, puix és el segle on nostra població agafa el camí del progrés i del treball ben fet i profitós. És un segle mesell de circumstàncies, de dates i notes que recollirà, si ens plau a tots, el gros volum de la Història d'Inca.

ARRIBA EL FERROCARRIL

Quan l'any 1.875 Inca quedava enllaçada amb Ciutat, s'establí un novell modo i manera de viure. Les circumstàncies varen canviar i nostra població, tot i partint d'aquest moment agafà un altre tarannà, una nova visió de l'economia, de la indústria i fins i tot de la vida social. El ferrocarril fou un símbol de progrés. Progrés que assumí Inca, la qual des d'aquell moment de la inauguració passà a ser una població amb un índex de creixement imparable.

A finals de 1.852, el Governador de l'illa, D. Josep Manso, va reunir la Diputació Provincial, l'Ajuntament de Palma i altra gent significada per parlar de la construcció d'una línia fèrria Palma-Inca. La "Real Sociedad Económica de Amigos del País" donà el seu vist i plau. Dins poc temps es féu un seriós estudi (1.856) sobre la possibilitat de "un camino de hierro de 3ª clase entre Palma, Inca, Manacor y Felanitx". El projecte era d'un ferrocarril econòmic, de via estreta i que de Santa Maria es ramificaria de cap a Inca i un altre a Porreres (passant per Montuïri). D'aquest darrer poble s'aniria de cap a Manacor. El cost seria de 5.238.000 reials.

Al mateix temps, altres persones, el Marqués de Bellpuig, el Marqués de la Bastida i el Comte d'Aiamans feren fer un informe a dos enginyers catalans. El pressupost era de 15.000.000 reials, però es passaria per Bunyola. Foren suscrites 3.400 accions. Bastantes persones de nostra població en compraren. Els enginyers feren uns plànols i una memòria i enrengaren les coses, tot i malgrat que no hi havia doblers. Les línies que es consideraren foren la de Palma-Inca-Alcúdia, que passarien els districtes de Palma, Bunyola, Marratxí, Santa Maria, Alaró, Binissalem, Lloseta, Inca, Llubí, Sa Pobla, Alcúdia i passaria pels pobles de Santa Maria, Binissalem, Inca, Lloseta, Búger, Llubí, Sa Pobla, Alcúdia i acabant al Port d'Alcúdia. Aquesta línia tendria 55 quilòmetres i la formada per Santa Maria-Manacor en tendria 62, passant pels districtes d'Algaida, Montuïri, Sencelles, Santa Eugènia, Porreres, Vilafranca i Manacor. Serien ferrocarrils de vapor.

A 1.860 no hi havia res en marxa positiva. Fou l'any 1.862 que se donà la Reial Orde que ho autoritzava, però no s'acceptava aquesta darrera idea dels enginyers germans "Gispert". Vers l'any 1.871, el jove enginyer Eusebio Estada

assumí un projecte més assequible que seria Palma-Inca. La "Sociedad Ferrocarril de Mallorca" es va constituir el 9 de juny de 1.872 amb un capital de 2.125.000 pessetes amb 4.250 accions de 500 pessetes. Es nomenà el Comte de Montenegro president de la Junta Central i de la Junta de Govern. En fou el seu successor D. Francesc Manuel de los Herreros, als quals hem de deure en part la posada en marxa del tren a Mallorca. L'enginyer D. Eusebio Estada també en fou bona clau.

El 24 de febrer de 1.875 s'inaugurà la línia Palma-Inca. Dins el 76, la companyia agafà el nom de "Ferrocarriles de Mallorca". El ferrocarril, com s'ha dit, era econòmic, o sia, de via estreta; tenia d'amplària 0'915 metres. Riells sistema "Vignoles". Quasi tot el ferro era duit d'Anglaterra així com els primers vagons. Altres foren construïts als tallers de la Companyia. Els telègrafos eren francesos. Les "travesses", catalanes. Els postes del telègraf eren sibines d'Eivissa. Les primeres locomotores eren de Manchester i els vagons eren de fusta natural envernissada. Els quatre primers dies després de la inauguració es despatxaren, Palma-Inca i Inca-Palma, 7.533 bitllets. (De totes maneres no tothom arribava fins a Palma o fins a Inca).

Seria interessant transcriure part del que ens diu Joan Llabrés Bernal a la seva obra "Noticias y relaciones históricas de Mallorca". "Siglo XIX. Tomo V. (1.871-1.880)".

> *"Año 1.875. 24-Miércoles. Se inauguró con entusiasmo la vía férrea de Palma a Inca. A las 9 de la mañana autoridades, individuos de las Corporaciones, Jefes de Centros Oficiales, Prensa y numerosos invitados se congregaron en la estación para asistir al acto de la bendición y viajar en el primer tren. El edificio estaba muy adornado con banderas y escudos de los pueblos por donde pasaba la vía. La locomotora bautizada con el nombre de Mallorca aparecía igualmente engalanada. Un inmenso gentío invadía las inmediaciones. Se habían erigido tres arcos de triunfo, uno en el interior de la Ciudad por la Diputación Provincial, otro en la entrada, entre el Camino de Ronda y el Puente, de tres arcos ojivales rematados en pirámide con escudo en la central y en él se leía "El Ayuntamiento de la ciudad de Palma, en la inauguración del ferrocarril", y otro en el lugar de partida costeado por la empresa del mismo. Llegado el Clero Catedralicio y Parroquial, se efectuó por el Vicario General de la Diócesis la ceremonia religiosa, a presencia de la gran concurrencia. Al son de la música, repique de campanas, y entre la algazara de la muchedumbre, arrancó el tren a las 9'45,*

atravesó, humeante, nuestras hermosas y fértiles campiñas, y, sin detenerse llegó a Inca a las 10'42. En su recorrido había empleado menos de una hora.

La estación de Inca estaba igualmente adornada y un arco de triunfo que se había levantado por la Compañía. Los expedicionarios fueron recibidos por las Autoridades, música y un extraordinario público. Se soltaron palomas con cintas de colores. La comitiva se dirigió a la villa y en la Iglesia Parroquial se cantó, por el feliz éxito de la obra, el Te Deum del maestro Tortell. Las calles del tránsito llenas de ramos de mirto, un arco de triunfo del Ayuntamiento daba entrada a la población, otro había en el Mercado con la inscripción "Agricultura, Industria, Comercio" y a cuyos lados se habían dispuesto distintos trofeos de labor e industriales, otro erigido por la Sociedad "La verdad" se alzaba en una calle, y en una plaza otro dedicado a la fiesta por todos los pueblos del partido judicial. Terminada la función religiosa, la concurrencia volvió con igual acompañamiento a la estación donde se la obsequió con un almuerzo en el que se brindó por los que habían contribuido a la realización del ferro-carril y por la prosperidad de Mallorca. A la una y 15 emprendió el tren su regreso y deteniéndose en cada estación llegó a Palma poco antes de las 3. En las estaciones y otros lugares del tránsito, numerosos grupos de payeses le saludaban prorumpiendo en gritos y aclamaciones; muchos se descubrían como para saludar al inmortal invento, y otros, especialmente los ancianos, quedaban admirados ante la grandeza y velocidad de "Es carro de foc".

De veritat que l'arribada a Inca del ferrocarril fou sonada, puix els Inquers devien intuir els grans beneficis que els duria. Es pot dir que la indústria de la sabata agafà un altre aire més ràpid i més dinàmic. Quedarien arraconades, no de cop, naturalment, les velles diligències que feien el trajecte Inca-Palma. De totes maneres, aquestes duraren bastants d'anys més, ja que molta gent no acceptà el nou sistema de viatjar. La velocitat els feia por i consentien agafar el carruatge-diligència per fer el viatge. Així mateix hem de dir que això era minoritari i que ben ràpidament la gent nostra agafà el tren amb tranquil.litat i sabent el temps que guanyaven.

Des del moment en què Inca queda enllaçada amb Palma es nota, històricament parlant, un creixement i des del Mercat (avui Jaume Armengol) fins a l'estació es converteix en població d'una manera molt ràpida. Hem de

tenir en compte que vers el que avui és Plaça de N'Antoni Fluxà fins al cap de munt, era camp ras i llavors quedà totalment revaloritzat. Quan ve l'Arxiduc a Inca ens diu que l'estació d'Inca està dins el camp i a les afores de la vila.

Dos anys després de la inauguració del tren, ve a Inca Alfons XII i ho fa emprant el mitjà més còmode per ell, el tren. Una curiositat del nostre tren és que, dins poc temps de la seva posada en marxa, es crea un personatge simpàtic a nostra població: Un home (o una dona) que venen galletes fortes -d'Inca, com diuen els qui no són d'aquí-, ja que per aquests temps començava la seva producció més elevada que en temps anteriors. Una altra curiositat és que Mn. Janer, un sacerdot de bona casa, morí dins un vagó a l'altura de Santa Maria, vers l'any 1.878.

Com a darrera nota podem dir que el tren, aquests cent anys darrers, ha estat una glòria i una presunció dels inquers, puix fins i tot la gent anava a veure venir i partir trens. Era un entreteniment ingenu. Per això es va crear el "bitllet d'andén" que era un bitllet per al que hem dit abans i que no donava capacitat per a pujar-hi. També el tren, com s'ha dit, ajudà al creixement de la nostra indústria sabatera i durant molts d'anys va ser una nota de cultura i de progrés.

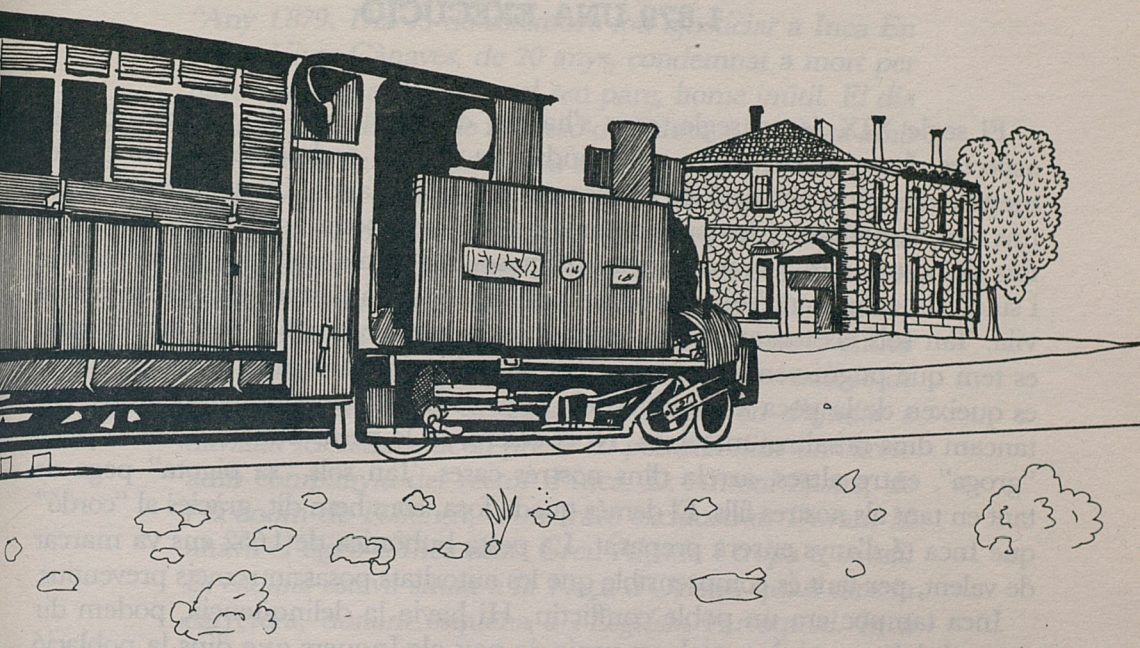

1.879 UNA EXECUCIÓ

El segle XIX és un segle, com s'ha dit, de renaixença baix quasi tots els aspectes. La cultura i sobre tot la indústria són les pedres de toc, les pedres mestres de nostra població. El creixement és gros i ufanós. L'ensenyament agafa uns caires moderns i les publicacions agafen una bona empenta, que arriba fins als nostres dies. Les institucions religioses i culturals, així com les recreatives i sindicals, marquen l'inici i envasen aquesta situació bastant estable de nostra vila. Tan sols els temors de pestes fa que Inca es reguardi i posi cordó quan es tem que pugui venir i entrar a dins la població un contagi. Des de Ciutat es queixen de la poca amabilitat dels Inquers quan, dins moments greus, ens tancam dins nosaltres mateixos. Ni el còlera, ni la pesta bubònica, ni la pesta "groga", entre altres, arrela dins nostres cases. Tan sols "sa pigota" pega de tant en tant als nostres fills. El demés queda fora, com hem dit, gràcies al "cordó" que Inca té d'anys enrera preparat. La pesta bubònica de 1.652 ens va marcar de valent, per tant és comprensible que les autoritats posassin remeis preventius.

Inca tampoc era un poble conflictiu. Hi havia la delinqüencia, podem dir normal, i és per això que els va venir de nou als Inquers que dins la població s'aplicàs justícia. Les protestes foren greus i fortes. Un 15 de setembre de 1.879, Inca vegé l'execució d'un reu a la Plaça d'Orient. Com a nota curiosa i que ens dóna una idea de la bonesa dels inquers, posam aquesta situació anòmala dins el caire calmat i pacífic del nostre padrí. Per demostrar la nostra passivitat, que no abúlia, treurem aquest retall no massa agradable de la nostra Història.

Al llibre "Obitos Adultos. Años 1.877-1.886" i al fol 84, nombre 95, es pot llegir que, dia 16 de setembre de 1.879, fou enterrat al Cementeri Rural d'Inca el cadàver de Josep Vives, fadrí, natural de Pollença i veinat de la mateixa vila, fill de Josep, ja difunt, i d'Antònia Cànaves. Fou sentenciat a "muerte vil de garrote" i executat el dia abans a la Plaça d'Orient, vers les vuit del matí..., féu testament..., rebé auxilis espirituals i ja estant dalt del lloc del suplici, l'Ecònom de Pollença, D. Joan Cifre, D. Sebastià Borràs, prevere, i D. Francesc Mir, vicerector del Seminari, l'ajudaren en tot el que pogueren... Hi assistí tota la Comunitat Parroquial i molta gent, no solament d'Inca, sinó també dels pobles "circunvecinos". Li donaren aquesta sentència per haver mort el seu pare.

Així, resumida i posada en nostra parla, conta aquest Llibre de defuncions la trista sort dels Inquers qui varen haver de veure tal endemesa, quan ja estava dins una situació social on aquestes demostracions de justícia eren contràries al nostre ser. El poble es queixà de valent.

Per arrodonir aquest capítol, bo serà transcriure quasi totalment el que ens diu Joan Llabrés Bernal a la seva obra abans citada: "Noticias y relaciones..."

> *"Any 1.879. Dia 15 de setembre fou ajusticiat a Inca En Josep Vives Cànaves, de 20 anys, condemnat a mort per haver assessinat i cremat al seu pare, home inútil. El dia abans fou traslladat de la presó de Palma a la d'Inca amb una escolta de 40 soldats... Va arribar a Inca de bon matí. Se li llegí la sentència i fou posat en capella (a Sant Domingo). Plorà una mica, però llavors es va tranquilitzar. Menjà de la "Fonda Janer". Fumà molts de puros i begué rom. Féu testament davant el notari Riutort. Es confessà amb l'ecònom de Pollença, D. Joan Cifre. Quan va entrar a la presó el botxí qui l'havia d'executar, per vestir-lo de negre, el reu es va desmaiar i li hagueren d'ajudar a davallar les escales de la presó. El posaren dins un caretó amb companyia del rector d'Inca, D. Antoni Sastre, de l'Ecònom de Pollença, d'un frare exclaustrat. Davant hi anava el clero d'Inca amb Creu Alçada i tropa a cavall. El cadafal estava situat a la Plaça d'Orient, quasi dins la carretera, donant esquena a l'Església Parroquial. Inca tengué un gran disgust i un gran pesar i la gent haguera agraït que l'execució haguera tengut lloc a una altra banda, ja que era la primera execució des del nomenament d'Inca com a Cap de Partit Judicial. L'execució fou ràpida. Eren les vuit i quart. Li daren volta de garrot tot mirant de cap a Pollença on cometé l'assassinat. Abans de morir demanà perdó al poble resant el credo en veu alta. Acudiren a presenciar tan terrible escena quasi tota Inca i part dels pobles, essent escassa la participació dels de Pollença. A Palma, dia 16, va permanèixer descoberta la imatge del Sant Crist de la Sang, com era llavors costum".*

És una nota tràgica de nostra vila. És una nota desagradable que ens indica, segons les velles cròniques, la desaprovació de nostre poble. Poble feiner i calmat. Poble que agafa la gran empenta que s'enllaçarà amb l'esplendor de la indústria i de la cultura de nostra Inca durant els quaranta anys del segle XX.

LES CREUS DE TERME

La religiositat del poble Inquer tenia unes concomitàncies que quedaren transformades amb els símbols de la fe: Les Creus de terme. Creus de pedra que situades estratègicament donaven un caire de creença amb Jesucrist. Els nostres avantpassats, tot i sent pocs, demostraren llurs creences d'una manera ampulosa. Dins el segle XVIII, amb una població que no passava de les tres mil ànimes, s'aixecà l'església parroquial, s'acabà el Convent i església de Sant Domingo, la de Sant Francesc i la de les Monges Jerònimes. Així i tot, havia de quedar una altra nota, un altre símbol de devoció i pietat, com foren les creus de pedra.

A Inca hi havia les següents, segons ens diu Bartomeu Ferrà a l'obreta "Cruces de piedra":

1.- "La creu des Betliu", al camí de Llubí. Basamenta de calç i pedreny de forma octogonal. La creu està rematada amb bolla metàlica, com la mateixa creu, i recolzada sobre una columna cilíndrica.

2.- "Creu d'En Roca", al camí que va al Puig d'Inca. Gradinata quadrada, tronc octogonal, capitell amb sis imatges i dos escuts (un d'Inca i l'altre de Mallorca). Damunt el capitell, dos grifos montats dins dos medallons. La seva creu de ferro fou col.locada i pagada per D. Guillem Fiol, prevere, quan era Vicari de La Parròquia.

3.- "La Creu del camí de Sineu", situada al camí nomenat. Fou arreglada per D. Pere Antoni Llabrés, prevere.

4.- "Creu de N'Ozonas", al camí que condueix a Sencelles (vora el cementeri). Tenia un creuer de pedra. La pagà i renovà D. Pere Joan Ferrer, prevere.

5.- "Creu de les monges", situada a la cantonada del carrer que puja al Monestir i del que davalla a la carretera de Selva. Fou arreglada i pagada per Dª Catalina Vich (de Ca'n Vich).

6.- "La Creu de pedra". Estava situada a la carretera de Ciutat i va desaparèixer per motius justificats. El pont del tren Inca-Manacor l'aterrà. El que passà és que no es dugué a altre lloc i es perdé.

7.- "La Creu de Ca'n Barona", devora l'hostal d'En Greixonera (S'Hostalet) i a la carretera de Palma. Ocupa un angle d'una finca dita "Sa Creu".

La construcció de les creus esmentades es perd dins la boira dels temps. Però sí es sap que a 1.879, quasi mig derruïdes, s'arreglaren per compte dels preveres i senyors. Les que hi havia de pedra varen desaparèixer, posant-hi creus de ferro.

Durant la II República es derruïren totes manco la de "Ses Monges". Tot el poble protestà. Fins i tot l'Ajuntament en ple féu les seves denúncies i el llavors Rector, D. Francesc Rayó, féu una campanya de desagravi i fent llistes de desaprovació, a les quals firmaren més de tres mil persones. Acabada la guerra civil es tornaren reconstruir i la incúria del temps les anà tomant altra volta.

SEGLE XIX: TOPONÍMIA

Dia 25 del mes d'abril de 1.862, el Governador de les Balears envià una circular als Ajuntaments en la que es mana que els carrers sien retolats així com numerades les cases. A Inca ja hi havia, com hem dit abans, noms a determinats carrers, com podiem ser el de Valella, el del Bordellet, el de Sant Francesc, el del Born, el Major de Sant Bartomeu, etc.

Així i tot ja abans de dita orde, Inca estava ordenada per "illetes", com es pot comprovar a l'Arxiu Parroquial, a la carpeta "Matricula de los parroquians de Inca per lo any...1.823, 1.834, 1.835 i 1.841". Dins d'aquests llibres estan anotats tots els habitants de nostra vila, ja sia dins la mateixa o al camp. Fent la mitja entre 1.821 i 1.841, es veu que al camp hi havia 201 casetes habitades i al poble unes 800.

El nom de les "illetes" de nostra vila eren les següents:

Illetes: De la Sala, des taller des Racó, de la Rectoria, de l'Hospital, de N'Oliver, d'En Pere Janer, d'En Falata, des Violí, d'En Bona Barrina, d'En Camarrotja, d'En Silvestre, d'En Pura, d'En Guisca, d'En Serra, d'En Marió (que era la contrada on hi havia el Monestir de Sant Bartomeu que per aquells moments estava habitat per 18 religioses), des Molí d'En Galí, d'En Reixac, de N'Alemany, des Pou d'En Lluc, d'En Pere Carreter, des forn d'En Mir, de sa Tafona d'En Català, des forn d'En Rep, d'En Janer, d'En Pilos, de Sant Domingo, de Sa Mostra, d'En Català, des Corter nou, d'En Coll, d'En Xorc, d'En Ripoll, d'En Metla, d'En Borritxon, d'En Metxara, d'En Darder, de Ca'n Ripoll, d'En Telm, d'En Roseta, de s'Hort d'En Prats, d'En Pere Agustí, de l'Emperador, des Pont, d'En Vallespir, d'En Cortí, des Betlem, d'En Simó Alzina, des Corder, d'En Rubí, d'En Monroig, de Na Perellona, del Cristo, d'En Porro, d'En Gregori Llobera, d'En Pinet, d'En Sanxo, d'En Fluxà, d'En Vich, d'En Reure, d'En Ramis,

des Corter, des Forner, de So'n Frare, de Sa Tafona d'En Siquier, d'En Rayó, d'En Poteta, de s'Hort d'En Prats, de So'n Net, d'En Gregori Mateu, d'En Ramis, d'En Truyols, d'En Darder, d'En Collet, des Carolí, d'En Perelló, d'En Matevet, de S'Hostal Vell, d'En Massanes, de So'n Sastre, del Juan, de So N'Alegre, dels Tancats, de Sa Posada de Lluch i d'En Ribas.

L'any 1.862, com estava manat, a Inca no es retolen els carrers. Ho comencen a fer després d'una reunió que es tengué a l'Ajuntament, dia 5 de maig de 1.864, on baix la presidència del batle, Sr. Miquel Reure, i els regidors que pertanyien a la comissió decideixen el que segueix:

"En la villa de Inca de la provincia de las Islas Baleares, día cinco de Mayo de mil ochocientos sesenta y cuatro: Reunidos bajo la presidencia del Alcalde D. Miguel Reure, los señores Concejales D. Juan Catalá, D. Miguel Amer y D. Miguel Pujadas, "Lau", pertenecientes a la comisión de esta municipalidad que nombré el seis de marzo último para entender en todo lo concerniente a la numeración por azulejos de casas y rotulación de calles y plazas de la presente villa, hallándose presente D. Lorenzo Rovira director de caminos vecinales, formalizaron el siguiente contrato:

1.º- D. Lorenzo Rovira se obliga a proporcionar y colocar todos los azulejos y planchas que se necesiten para la numeración de casas y rotulación de calles de esta población, siendo del exclusivo cargo del empresario todo el coste del trabajo y materiales para llevar a efecto este servicio con la prontitud que exige la superioridad.

2.º- Los azulejos y planchas han de ser iguales a la muestra que existe en esta Casa Consistorial.

3.º- El Ayuntamiento abonará al empresario por cada azulejo de numeración de casas, tres sueldos dos dineros, moneda mallorquina y por cada plancha de rotulación de calle una libra, un sueldo, y por cada una de rotulación de entrada al pueblo, sesenta reales.

Así lo acordaron y firmaron ambas partes contratantes de que yo el infrascrito Secretario certifico".

Molts de noms de carrers d'Inca han variat. Cada circumstància social i política han fet que hi hagués un rètol o un altre. Avui s'han recuperat molts

de noms que tenien saba inquera. Altres s'han perdut dins el boicot de les situacions lògiques de cada moment.

Com a carrers que podem citar, centrats dins el passat segle, a més dels coneguts tota la vida, són els següents:

Nou (fou dit "De Salmerón" durant la 1ª República i "Alcázar de Toledo" durant el Franquisme), de Ses Coves (fins avui "Alférez Esquivias"), del Celler del Bisbe (Àngels), Ses Miloques (Fondo o d'Antoni Fluxà), de Sa Tarongeta, de Ses Garroves (abans Argentina) o de Ca's Xigarro, de Ca'n Costa o Perla (Bernat Salas), Iglesia (per viure-hi els senyors de Ca'n Campaner se li posà carrer Campana), Sa Costa d'En Català (Dureta), del Carme (Pare Cerdà), Ca'n Moragues o Ca Na Maiola (Glòria), de Sa Rectoria (Major i General Franco), carrer de Mallorca (General Luque), de Sa Tapi o de S'Eura, carrer des Mercat (Jaume Armengol), Tafona d'En Català o d'En Jover (Jover), carrer des Marxandos (Comerç, 14 d'abril i ara Comerç), de Ca'n Ventura (Esperanza), de Sa Font (Mayrata), de Sa Font Vella (Martí Metge), de Ca'n Recà (Hostals), Recreo (Miquel Mir), So N'Alegre o S'Era d'En Siquier (Sa Mostra), des Povet o de Na Muntanera, Anchura (Pez), Ca'n Margalit (Queto), carrer de L'Oca (Rector Rayó), carrer de Bonaire (Valella), del Rei ("Fermín y Galán" durant la 2ª República), carrer d'En Delante (Sant Abdon), carrer d'En Borràs (Sant Antoni), carrer Major de Sant Bartomeu, carrer Major de Sant Francesc, carrer del Cep (Sant Sebastià), carrer de D. Rafalet de Selva i carrer de l'Amo En Jaume des forn (també carrer de Sant Sebastià), carrer des Torrent (Torrente i Sant Vicenç de Paül), carrer des Lledoner (Serra), carrer de Ca'n Camarrotja (Soledad), camí des Molins i Vidal (Vidal i Teatro), carrer de Na Rotja (Valella), etc.

A més de conèixer part dels noms que hem perdut, toponòmicament parlant pot ser interessant conèixer els noms de les possessions, llocarrons i finques habitades dins el nostre camp inquer, puix no podem oblidar que l'any 1.835 hi vivien un miler de persones, les quals tan sols venien al poble els dijous i els diumenges per anar a missa o fer qualque visita. Els deien "Els aucarians" i no eren massa ben vists pel poble, puix la seva cultura era molt migrada. Les habitades eren les següents:

S'Hort d'En Morret, So'n Panxeta, So'n Mas, Ca'n Beia, Ca'n Truiolet, Ca'n Tià Garreta, Ca'n Miquel Garreta, Ses Veles, So'n Sastre, Binissetí d'En Siquier, Binissetí des Metge, So'n Vivot, So'n Frare, So'n Salat, So'n Blai, So'n Perelló, Les Planes, So'n Frontera, Ca'n Frare o So'n Frare, Ca'n Frare, Ca'n Mena, So'n Sureda, So'n Barrina, So'n Poquet, So N'Arnau, So N'Alegre, La Caseta Nova, La Cova, Tirasset Vell, Tirasset Petit, Ca'n Pere Tirasset i Tirasset des Fasser.

So'n Salat Nou, Ca N'Eulari, Ca'n Rebassa, So'n Pereionet, So'n Costa, So'n Catiu, So'n Gual Nou, So'n Gual, So'n Gual Petit, So'n Gual d'Abaig, Ca'n Ramonet, Es Rasquell Gran, Ca'n Reull, Ca'n Toni Horrach, Ca'n Totsol, Ca Sa Monja, Ca'n Joan des Puig, Ca N'Antelm, Ca'n Gomila, Ca'n Papeix, Ca Sa Moixeta, Ca's Callerís, So'n Beltran, Ca'n Bonafé, Ca's Pagès, Ca'n Mateu, Ca'n Miquel de So'n Bennassar, Ca'n Duran, So'n Bennassar, Ca'n Damià de Sóller, Ca'n Salat, Ca'n Tomeu Salat, Molí d'En Bossa, Molí de N'Abrinas, S'Hort d'En Quet, S'Hort de la Torreta, Es Molí de Na Penya, Ca'n Jeroni Salat, Ca la Mort, Ca'n Vent, Ca'n Comas, Ca'n Beltranet, Ca'n Bauzà, Ca Sa Dama, Ca'n Berbetjat, Ca'n Santandreu, Ca'n Moscari, L'Hostalet, S'Horta de la Padre, S'Hort d'En Verd, S'Hort de la Gruta, Ca'l Papa, Ca'n Casetes.

Ca'n Portals, Ca'n Campos, Ca'n Boqueta, Ca'n Boqueta II, Ca'n Toni Cortana, Ca'n Vich, Ca N'Arnau Papeix, Sa Punta d'En Corpet, Ca'n Bartomeu de la Mort, Ca'n Pau Veduell, Ca'n Joan Betleiu, Ca's Caparró, Ca'n Pinoi, So'n Figarola, Ca'n Pere Josep Genestra, Ca'n Jaume Rovei, Ca'n Joan Missa, Ca'n Canyís, Ca Sa Viuda Caparró, Ca'n Rafel Calderí, Ca'n Pere Calderí, Ca'n Fiol, Ca'n Barrotes, Ca'n Beia, Ca'n Duran, Ca'n Genestra, Ca'n Calderí, Ca'n Lluent, Ca N'Esteva, Ca'n Pere Gual, Ca'n Joan Antoni de S'Estrella, Ca'n Biel de S'Estrella, Ca's Pinar, Ca'n Piula, Ca la Veritat, Ca'n Pere Guineu, Ca'n Tomeu Guineu, So'n Bordils, Ses Cases Noves, So'n Ripoll, Ca N'Ignasi, So'n Penya, So'n Mateu, So'n Fiol, Sa Cova, Ca'n Martí Cortana, Ca Na Martina, Ca'n Cortana.

So'n Ramis, Ca'n Guineu Nou, Ca'n Diego, Es Pescolet d'En Pere Joan, Ca'n Miquel Tomàs, Sa Caseta de Ca'n Miquel Gual, Ca'n Miquel Gual, S'Hort d'En Riaia, Ca'n Gil, Sa Casta de dos Portals, Ca'n Pujol, Ca'n Blai, Ca's Xeco, Ca'n Biel Corritx, Ca'n Rovei, S'Hostal del Bovo, Ca'n Beltran, Ca'n March Sastre, Ca'n Xemarreta, Ca'n Mulet, Ca'n Juaní, Ca'n Pere Gual, Ca'n Pa Calent, La Volta, S'Hort d'En Xesquet, S'Hort de N'Amer, S'Hort d'En Pere Pelut, S'Hort d'En Siquier, S'Hort d'En Ripoll i S'Hort de Ses Politxones.

Per a una millor defensa de qualsevol perill, sobre tot del foc, Inca fou dividida

en quatre "corters". A finals del segle els carrers tenien un lloc de reunió general que era la Plaça Espanya actual. Els tocs d'alarma eren les campanes (repicades seguides). Els corters eren quatre. El 1er. que comprenia l'angle format pels carrers de Sant Bartomeu i Plaça del Sol. El segon, la part compresa entre els carrers de Sant Bartomeu i Carrer d'En Morro (avui Bisbe Llompart). El tercer, entre Sant Francesc i el carrer d'En Morro. I el quart, entre els de Sant Francesc i Plaça del Sol. Una repicada avisava que la desgràcia era al primer "corter"; dues, al segon i així fins a les quatre pel quart.

Els camins "vecinals" eren: El de Lloseta, el de Llubí, el de Mancor, el de Muro, el de Biniamar, el de Selva, el de Sencelles i els importants de Ciutat i d'Alcúdia. Dita carretera atravessava tota nostra vila, per això els nostres carrers principals, al segle passat, estaven empedrats i cuidats pels organismes oficials.

Poc va canviar Inca als vuitanta primers anys d'aquest segle. Llavors, arribat el tren i la indústria sabatera en puja total, nostra vila comença una sèrie de reformes que rompen l'antiga estructura. El proper segle acabarà la tasca.

EL CEMENTERI

De veritat que parlar de mort no és massa agradable; però vida i mort sempre s'han conjugat amb una perfecció inigualable. Des de temps remots la mort ha estat vista amb ulls respetuosos i tots els pobles han respectat la memòria dels seus avantpassats i han convertit l'enterrament en un rite de gran importància. Els cementeris són vertadera història d'un poble. Els qui hi descansen són la Història, antany present, avui passat.

Totes les civilitzacions han prestat una gran importància a la mort, al fet real de morir-se i, sobre tot, a l'enterrament. Dins l'època Pre-Talaiòtica i Talaiòtica els enterraments ja es feien amb gran solemnitat. Quan arriba el Cristianisme, fa un canvi gros i s'estén el costum d'enterrar els difunts vora les tombes dels màrtirs, passant després als voltants de les esglésies i, més tard, dins. Les esglésies són els cementeris locals així com també "es sagrat", que a nostra vila estava situat just davant del temple. Cada Confraria i cada Gremi tenia el seu lloc corresponent dins una o altra capella, i la gent qui podia, comprava un solar interior, tot demanant permís al Rector per construir-s'hi una tomba, com es pot comprovar als llibres de l'Arxiu Parroquial. És típic, abans de construir-se el "cementeri rural d'Inca", que les persones qui fan testament, dins aquest, elegeixen sepultura.

Degut al creixement de les poblacions i a qüestions sanitàries, el rei Carles III, a l'any 1.787, mana que els enterraments sien fora de les esglésies i, també, lluny de les viles i pobles. Aquí, a Inca i a Mallorca, no es dugué a la pràctica. A 1.804 Carles IV repeteix el manament, però nostra gent no veu amb bons ulls que els seus morts no descansin dins llocs sagrats, volem dir, esglésies. A 1.814, promulgada ja la Constitució de Càdis, es torna insistir en el mateix, però no serà fins al trienni liberal (1.820-23) quan es comença la construcció del nostre cementeri.

Es suposa que el primer cementeri fora de la vila fou un "cairó" situat al que avui és part de la Gran Via de Colon, fent cap de cantó amb el carrer de Frai Juníper Serra. Es pot comprovar quan vers l'any 1.859, dins els béns que posseïa l'Ajuntament, hi figura "un cairó petit que un temps serví de cementeri". Una altra prova és que fins l'any 1.940 dit carrer es deia "Des

fossaret". Aquest lloc fou abandonat per estar massa prop del torrent de "Cantabou", que encara avui discorre baix de l'avinguda. Però, per historiar millor el naixement del nostre cementeri, res millor que transcriure el que hi ha escrit al llibre retolat així: "Llibreta de comptes del cementeri de Inca des de primer de juliol de 1.860 fins el 16 d'agost de 1.869". Al seu davant hi ha una nota històrica. Per la nostra banda, creim que coincideix la data de 1.860 amb la del canvi que es féu.

> *"El cementeri de la vila de Inca, situat en el camí de Sancellas, fonch fet per orde des Governador en lo any 1.820, essend batle Dn. Miquel Munar (Alies "Xasquet") y rector de la Parroquia el Dr. Dn. Juan Amengual. Dit cementeri va ser comprad a Dn. Jaume Llompard (Alies "Catiu") y axò es el motiu perque per spay de molts d'anys no ly deien altra cosa mes que "Can Catiu". Va ser beneid en el mes de desembre de 1.820 y es primer qu'hey enterraren va esser Jaume Ferrer ("Borritxon"). Aumentand sa població y es número de animas de la Vila, va esser engrandit este cementeri desde es tercer caminal trasversal axó es casi una mitad de lo que antes era. Per spay de 40 anys va estar dit cementeri poc cuydad, fins que a 1.860 essend Batle Dn. Juan Coll y Martorell, tot lo Ajuntament nombra una comissió composta del Sr. Batle, de Dn. Miquel Amer y Danús, de los Retgidors honor Jordi Reus y honor Miquel Pujadas ("Lau") y de Dn. Francesc Brunet, prevere Beneficiat en la Parroquia de Inca, a fi de arreglar y posar de un modo decent dit cementeri. En lo any 1.860 solament se va fer es pou, donad a esquerada, per 50 Ll. però es feren preparatius bastants per començar la obra lo que se efectúa a principi del mes de Janer de 1.861. Es qui va formar es pla de sa obra fonch Dn. Llorens Robira, y el qui va executar la obra fonch mestra Jaume Llompard y Rubí, "Verguny". Servint sempre de manobre Llorens Ramis "Lluch" y essent fosser Josep Gual. Gratis vares dur 180 carretades de cantons, mitjans, pedras, cals, teulas y altra materials per posar s'obra anvant, y se va acabar dita obra en 31 de desembre de 1.864, gastantse en ella 2.147 lliures, 7 sous y 6 diners. Dia 7 de mars de 1.865 va fer una ventade tan furiosa que va tomar tota sa definició de la fatxada des cementeri, rompend trese bigas de sa teulade y sis de sa sala y es cel ras y mes de 600 teulas. Antes era dita*

fetxada de cantons de Muro; pero en vista de que no tenia firmesa bastant per resistir en es contratemps, se feu despres de sa desgracia, de pared, y se gasta per recompondrerho 93 Ll. 11 s. y 6 d. Es cipres foren plantats a ultims de janer de 1.1861. Dia 17 de maig de 1.863 va esser beneit el Sant Christo que se venera en el cementeri: en es mati hi have ofici y sermo en la parroquia y a la tarde hey hagué Prossesso amb el St. Christo acompanyando an el cementeri, a cuya prossesso assistiren mes de cinch mil persones, ja de Inca, ja des pobles circumvezins. En 1.867 se posaren ses barreres de ferro de pes de set quintás y setze lliuras, las quals a raó de 3 sa Lliura, valgueren 507 LL. 8 sous. Les va fer mestra Bartomeu Pons, ferrer de ciutat y morador de Inca. Lo Ajuntament per fer la obra del cementeri doná 900 Ll. y es comisionads amb deu joyes que rifaren tengueren de net pes cementeri 377 Ll. En 1.868 se resolgué fer de pedreny viu es baxos des frontis des cementeri, y solament es pedreny costa 81 escuts, o sian 60 Ll. 15 s."

És interessant saber que nostre cementeri, a mesura que Inca creixia, anava tornant gros i ample. Basta veure la bella explanada central per saber la previsió de futur. En temps primers molts de cadàvers eren enterrats dins la mateixa terra, ja fos amb mortaia, llençol o caixa; els nínxols són de finals del segle passat i la capelleta, de 1.909, com diuen les dues làpides situades al seu interior.

DIA 21 DE NOV. DE MCMIX

FOU BENEHIT, ESSENT BISBE DE MALLORCA
L'EXM. Y REVM. SR. D. PERE J. CAMPINS.
BATLE D'INCA L'HONORABLE AMO'N JOAN
ALZINA Y RECTOR MOS. BERNADI FONT PRE.
SIA PER MEMORIA

* * *

L'AMO EN JOAN ALZINA Y
SA MADONA MARGALIDA LLINAS
ALSAREN AQUEST ORATORI EN SUFRAGI
DE LES ANIMES DELS SEUS ANTEPASSATS Y
DELS VEINS D'INCA. LES DESPULLES DELS
QUALS DESCANSEN DINS AQUEST CEMENTERI
AL CEL SIAN TOTS. AMEN

Per acabar, podem dir que les làpides més antigues que encara avui es conserven duen data de 1.838, 1.840, etc. I dir que no trobàvem honrat deixar de banda dins aquesta Breu Història una retalladura del nostre passat. Una retalladura que ens pertany a tots. Tampoc estaria malament acabar amb aquells versos magistrals de N' "Antonio Machado":

"Son buenas las gentes que viven,
laboran, pasan y sueñan
y que en su día, como tantos
descansan bajo la tierra..."

SEGLE XX
-Part General-

Comença el segle amb grans festes a totes les poblacions. Encara governa Espanya la reina regent Dona Maria Cristina d'Absbourgo i Lorena en nom del seu fill Alfons, el qual pel maig de 1.902, arribat a la majoria d'edat, jurà la Constitució i començà el seu regnat. Durant els primers anys de segle, la gent normal no entenia gaire de política i moltes eren les persones que votaven els qui els daven diners, un passatge de carro o simplement els convidaven a beure una copa a una taverna. Els cacics locals agafaven tots els vots dels electors, que havien de tenir vint-i-cinc anys en amunt. Hi havia dos partits majoritaris: el Conservador i el Liberal. Governaven el país alternativament. Els pocs partits minoritaris tenien a nostra vila molt poca representació i molt poques vegades foren regidors, ni molt manco batles. Dins la política mallorquina, durant els vint primers anys de segle, figuraren molt dues figures: D. Antoni Maura i En Joan March Ordinas (En Verga). La figura contravertida del darrer és fonamental per conèixer nostra Història. A Inca tenia els seus amics qui el votaven o simplement feien negocis amb ell. Venia molt sovint a nostra població, puix dins aquest segle l'alçament econòmic, social i cultural era evident. A les eleccions generals que es feren als 25 anys primers, els Inquers votaren regidors i batles conservadors; però, així i tot, hem de dir que feren una política molt avançada per quant la indústria, la cultura, el treball i tota la vida social està mesella de realitzacions positives. La 1ª Guerra Mundial afavorí en part l'exportació de calçat, però provocà escassetat de farina i demés aliments de primera necessitat. Fou a 1.919 que els sindicats s'aixecaren en contra de les poques mesures que s'havien preses davant la manca d'aliments i saquejaren un tren ple de farina. Tant l'exèrcit com la Guàrdia Civil es veren impotents i no pogueren evitar un greu aldarull. Llevat d'aquest succés, Inca gaudia d'una pau més o manco relativa.

Quan quedà proclamada la Segona República, Inca l'acceptà quasi totalment. Tan sols les forces de dretes, que no totes eren monàrquiques, s'agermanaren més i s'arredossaren a l'Església, puix aquesta sofria un pes gros. L'anticlericalisme no fou massa exagerat, tan sols la prohibició de l'ensenyament als Franciscans

fou una nota negativa dins la vida normal d'Inca. Així i tot s'establí una societat, "El Amparo de los hijos", que supervisava l'ensenyament i el protegia de les forces negatives per a ells. Els canvis no foren massa grossos. La gent s'havia de casar civilment, es feren les primeres berbenes durant les Festes dels Patrons i la societat en general seguí amb el seu pas calmat i tranquil. Les forces de dretes, Falange, treballaven a la callada i socavaven les estructures socials, pensant amb una Espanya distinta i, per ells, millor.

Quan rebentà la Guerra Civil, Inca es mantingué bastant apartada de tota participació voluntària. Foren empresonats els cappares de la República o simplement avisats. Molts dels qui havien estat empresonats, homes de dretes, amb el Moviment fan el mateix i les seves cel.les estan plenes de contraris. Però, com s'ha dit, la majoria d'Inquers es va mantenir al marge mentres va poder. Llavors agafà el partit dels que comandaven i es pot dir que la nostra població, llevat d'algun cas aïllat, la circumstància República-Guerra Civil no tengué els caires tràgics d'altres llocs, tot i malgrat els qui sofriren les conseqüències poden dir tot lo contrari. Fou una mala època per Espanya, per Mallorca i per Inca. A nostra població hi hagué pocs intents de rebeldia a les imposicions del General Franco. Simplement varen ser suspesos dels seus càrregs polítics dins l'Ajuntament o dins altres entitats oficials. Si hi ha una tragèdia, fou la de l'afusellament del batle inquer (1.937) Antoni Mateu a Ciutat. També es pot afegir les ganàncies envers la nostra primera indústria, que no parà durant la Guerra Civil. D'Inca sortiren molts de joves, quasi tots obligats, de cap els fronts de lluita i primera línia i, sobre tot, al front del Port de Manacor, pel mes d'agost de 1.936. Inca no va ser massa bombejada per les forces de la República i llevat de quatre bombes tirades en dia de mercat, poques dificultats vàrem tenir, tot i malgrat que altres historiadors ens conten les pressions que en aquest breu resum no són del cas. Fou una lluita entre germans i de la qual molta gent en sortí nafrada.

El règim del Generalíssim Franco (1.939-1.975) és una pàgina de la futura Història d'Inca. Tan sols podem dir que per a nostra Ciutat fou, econòmicament parlant, una bona època. Tan sols l'acabament de la Segona Guerra Mundial col.lapsà un poc la nostra vida i haguérem de subsistir a base d'ingeni, treball i dedicació. Així i tot, la vida cultural anava polenta, ja que les forces governants sabien del poder econòmic d'Inca i es feren millores i Inca experimentà un augment substanciós en quant a població. La mà d'obra peninsular féu possible aquest aixecament laboral i les sabates d'Inca corrien per totes les raconades de la Península. I, cosa curiosa, a mesura que puja la sabata, va davallant quasi fins a la seva extinció la indústria del teixit i la de la gerreria i augmentant els servicis i altres indústries afins a la sabata. Inca creix vertiginosament.

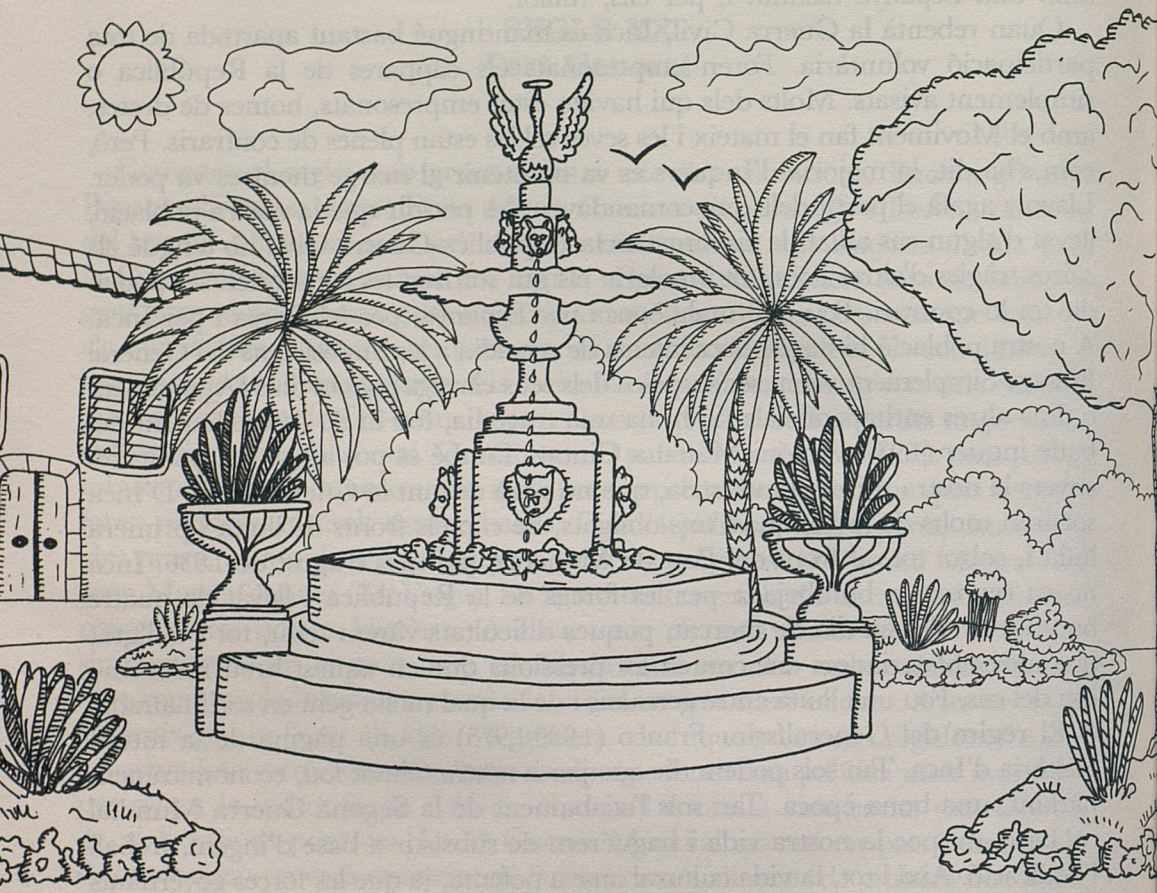

INCA NOMENADA "CIUTAT"

Dia 14 de març de 1.900, constituït l'Ajuntament baix de la presidència del batle Sr. Joaquim Gelabert Massip i Vich i els regidors Gregori Balaguer, Gabriel Cantallops, Francesc Salas, Josep Noguera, Jordi Llobera, Gabriel Guasp i Antoni Quetglas, es llegeix un telegrama pel Secretari, Sr. Salvador Castañer, rebut des de Madrid i enviat pel Diputat a Corts, Sr. Comte de San Simón:

"Felicito a Inca y a Vd. por la distinción que ha merecido a S.M. y al gobierno concediéndole título de "Ciudad".

Els senyors de l'Ajuntament acordaren que constàs en acta la satisfacció per la deferència que havia merescut nostra població. S'acordà també fer-ho públic i que fessin il.luminacions pels carrers, així com a La Sala. També hi hauria música a la Plaça de davant l'Ajuntament i també es decidí i acordà: "Pasar atento telegrama al Exmo. Sr. Ministro de la Gobernación, rogándole se sirva dar en nombre de este pueblo testimonio de fidelidad y las gracias a S.M. la Reina por las pruebas de simpatía demostradas, concediendo a esta villa tan honorífico título de ciudad..."

Tal decisió de la Reina i del Govern agradà molt a Inca. Es feren festes i des de llavors tots els Inquers en tenim un bo i sà orgull que ens identifica com a de Ciutat i com a Inquers.

ENSENYAMENT I CULTURA

Durant aquest segle l'ensenyament agafa la mateixa empenta que la indústria sabatera, puix si hi ha augment de població, la lògica ens diu que el nivell cultural també augmenta. Això és així a Inca, que no en totes les poblacions on el cens augmenta i no així la cultura en general.

A principis de segle hi havia les Escoles Públiques dependents del Ministeri d'Instrucció i que eren cuidades per l'Ajuntament. Hi havia la dels nins que estava al "Pes des bessó", al carrer de Valella, i la de les nines situada al carrer del Born, a un piset de la família Armengol. L'escola pública no era massa ampla ni tenia massa bones condicions. Anava, com es diu, "De la Xeca a la Meca" i no s'arribava a arrelar a cap edifici. La paga dels mestres no era massa substanciosa, però, així i tot, quan l'any 1.920 i següents ens visità l'Inspector, D. Joan Valls de Padrinas, encoratjà els Mestres i les digué que era un centre escolar bastant bo.

A més de les públiques, hi havia les escoles o costures de les Monges Franciscanes, de la Caritat, dels Hermanos de La Salle (1.908), la dels Franciscans (1.910), la "Académia Técnica", el "Colegio Santa María La Mayor", el "Dels Pórticos" del Sr. Riutort i el "Santo Tomás de Aquino". A més, hi podem afegir les "Escoles nocturnes" on un home un poc sabut ensenyava als nins que treballaven les quatre regles matemàtiques, a escriure i a llegir. Pels anys 30 vénen les Monges de La Pureza i engrandeixen les possibilitats d'ensenyança.

Durant els primers trenta anys podem dir que l'ensenyament és bastant bo degut al gros ventall de possibilitats. Així i tot, molts d'infants no van a escola, puix han d'ajudar als seus pares qui treballen sobre tot al camp. Aquí és quan entra dins Inca l'antiga tradició dels "Mestres privats" qui, com s'ha dit, ensenyen als vespres les regles fonamentals, com són llegir i escriure. Feren bona feina i moltes eren les vegades que cobraven amb productes del camp o de la indústria.

Als anys 40 l'ensenyança estava així:

> *"ENSEÑANZA MEDIA: "Colegio de Enseñanza Media del Beato Ramón Llull". Domicilio: Convento de San Francisco. Director: P. Antonio Nicolau, licenciado en Historia. Tiene internado.*

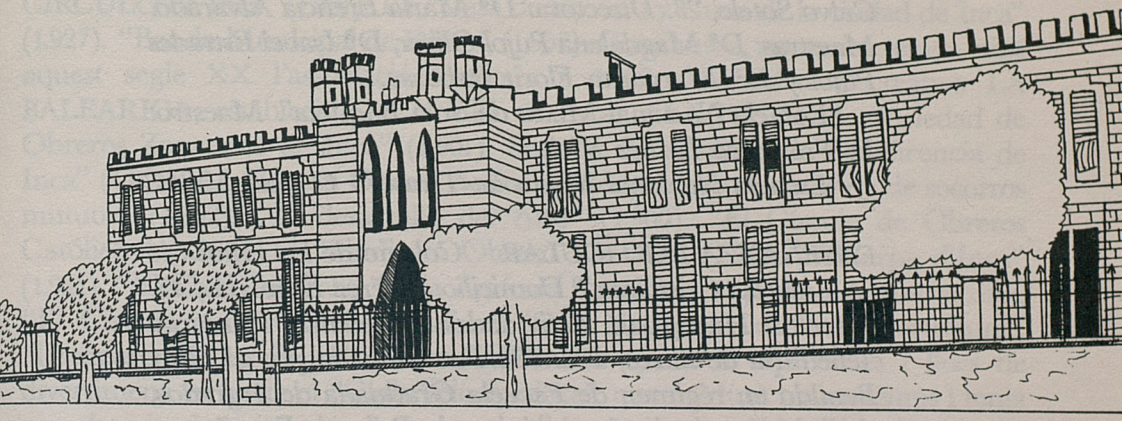

PRIMERA ENSEÑANZA: "Escuela Nacional Graduada de niños". Domicilio: C/. Dureta, 5. Director: Luis Alguacil Montis. Maestros: D. Ramón Pieras Pascual, D. Pedro Serra Pastor, D. Pedro Pons Bennasar y Dª Josefa Mas Brotad (Maestra de párvulos). Una de las secciones tiene su local en la calla Mercancías.

"Escuela Nacional Graduada de niñas". Domicilio: C/. Calvo Sotelo, 23. Directora: Dª María Erencia Alvarado. Maestras: Dª Magdalena Pujol Oliver, Dª Isabel Estrades Pujol y Dª Margarita Florit Rebassa.

"Escuela Nacional Mixta de So'n Boqueta". Maestro: D. Francisco Fornés Vich.

"Escuela Nacional Mixta de Tiraset". D. José Vallés.

ENSEÑANZA PARTICULAR: "Colegio de los Hnos. de las Escuelas Cristianas". Domicilio: Alférez Esquivias, 43. Director: Hno. Juan. Actividades: Enseñanza Primaria, Teneduría de libros, Francés. Fue fundado por el Hno. Benildo en régimen de Escuela Graduada de 4 grados, dedicándose desde el principio a la Primera Enseñanza.

"Colegio de 1ª Enseñanza del Beato Ramón Llull". Convento de San Francisco.

"Colegio de las Religiosas Franciscanas". Domicilio: C/ del Ángel, 16. Directora: Sor Antonia de la Milagrosa.

"Colegio de las Religiosas de la Caridad". Domicilio: C/ de San Francisco. Directora: Sor Catalina de Jesús".

En quant a la cultura, podem dir que des de 1.900 fins ara sempre s'ha anat envant. Ja a finals del segle passat neixen les associacions que, en que sien sindicals o d'altre tipus, tenen uns principis grossos per aixecar sempre un poc més aquesta parcel.la de la cultura. A 1.898 s'instal.la el gas, tot tenint la fàbrica a Inca, i poc temps després es posa l'electricitat. A 1.903 es crea el primer equip de futbol que juga els seus partits als terrenys que ara ocupa el quarter "General Luque". Vers els anys 15 s'inaugura dit quarter i el Teatre d'Inca. Es compra una màquina de projectar "Gaumond" i s'exhibeix la pel.lícula "Cabiria". De totes maneres es pot dir que ja havien vengut a Inca cinemes ambulants. No podem deixar de nomenar l'entitat cultural "LA CONSTANCIA", fundada l'any 1.886 per l'amo En Guillem Mora, l'amo En Gabriel Guasp, l'amo En Bartomeu Fiol, mestre Vicenç Caimari, mestre Llorenç Fluxà i altres. Va ser dita societat la primera que establí el "socorro mutual", el igual metge i una total defensa dels pobres en quant a malaltia i desgràcies. D'aquesta societat va néixer el "Club deportivo Constancia".

Dins aquest apartat de cultura hi podem incloure altres entitats com són: "Milícia Angélica de Santo Tomás de Aquino de Inca" (1.931). L' "Escuela Municipal de Artes y Oficios de la ciudad de Inca" (1.929). La "Sociedad Fomento Inquense" (1.023). La "Junta de Representantes de la Beneficencia Particular en la ciudad de Inca" (1.900). La "Sociedad Recreativa EL PROGRESO" (1.907). La "Sociedad Colombófila Mensajera Inquense" (1.924). La "Sociedad Coral ORFEON Inquense" (1.902). La "Sociedad Recreativa EL CIRCULO de Inca" (1.901). La "Casa de Socorro y Cuna de la ciudad de Inca" (1.927). "Banda Municipal de INCA" (1.932). Continuava, no massa temps, dins aquest segle XX l'associació fundada a 1.893, "Sociedad Recreativa LA BALEARICA, establecida en la villa de Inca". "LA JUSTICIA, Sociedad de Obreros Zapateros de Inca" (1.901). Segueix "El Círculo de Beneficencia de Inca" (1.891). La "Unión Obrera de Inca. Asociación cooperativa y de socorros mutuos" (1.892). "El desarrollo del Arte" (1.900). "El Círculo de Obreros Católicos" (1.900). El "Sindicato Obrero LA PAZ" (1.911). "L'Harpa d'Inca" (1.921). "El Club Central", "Caja Agrícola Rural", etc. I ja dins els nostres dies, "El Círculo de Arte y Cultura", el "C.D. Nacional", el "C.D. Protectora", "l'Amparo de los Hijos", "l'Art Vell"... En quant a espectacles i llocs de divertiment, hi havia el "Club Velocipedista", que no durà massa temps i tenia unes bones pistes i molts de socis; vers l'any 12 ja no existia. Llavors hi havia el "Teatro de Inca o Principal", el "Salón teatro del Círculo de Obreros Católicos", "Salón San Francisco" (avui Novedades), el "Cine Moderno", el "Mercantil Cinema", el camp esportiu "ES COS", una HIPICA, un "Triquet de bolla" (Frontón) i, des del 1.910, una plaça de toros.

Tampoc es pot oblidar la tasca cultural de l'Ajuntament en quant a festes, els Sindicats, Església Parroquial, activitats escolars, etc. És de principis de segle la bella idea de sembrar arbres dins els carrers i dins les places. La cultura fou bona dins nostres primers anys del present segle i, a no dubtar, no hi va haver una baixada grossa fins vers els anys 60, dècades econòmicament bones dins les quals la cultura queda un poc diluïda entre cases a vorera de mar i cotxes.

Com a cloenda d'aquestes notes culturals i abans de passar al capítol de la Premsa a Inca, bo serà donar quatre notícies de la persona, molt humana i molt feinera de nostra cultura. Mestre Miquel Duran i Saurina va néixer a nostra ciutat l'any 1.866. Va ser un home treballador fins al punt que després d'haver compost els originals, impresos, escrits i perfilats, llavors era capaç de repartir-los per les cases. Fou un escriptor fill de mare glosadora, molt bon cristià, fins al punt que la seva divisa fou sempre "Déu i la ciutat". De jovenet és l'escolà major de l'església Franciscana i és dins la sagristia de la mateixa que funda, l'any 1.900, el "Círculo de Obreros Católicos de Inca". És un geni autodidacte i, com diu Fra Miquel Colom, "un miracle de voluntat". A més del "Círculo"

funda "l'Harpa d'Inca" i organitza la "Diada de la llengua Catalana" de l'any 1.917. Amb el P. Pere Joan Cerdà crea "La Caixa Rural" i el "Sindicat Agrícola". Mestre Miquel publica moltes poesies dalt de les seves publicacions. També edita als "Obradors de Ca-Nostra" un bell llibre de poemes: "Flors de roella". Les premses que edità foren: "Es ca d'Inca", "El Hogar", "La Bona Causa", "La Veu d'Inca" i "Ca-Nostra", que fou la publicació que més estimà i que sortí fins a l'any 1.929.

Miquel Duran i Saurina és la figura gegantina mai oblidada dels Inquers. I en que no estigui el seu retrat a la galeria de Fills Il.lustres, hi està dins cada bon estimador de la nostra cultura inquera i mallorquina.

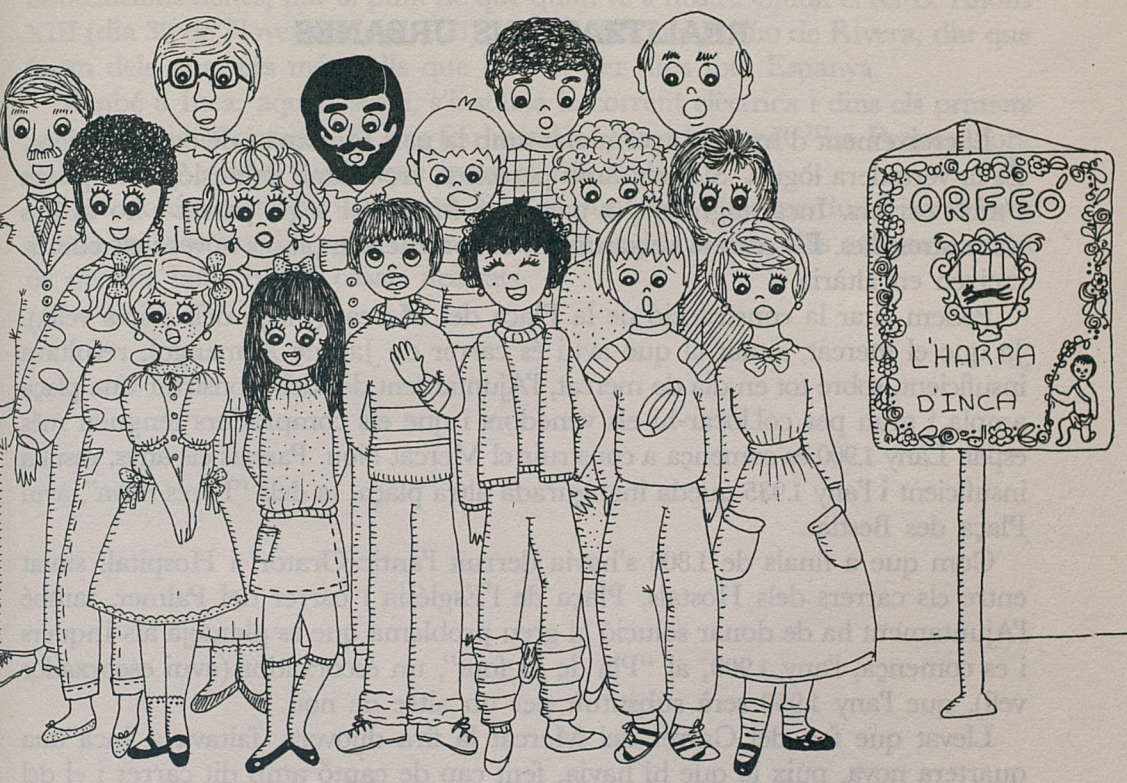
ORFEÓ
L'HARPA
D'INCA

REALITZACIONS URBANES

El creixement d'Inca va agermanat amb la part humana i de construccions. És la vertadera lògica. Si creix amb persones, creix amb extensió, amb places i amb carrers. Inca augmenta a partir de finals del segle passat i ho fa fins als nostres dies. Els carrers s'eixamplen, es contrueixen places noves i els edificis creixen en altària.

Podem citar la construcció de la Plaça del Mercat (Plaça dels porcs vella). Ja que el mercat, situat al que avui és carrer de Jaume Armengol, resultava insuficient, sobre tot en dia de mercat, l'Ajuntament decideix construir una plaça ampla i gran per col.locar-hi els venedors i que els compradors tenguen més espai. L'any 1.900 es comença a construir el Mercat Nou. Passats els anys, resulta insuficient i l'any 1.935 queda inaugurada altra plaça, la dels "Porcs nova", avui Plaça des Bestiar.

Com que a finals de 1.800 s'havia derruït l'antic Oratori i Hospital, situat entre els carrers dels Hostals, Plaça de l'Església i carrer del Palmer, també l'Ajuntament ha de donar solució al greu problema que es planteja als Inquers i es comença, l'any 1.900, al "Pla de sa font", un escorxador (avui escorxador vell), que l'any 1.950 serà substituït per un altre de nou.

Llevat que fou del Carrer del Mercat la fira dijovera, faltava a Inca una quartera nova, puix la que hi havia, fent cap de cantó amb dit carrer i el del Comerç, era vella, antiga i no reunia cap condició. L'Ajuntament posà ben prest fil a l'agulla i La Quartera fou inaugurada el Dijous Bo de 1.920. Lluny quedava el local pobre i estret del Mercat.

Just darrera l'església parroquial hi havia una bona extensió de terreny on els soldats hi juraven Bandera, o els nins jugaven a bolles o a la pilota. La febre de renovació va fer que l'Ajuntament es plantejàs seriosament la possibilitat de fer-hi o de transformar aquell carrer tan ample en bella placeta amb jardí. I així fou. Per les Festes Patronals de 1.928 s'inaugurà la nova Plaça d'Orient, coneguda a Inca des de sempre com "Es jardinet".

A principis de segle la quantitat d'obres importants a cases particulars són a tenir en compte. "Es Pollencí", mestre Sebastià Riussech, no donarà abast a tothom. Des de la construcció de La Rectoria, passant pels "Pórticos", tota

una gran quantitat d'obres duen el seu segell d'home fi i cuidadós.

No podem oblidar la importància que tengué la inauguració del Quarter, dit del General Luque (Agustín Luque Coca), a 1.915. Abans, les tropes estaven per aquí i per allà. Des de cases particulars, passant pel "Pes des bessó" i pel "Quarter vell" de Ca N'Alonso, els soldats anaren per tot. Gràcies a les gestions de l'Ajuntament, canalitzades pel General Luque, Inca comptà amb unes instal.lacions bones, fins al punt de que quan ve a nostra Ciutat el rei D. Alfons XIII (dia 30 de Novembre de 1.923) amb D. Miquel Primo de Rivera, diu que és un dels quarters més bells que ha vist per dins tota Espanya.

També a Inca, aquest segle, s'instal.la la corrent elèctrica i dins els primers anys 30, l'aigua potable. El gas fou instal.lat l'any 1.898 per "La Propagadora Balear" que també fou la que instal.là l'electricitat.

La toponímia canvià totalment. Fins al punt que s'han perdudes vertaderes raconades nostres. Els vells carrers han donat pas a vies més amples a costa de derruir bons i bells casals nostrats.

TERRISSERS, CELLERS I HOSTALS

Tres noms que podem escriure amb lletres de foc dins la nostra Història General. Tres noms que inclouen tota una gamma de treballs i de sentiments. Per ventura hi faltin dos noms: Sabaters i teixidors de lli. Però, com que dels sabaters en parlarem més envant i ja parlàrem dels teixidors de lli, bo serà que donem unes breus pinzellades a aquests tres mots per nosaltres tan significatius.

Se sap que els àrabs, que habitaren prop de tres-cents anys nostra comarca, obraven terra per convertir-la en ceràmica per emprar. A finals del segle XVIII hi havia a nostra vila més de 30 forns de gerrers, a més d'unes quantes teuleres. Ja a mitjan segle XVI, els gerrers d'Inca s'independitzen dels de Ciutat. Tenien per patró la Santíssima Trinitat i la seva capella estava a la Parròquia on ara hi ha la capella del Cor de Jesús. El seu escut, conservat a l'Arxiu Parroquial, té un gerricó al bell centre. L'argila que empraven els nostres terrissers era treta d' "Els Terrers de Mandrava", entre Inca, Biniamar i Lloseta. Fins als anys 60 era un petit lloc artificial que fou omplit de restes i fems per part dels qui cuidaven de la recollida domiciliària. Per la vella carretera de Llubí s'hi veien els típics "ferrets" o "fereguins" que allà hi duien els terrissers, quan no els cabien a casa seva.

Entre els darrers terrissers, fills d'aquells qui feien els bells plats morenos d'Inca, a continuació donarem detallada relació:

Ca'n Piritis.- De mestre Bartomeu Tortella, al carrer de So'n Net.
Ca'n Piritis.- D'un parent de l'anterior. Al carrer de Na Muntanera. Dita gerreria funcionà molts d'anys.
Ca S'Aleix.- Al carrer del Torrent. És el mateix que es deia "Ca'n Torrens".
Ca S'Aleix, Ca's Cego o Ca Ses Baltasanes.- Al carrer de Paradís. Es deia de Ca's Cego, perquè mestre Baltasar ho era. A 1.944 se li va imposar la medalla d'or al "Concurs Regional d'Artesania de les Balears".

Ca'n Regalat.- De mestre Rafel Company al carrer de S. Antoni. Feia molt bona feina.
Ca'n Pelut.- Al carrer de Sant Francesc. Es distingia per la seva finura amb plats morenos i demés objectes.
Ca'n Torrens.- Al carrer de Valella, fent cap de cantó amb el carrer "De sa Lluna". Fa estona que va desaparèixer.
Ca'n Camella.- Dels germans Mateu i Francesc Tortella, al carrer Valella.

Ja no en queda cap ni un. La terrisseria és morta a Inca. Visca la terrisseria! Ni tan sols podem gaudir del vell clot fet per milers de mans qui cercaven fang de bona qualitat per fer plats i ribelletes i escudelles i...

En quant als cellers, no importa descriure més la seva importància. Ja s'ha escrit milers de vegades en milers d'ocasions. El que sí podem fer és donar una relació dels cellers que han funcionat al llarg d'aquest segle XX. El que volem diferenciar és que no tots els cellers d'Inca feien menjar, això és més o manco modern. Antigament als cellers tan sols s'hi venia vi i si era d'una importància més grossa, s'hi feia qualque fritet o unes sopes escaldades per als amics de la casa, els quals tenien la seva "carabasseta" penjada de la bota que estava oberta. La relació és tot partint del nostre segle i tenint en compte que quasi tots ells, manco un parell, han desaparegut. I ho feren a mesura que s'anaven arrabassant els ceps i es comprava el vi fet. Vet aquí la relació:

So'n Salat (Martí Metge), Ca'n Mir (De la Roca fent cap de cantó amb Martí Metge), Ca'n Guixa (Martí Metge), Ca Ses Gomiles (Del Peix), Ca'n Lau (Carrer del Roser), Ca'n Pa Peix (Roser), Es Triquet (S'Aigo), Ca'n Camps (Carrer de S'Aigo), Ca'n Domingo (Aigo fent cap de cantó amb Gerrers), Ca S'Estampa (Gerrers), Ca'n Domingo (Carrer de la Sirena), Ca l'amo En Rafel Metxara (Mallorca, avui General Luque), S'Hostalet (Jaume Armengol), Ca'n Monroig (Jaume Armengol), Ca'n Ripoll (Jaume Armengol), Ca'n Becaret (Garroves), Ca's Xigarro (Garroves), Ca'n Recà (Hostals), Ca'n Xesquet (Dureta), Ca'n Pau Lluch (Plaça de Lluc), Ca'n Foquerad (Comerç), Ca'n Costa (L'Estrella), Ca l'amo En Rafel de So'n Bordils (Plaça de l'Angel), Ca's Metla (Olmo), Ca'n Matevet (Ferrilla), Ca'n Colomina (de la Creu), Ca'n Jaume des Pórticos (Palmer), Ca'n Cabrero (de l'Oca, avui Rector Rayó), So'n Figarola (Palmer), Ca's Pagès (Rector Rayó), Es Tiradors (De la Glòria), Ca'n Mir des Call (Carrer

Call), Ca'n Guisca (Ramón Llull), Ca'n Calderí (Entre Coch i Lluch), Ca'n Maieta (a la Plaça Orient), Ca'n Rebassa (Ses Coves), Ses Veles (camí vell de Sineu, avui del P. Cerdà), Ca'n Clarete (De la Salut), Ca'n Domingo (Miquel Duran), Ca'n Reure (Miquel Duran, abans de La Pau), Ca'n Missa (De la Pau), Sa Travessa (entre Miquel Duran i Murta), Ca'n Vich (Carrer de St. Francesc), Ca N'Amer (Bruy o Miquel Duran), Ca N'Antoni Lluch (Born), Ca N'Armengol (Born), Ca N'Artigues (Born), Ca'n Pere Andreu (Major), Ca'n Margalit (Major, abans de Sa Rectoria), Ca l'amo En Pep Menescal (Barco), Ca'n Garreta (Sant Bartomeu), Ca'n Margalit (Sant Bartomeu), Ca'n Ramonet (Sant Francesc), Sa Parra (Sant Francesc), Ses Veles (Sant Francesc), Ca'n Rinya des quatre cantons (Sant Francesc), Ca'n Monroig des sabó (Teatre).

És un bell testimoniatge de la nostra antigor i del nostre esplendor dins el ram del vi i dins el dels cellers. Nostres padrins es passaven llargues hores dins aquests foscos cellers, bevent o escoltant una glosada. Els berenars eren també típics. Les persones hi duien el berenar i ells mateixos anaven a la bóta a beure un tassó de bon vi.

Estant Inca al cor de Mallorca i tenint uns dels mercats més grossos i més importants, no podien faltar els Hostals, llocs de descans per a persones i per a animals. Com avui els aparcaments de cotxes i els hotels, tots agermanats. Amb la desaparició dels carros, han desaparegut els hostals. Però a nostra població n'hi havia molts. N'hi havia que també tenien celler i feien menjar; n'hi havia que tan sols eren lloc d'aturada i "aparcament". La clasta no hi solia faltar ni els abeuradors ni les paises. Per molta gent que venia a comprar o vendre, l'hostal era la posada, la seva posada. Eren també una vertadera institució on el paper de l'hostaler i, sobre tot, de l'hostalera jugaven un paper molt important.

Els que hi havia a Inca dins aquest segle són:

DE SA FONT O DE S'ABEURADOR.- Dins s'Hort d'En Punta. Avui Plaça des bestiar. Hi solien habitar els militars de graduació.
ES TIRADORS.- També Hostal des Fasser. Dava a tres carrers: Glòria, Peraires i Hostals. Era molt gros i s'hi feien festes i balls.
CA L'AMO EN GUILLEM DES TRIQUET.- Carrer de Palmer i carrer dels Hostals.

CA L'AMO EN PEP MENESCAL.- Carrer del Barco i que més tard serví de quarter. Tenia molta nomenada i feia un bon vi que exportava a França amb l'amo En Joan de Ses Monges.
CA NA SALADA.- Carretera de Lluc fent cap de cantó amb el de Formentor.
CA N'AMER.- A continuació dels Pórticos.
CA'N BOERES.- Al Carrer del Bisbe Llompart, abans d'En Morro
CA'N PASTOR.- Jaume Armengol, fent cap de cantó amb Bisbe Llompart.
CA'N PIERAS.- Carrer de la Sirena i carrer de la Font.
CA'N REMENDON.- Carrer del Palmer.
CA'N RINYA.- Plaça d'Orient.
CA'N VALENT.- Aferrat al de Ca'n Pieras, al carrer de La Sirena.
CA'N VETLA.- Carrer del General Luque, abans de Mallorca.
CA'S GUIXER.- Un dels més grans d'Inca. Carrer de l'Àngel, fent cap de cantó amb el carrer de Salord.
S'HOSTALET.- A la sortida d'Inca i a la carretera que va a Ciutat. Tenia celler propi i s'hi feien menjars.

Llavors n'hi havia uns quants que, sense tenir el títol d'hostal, en feien les funcions, puix eren cases particulars que els dijous deixaven posar carros i bísties dins els seus patis: Ca l'amo En Miquel Pelut, Ca'n Carol, Ca'n Puxet, Ca'n Rinya o Ca'n Bisquerra, Ca's Pagès i Ca'n Pelut.

INDÚSTRIA SABATERA

Ja hem vist a un altre capítol la importància de la sabata a Inca. Ja diguérem que a nostra vila, a mitjan segle XV, hi havia un "Col.legi d'Honorables sabaters" independent de Ciutat i honoraven per patró a Sant Marc a l'església de Sant Francesc; feien també festes als Sants Maties i Llorenç. A la segona meitat del segle XV ja es començà a formalitzar el "Contracte d'aprenentatge i es varen introduir els examens". Dit aprenentatge no podia durar menys de 4 anys i l'any 1.640 s'hi afegiren 4 anys més de "fadrí"; per tant, la durada, podem dir d'estudi i aprenentatge d'un qui volgués ser sabater, fou a partir d'aquell moment de vuit anys. Els drets d'examen quedaren establerts en 10 Lliures. Llavors, aprovat pels mestres sabaters, aquell jove podia establir-se per ell i posar taller a casa seva, admetent aprenents que aprenguessin es seu art tants d'anys estudiats.

A mitjan segle XVI es va voler reorganitzar el gremi, puix entre els mestres sabaters hi havia greus divergències. Hi havia sabaters que es dedicaven, preferentment, a fer sabates molt comunes per a gent baixa i aquests mateixos sabaters volien fer sabates fines i de bona qualitat per a "cavallers i gent d'honor", i com que no coneixien les bones tècniques necessàries, moltes eren les vegades que l'ofici de sabater caigué en greus desprestigis i s'anava introduint a Mallorca el costum de comprar les sabates a fora de l'illa. Reunits tots els mestres es decidí de dividir-se en tres seccions: a) Mestres grossers o d'obra grossa, b) mestres d'obra prima o primeters i c) mestres tapiners. Els tapiners tan sols podien fer sabata de dona.

El gremi de sabaters estava organitzat de la següent manera: Hi havia el SOBREPOSAT, diríem el President del Gremi; el CLAVARI, que era el depositari i l'administrador; els PROHOMS, consellers o vocals; els VESSADORS, que eren els inspectors que controlaven la qualitat tècnica de la sabata; els CONFRARES, tots els demés mestres que formaven part del gremi, o sia, els associats.

En quant a l'organització social i laboral, podem dir que hi havia aquesta escala: *Mossos* (els qui feien el "mossatge" durant 4 anys. Vivien a la casa del mestre sabater i aquest els mantenia). *Fadrins* (una volta passats els 4 anys, continuaven aprenent l'ofici de 2 a 4 anys. Havien d'examinar-se per poder ser

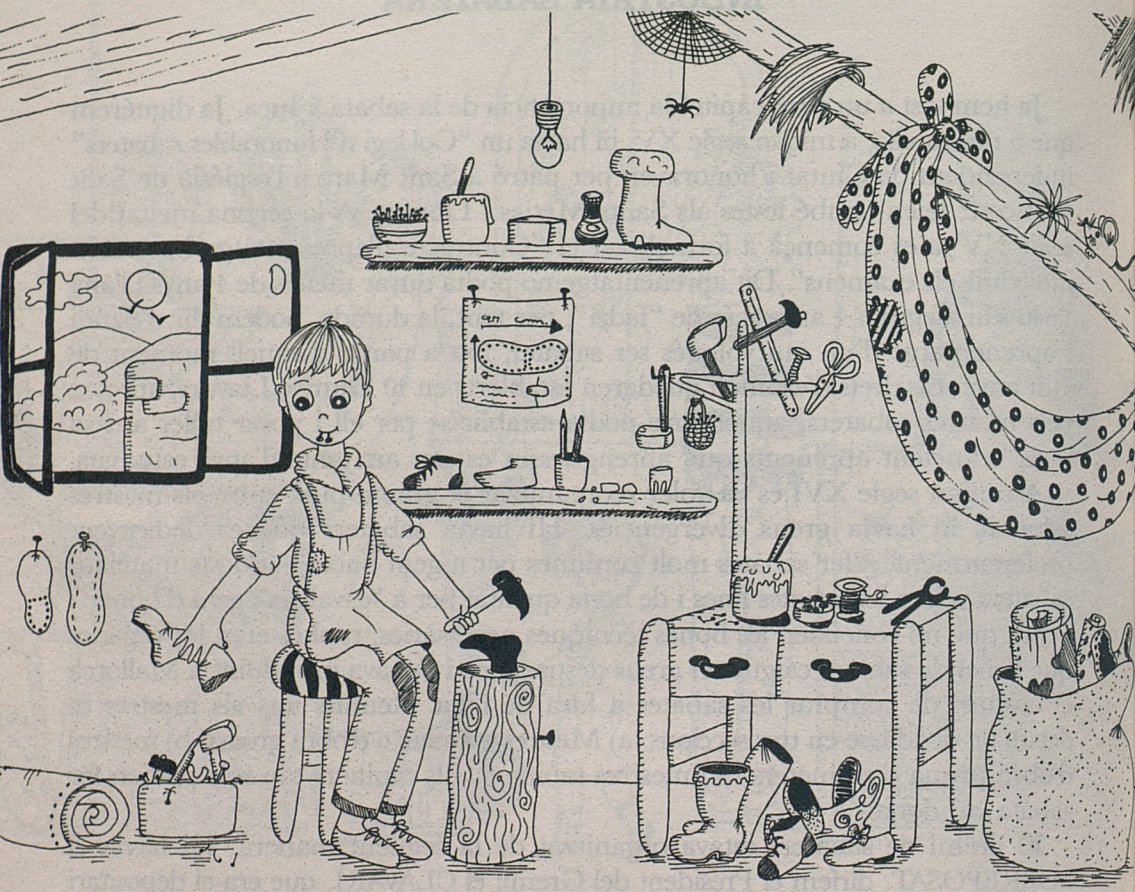

"mestres"). *Mestres* (era la denominació que es dava als qui havien superat aquests vuit anys d'aprenentatge).

Vers l'any 1.836 quedà abolit el sistema de gremis i a Inca s'establí una nova manera de fer feina. Individualment i venent el seu producte per petició o comanda. Es a dir, que els mestres sabaters de nostra vila tenien uns clients reduïts, fixos i molt localitzats. Feien feina a ca seva; a l'estiu, a la fresca de la carrera i a l'hivern, vora un braseret just davant la porta. Fou dins la dècada dels anys 70 del segle passat, quan mestre Antoni Fluxà reuní un bon grapat de sabaters de nostra població i organitzà el treball en grup, que no vol dir la primera fàbrica. Si es conta, amb insistència, que els obrers de mestre Antoni, quan sortien de casa seva, amagaven el parell que estaven fent per por que no els copiassin el model, difícilment estarien organitzats en règim de fàbrica. Aquesta vengué més tard. Els primers productes sabaters d'Inca anaren al mercat local, illenc, a les Filipines i a les Antilles. Perdudes aquestes illes, Inca perd un poc el seu negoci d'exportació, però la 1ª Guerra Mundial va fer que els mercats exteriors es tornassin obrir i les fàbriques, aquí sí que ja es pot parlar de fábrica, comencen la seva tasca. Es durant aquest període que els Fluxàs, Gelaberts i Payeras instal.len maquinària. A 1.915 es crea a Inca una associació per defensar els seus interessos com a sabaters. Es diu "La Unió Industrial".

Com a nota curiosa transcriurem el nom dels sabaters d'Inca que estan a la "Guía de las Baleares" de Pere d'A. Penya (1.891): "Bartolomé Ferrer y Buades, Guillermo Fluxà Corró, Antonio Llobera Pons, Jorge Llobera Bennasar, Antonio Llobera Fiol, Melchor Masip, Antonio Miralles, Bernardo Puigrós, Miguel Quetglas y Ferrer, Juan Reixac y Juan Serra".

Si deixam córrer anys i anys, veurem que els sabaters d'Inca agafen una esponera viva i fruitera. La nostra sabata corr mig món. Els sabaters engrandeixen llurs fàbriques i surten nous mestres que posen taller i posen fàbrica. Aquest grupet de sabaters de 1.891 queda convertit a 1.944 d'aquesta manera:

> *"FABRICAS DE CALZADO (1.944): Arrom Socías, Juan (Cruz). Beltrán Arrom, Antonio (Estación). Bisellanch Martorell, Bartolomé (Luna). Bonafé Borrás, Juan (Artà). Campins Beltrán, Juan (Deportes). Capó Real, Antonio (Cepo). Casals Ricart, Domingo (Ob. Llompart). Coll Alós, Antonio (Alf. Esquivias). Coll Genestra, Andrés (S. Antonio). Colom Oliver, Gabriel (Gloria). Durán Pujol, Juan (Muntanera). Ferragut Fluxá, Marcos (Antonio Fluxá). Ferrari Nicolau, Antonio (Deportes). Ferrer Fe, Miguel (Valella). Ferrer Janer, Pablo (Calvo Sotelo). Figuerola Gual, Lorenzo (García Morat). Figuerola Pol, Lorenzo (García Morato). Fiol Isern, Pedro (Albertí). Fluxá Ferragut, Lorenzo (Ob. Llompard). Fluxá Figuerola,*

Antonio (Ob. Llompard) Fluxá Torrens, Batolomé (General Luque). Gelabert Beltrán, Juan. González SL. (Antonio Fluxá). Llabrés Mulet, Pedro (Corró). Llobera Mir, Antonio (Borne 22). Llobera Pujol, Gabriel (Albertí). Marqués Janer, Juan (Martín Médico). Martí Gelat, Eduardo (Muntaner). Martínez Verger, Manuel (Lluch). Martorell Genestra, Antonio (Calvo Sotelo). Martorell Ramis, Francisco (Corona). Massanet Muntaner, Juan (Costa y Llobera). Massip Llompart, Jaime (Poniente). Melis Ferrer, Antonio (Vicente Enseñat). Morro Planas, Sebastián (San Bartolomé), Morro Rebollo, José (Calvo Sotelo). Noguera Estrany, Pedro (Ant. Fluxá). Noguera Ferrer, Juan (Ant. Fluxá). París Martorell, Antonio (San Bartolomé). Payeras Ferrer, Bartolomé (General Luque). Payeras Janer, Guillermo (Gloria, 22). Payeras Serra, Pablo (Cruz). Payeras Tortella, Lorenzo (Santiago Rusiñol). Perelló Llompart, Francisco (Jesús). Pizá Homar, Gabriel (J. Alcover). Pieras Florit, Buenaventura (Costa y Llobera). Prats Coll, Magín (General Luque). Prats García, Gabriel (Joanot Colom). Prats Seguí, Magín (Jesús). Pujadas, Hijos de M. (Estación). Pujol Martorell, José (Capitán). Ramis Beltrán, Bartolomé (Ramón y Cajal, 22). Ramis Monjo, Guillermo (Artà). Seguí Beltrán, Gabriel (Germanias). Seguí Escarrer, Juan (Agua). Truyols Seguí, Miguel (Calvo Sotelo). Vidal Llabrés, Jorge (Costa y Llobera). Zovco Ivanow, Esteban (Estación)".

Es pot veure com de polenta anava la nostra indústria sabatera vers els anys quaranta. I si a això hi afegim els qui tenien fàbrica de pell, ens adonarem de la gran importància del tema referit a la sabateria:

"FABRICAS DE CURTIDOS:
Amengual Mut, Sebastián (Muntanera). Cardona Catalá, M. (Muntanera). Bonafé Llompart, F. (Germanias). Janer Llompart, Miguel (General Luque, 25). Mir Carbonell, Francisca (Lluch). Monserrat Muntaner, Andrés (A. Fluxá). Noguera Fluxá, Juan (A. Fluxá). Pujol Martorell, Bartolomé (Gran Vía, 3). Tugores Ferragut, Matías. Zanoguera Canet, José (Germanías)".

"CURTIDOS (VENTA):
Beltrán Soler, Antonio (G. Mola). Beltrán Ramón,

Antonio (Calvo Sotelo, 43). Bestard Bonafé, Andrés (Mesones). Casals Llompart, Domingo (Ob. Llompart, 90). Carretero J.J. (Plaza Virgen de Lluch). Fluxá Mut, Bartolomé (Ob. Llompart). Maura Llompat, Pedro (Feria, 1) y Oliver Martorell, Francisco".

A més de les fàbriques i tallers hi havia a Inca el que es deia "sabaters particulars", que vol dir aquells sabaters que feien sabates a mida a casa seva. I hi havia, entre altres, els següents:

"Beltrán Mateu, Juan (Trobat). Bestard Bonafé, Bartolomé (Peso). Bonafé Llompart, Jaime (Corona). Corró Mateu, Miguel (Cala S. Vicente). Estrany Llabrés, Pedro (Gloria). Gelabert Truyols, María (G. Franco). Martorell Martorell, Ramón (Muntanera). Maura Llinás, Pablo (Poniente) i Morro Amer, Jaime (Monjas)".

Havent-hi tants de sabaters a nostra població, no podien faltar les sabateries situades a llocs centrals d'Inca. Eren tendes on es venia tota casta de sabata feta a tallers, fàbriques o per "sabaters a mida". Entre les més importants, vers els anys 40, podem anotar les següents:

"Ferrer Prats, Juan (J. Armengol). Ferrer Pujadas, Pedro (G. Franco). Garau Estrany, Juan (G. Franco). Gelabert Truyols, María (G. Franco). Llobera Pujadas, Ana (Plaza España). Horrach Amengual, Miguel (Paz). Mir Vicens, Guillermo (Ob. Llompart). Pujadas Truyols, Juan (G. Mola) i Solivellas Ramis, Antonia Mª (Jesús, 28)".

Es important també que quedin registrats dins aquesta Breu Història els sabaters d'Inca que integraven el "CONSORCIO DE FABRICANTES DE CALZADO Y CURTIDOS DE MALLORCA S.L. (Importaciones, exportaciones, proveedor del ejército)".

"D. Antonio Beltrán Ramón; D. Bartolomé Payeras Ferrer; D. Antonio Melis Ferrer; D. Juan Gelabert Beltrán; D. Lorenzo Fluxá Figuerola; D. Antonio Martorell Genestra; Sres. Hijos de Matías Pujadas, S.L.; D. José Pujol Martorell; Sres. Gelabert y Beltrán, S.L. i Sres. González, S.L."

Per acabar aquest capítol és obligat ponderar un poc la gran importància

que ha tengut la sabateria dins nostra Ciutat. Ha estat, després de la ceràmica, la indústria més polenta i mes fruitera de nostre treball. La sabata inquera ha recorregut molt de Món i no podem de deixar de citar la figura de mestre ANTONI FLUXA FIGUEROLA, capdavanter i renovador del que ha estat pedra de toc i pedra mestre de nostres indústries totes, posant la de la sabata dins unes altàries difícils de superar per ara. Inca, agraïda, li aixecà un monument el dia dels Sants Abdon i Senén de 1.952.

Durant molts d'anys les sirenes de les fàbriques aixecaven Inca i eren com antany les campanes que marcaven l'horari de les bones gents. Avui, aquesta indústria es va transformant, es va canviant, però aquella llavoreta de mestre Antoni Fluxà encara hi és, tal volta mig tapada i més de mig trepitjada. Aquesta indústria va marcar una època. Una època que s'està acabant! La sabata desbancalà els teixidors de lli i els gerrers; per ventura aquests retornaran a ses glòries i, ajuntats amb la sabata, Inca retorni al seu lloc que li correspon per treball, feina i dedicació.

Tampoc no seria honrat no donar un gran testimoni d'afecte a tota aquella gran quantitat de persones qui calladament omplien les fàbriques i tallers i feien del seu treball un bell art. El sabater d'Inca tenia una bona nomenada. També per aquells sabaterons qui arreglaven les velles sabates, posant-hi "unes mitges soles o un tacó", asseguts al portal de ca seva, encerolats els dits i ulleres posades, una altra abraçada de simpatia.

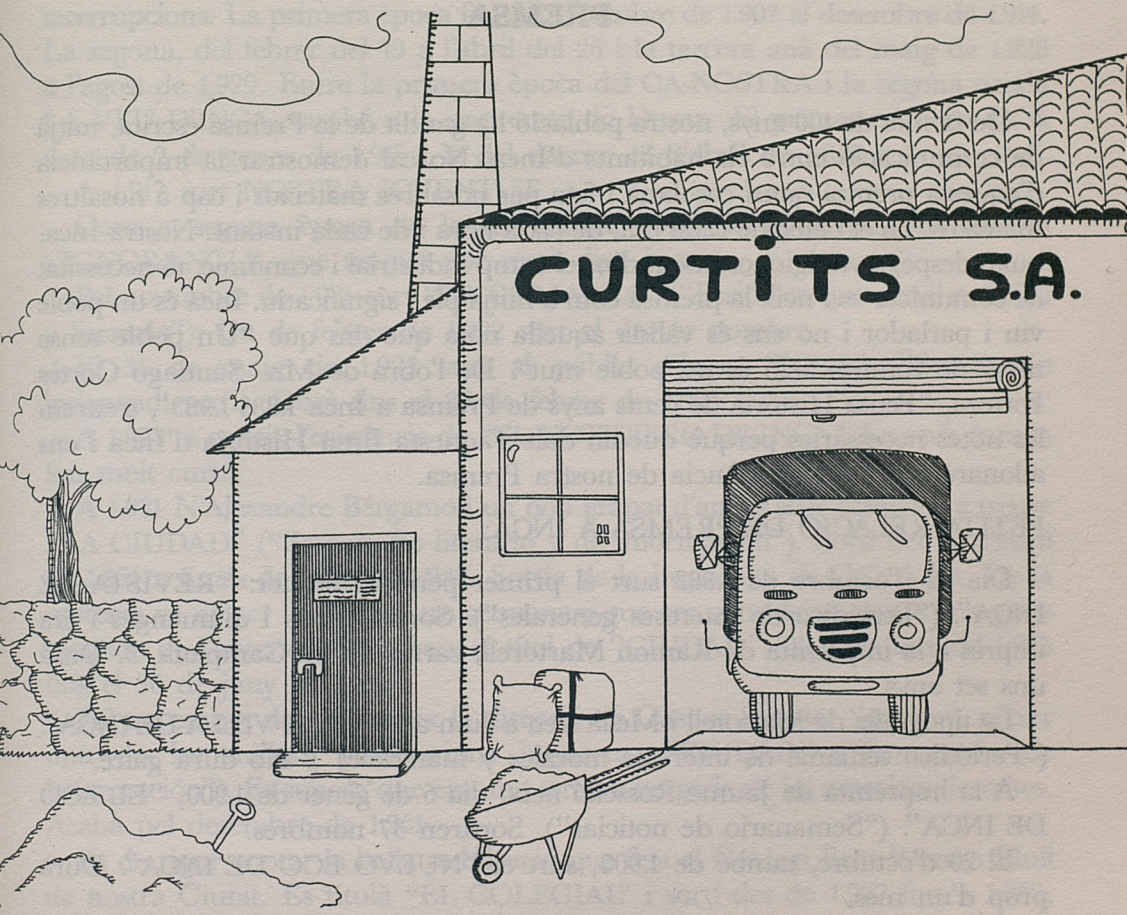
CURTITS S.A.

PREMSA

De fa més de 100 anys, nostra població ha gaudit de la Premsa escrita, mitjà de comunicació entre els habitants d'Inca. No cal demostrar la importància d'aquesta premsa quasi casolana i feta per nosaltres mateixos i cap a nosaltres mateixos. Es el batec de cada dia, de cada hora i de cada instant. Nostra Inca, quan despega vertigionosament dins el camp industrial i econòmic, té necessitat de comunicar-se i neix la premsa com a mitjà ple i significatiu. Inca és un poble viu i parlador i no ens és vàlida aquella nota que diu que "Un poble sense medi de comunicació és un poble mut". De l'obra de Mn. Santiago Cortès Forteza, "Petita Història de cents anys de Premsa a Inca 1.883-1.983", treurem les notes necessàries perquè quedin dalt d'aquesta Breu Història d'Inca i ens adonarem de la importància de nostra Premsa.

PETITA RELACIO DE PREMSA A INCA:

Dia 22 d'octubre de 1.883 surt el primer periòdic inquer: "REVISTA DE INCA". ("Periódico de intereses generales"). Sortia dijous i diumenges i era imprès a la impremta de Ramon Martorell, carrer de La Campana, 3. Durà uns set anys.

La tipografia de Martorell i Melià treu a llum a 1.890 "LA VILLA DE INCA". ("Periódico semanal de intereses morales y materiales"). No durà gaire.

A la impremta de Jaume Rosselló neix, dia 5 de gener de 1.900, "EL ECO DE INCA". ("Semanario de noticias"). Sortiren 37 nombres.

El 20 d'octubre, també de 1.900, surt el "NUEVO ECO DE INCA". Durà prop d'un mes.

"EL HERALDO DE INCA" surt pel mes d'octubre de 1.900 i va subtitulat: "Semanario artístico, industrial, moral y de noticias". Sortí de la impremta de Sastre i Pieras, del carrer de Sant Francesc. Sortia el dijous. Desaparagué pel novembre de 1.902.

L'estiu de 1.901 neix una publicació molt significativa i de poca durada. ES CA D'INCA. (Lladrarà cada diumenge mentres li donin que menjà). Torna sortir pel maig de 1.903 i acaba pel juny de 1.904.

Entre i entre de la sortida d'ES CA D'INCA neix "EL HOGAR" (9 de

novembre de 1.902 - 2 de maig de 1.903).

El 12 de juny de 1.904 surt a rotlo LA BONA CAUSA (Setmanari Popular Mallorquí).

El 24 de setembre aparagué "EL RADIO", tenint poquíssima durada.

Tal volta la Premsa Inquera amb més qualitat i durada fou CA-NOSTRA. Premsa aimada de mestre Miquel Duran i Saurina. Neixia dia 1 d'octubre de 1.907. Arribà a l'any 1.929, tot i malgrat les tres èpoques que tengué i d'algunes interrupcions. La primera època fou d'1 d'octubre de 1.907 al desembre de 1.914. La segona, del febrer del 19 a l'abril del 26 i la tercera anà del maig de 1.928 a l'agost de 1.929. Entre la primera època del CA-NOSTRA i la segona neixia LA VEU D'INCA, també a la impremta de Duran. El primer número du la data de 2 de gener de 1.915 i la del darrer, 13 d'abril de 1.918.

A 1.917 surt NOSTRA JOVENTUT.

Com a segona època de la de Palma, sortí de la premsa de Duran L'IGNORANCIA, que tengué poc ressò dins Inca.

Pel novembre de 1.921 surt "LA COMARCA" ("Periódico quincenal artístico y literario"). L'u de febrer de 1.922 surt el darrer nombre.

El 31 de maig de 1.923 surt al públic d'Inca "ECOS" ("Semanario independiente"). Durà fins el 27 de febrer de 1.924.

A 1.928 es coneix l'existència de "EL NOTICIERO DE INCA". La seva durada fou molt curta.

A 1.931 N'Alexandre Bérgamo i un bon grapat d'amics seus comença a treure "LA CIUDAD" ("Semanario literario y de información"). Sortí del 12 d'abril de 1.931 a finals de juny de 1.932. Sortia de la impremta de Ca'n Vich. De la mateixa va néixer l'any 1.935 un setmanari que era considerat com a la segona tongada de l'anterior. Sortí baix el títol de "CIUDAD" (28 d'octubre de 1.935 fins el 30 de juny de 1.936).

Pel novembre de 1.951, baix la direcció de Gaspar Sabater Serra, va néixer una de les millors publicacions inqueres, "CIUDAD" ("Semanario de Información"). Es suposa que era una tercera tongada de les anteriors descrites. Acabà pel desembre de 1.961.

Es de rigor anotar la bella publicació que feia el Col.legi Beat Ramon Llull de nostra Ciutat. Es titulà "EL COLEGIAL" i sortí des de 1.927 fins a 1.952, any de la defunció del P. Pere J. Cerdà.

L'any 1.970 començà a sortir una publicació parroquial NOVA JOVENTUT. Era mensual i havia estat fundada per Mn. Joan Perelló i Mn. Santiago Cortès. Omplí un buit informatiu molt gros i durà 4 anys, sortint 40 números.

Dins aquests darrers anys el Col.legi Llevant edità PUIG MAJOR, i el Col.legi dels Germans de les Escoles Cristianes han fet uns quants números escolars i molt interessants.

Des de 1.978 les Monges Jerònimes editen un "BOLETIN INFORMATIVO", "SOR CLARA ANDREU".

Per acabar, no podem deixar de parlar, en que sia breument, de la premsa que ha tengut més durada: DIJOUS. Neixia dia 5 de setembre de 1.974. El primer director que tengué fou Gaspar Sabater Serra, al qual sustituí el seu fill Gaspar Sabater Vives. Tampoc es pot deixar d'anotar el nom de Santiago Cortès, molts d'anys Redactor en cap del Setmanari.

I com a cloenda del capítol dedicat a la nostrada premsa, un testimoni d'afecte a mestre Miquel Duran i Saurina, director, promotor, escriptor, col.laborador, etc. d'EL CA D'INCA, "EL HOGAR", LA BONA CAUSA, LA VEU D'INCA, L'IGNORANCIA i de la bellíssima publicació, entranyablement inquera, CA-NOSTRA. Duran estimà la premsa fins al punt d'arribar a repartir-la. Dins aquest segle nostre no es pot parlar de cultura sense apuntar i escriure amb lletres grosses la figura de mestre MIQUEL DURAN I SAURINA, bon periodista, finíssim poeta, aimador de nostra Inca... Tota una institució!

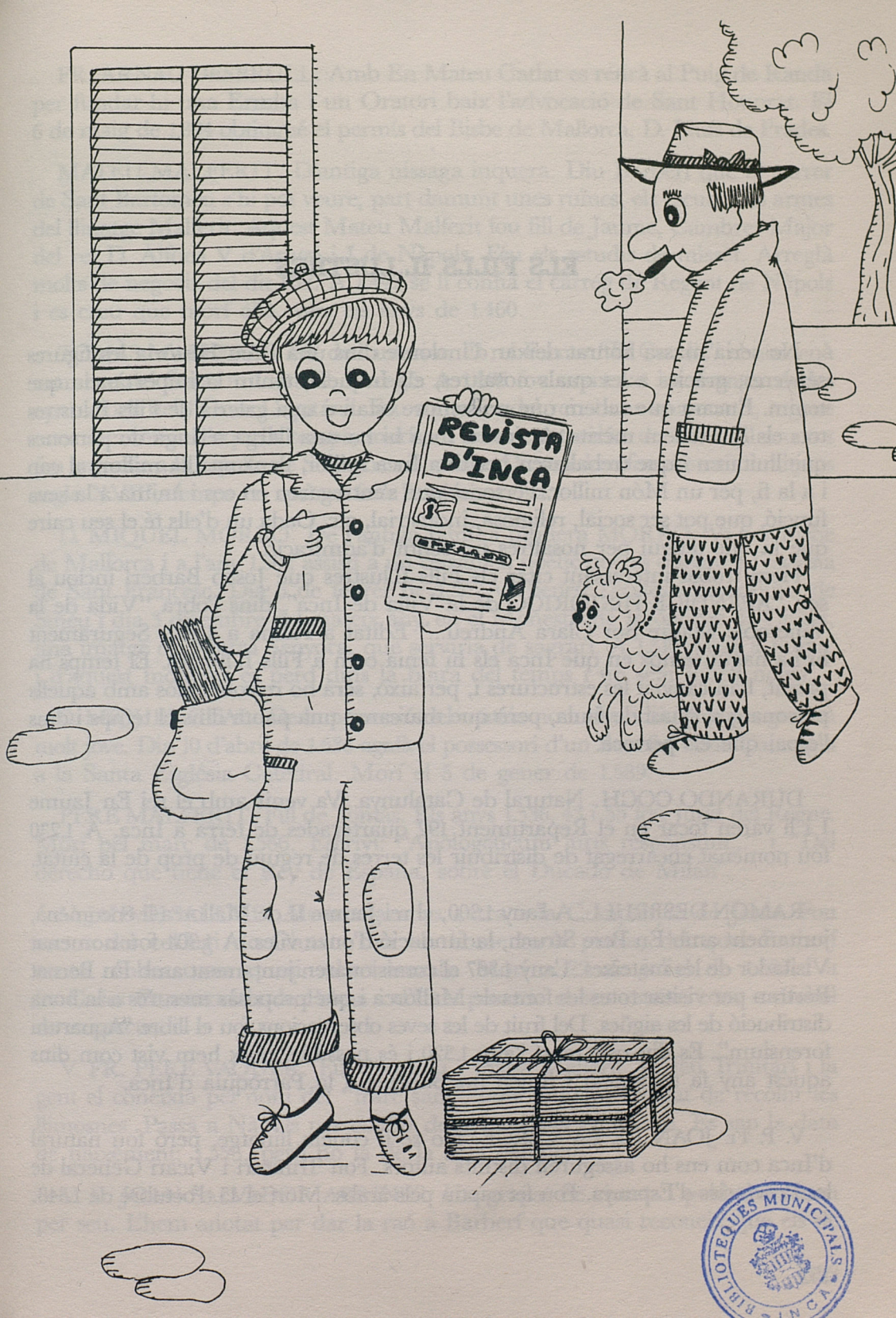

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS
INCA

ELS FILLS IL.LUSTRES

No seria massa honrat deixar d'incloure dins una Breu Història les figures senyeres, gràcies a les quals nosaltres, els Inquers, tenim la importància que tenim. Encara que sabem que no sempre estan a una galeria de Fills Il.lustres tots els qui tenem mèrits. A nostra Inca hi ha una llarga teringa de persones que lluitaren i que treballaren per una Inca millor, per una Illa millor, al cap i a la fi, per un Món millor. Persones que s'entregaren en cos i ànima a la seva funció, que pot ser social, religiosa, industrial, etc. Cada un d'ells té el seu caire que fa que tengui per nosaltres un sentit d'admiració.

Hem trobat interessant citar els Fills Il.lustres que Josep Barberí inclou al seu "APÉNDICE HISTÓRICO de la Villa de Inca", dins l'obra "Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu..." Editat a Palma a 1.807. Segurament hi ha hagut temps en què Inca els hi tenia com a Fills Il.lustres. El temps ha passat, han canviat les estructures i, per això, serà bo retrobar-nos amb aquells personatges, quasi de faula, però que marcaren una pauta dins el temps i dins l'espai que els pertocà.

DURANDO COCH. Natural de Catalunya. Va venir amb el rei En Jaume I i li varen tocar en el Repartiment 192 quarterades de terra a Inca. A 1.230 fou nomenat encarregat de distribuir les terres de reguiu de prop de la ciutat.

RAMON DESBRULL. A l'any 1.300, el rei Jaume II de Mallorca li encomenà, juntament amb En Pere Struch, la fundació d'onze viles. A 1.304 fou nomenat Visitador de les mateixes. L'any 1.307 el comisionaren juntament amb En Bernat Bertran per visitar totes les fonts de Mallorca i que proposàs mesures a la bona distribució de les aigües. Del fruit de les seves observacions fou el llibre "Aquarum forensium". Es diu que morí l'any 1.320 i és possible, puix hem vist com dins aquest any fa testament i funda un Benefici a la Parròquia d'Inca.

V. P. Fr. JOAN DE LA VERGE. No se li coneix llinatge, però fou natural d'Inca com ens ho asseguren distints autors. Fou Trinitari i Vicari General de les Províncies d'Espanya. Fou fet captiu pels àrabs. Morí el 15 d'octubre de 1.348.

FR. ARNAU DESBRULL. Amb En Mateu Catlar es retirà al Puig de Randa per fundar-hi una Ermita i un Oratori baix l'advocació de Sant Honorat. El 6 de maig de 1.394 obtingué el permís del Bisbe de Mallorca, D. Lluís de Prades.

MATEU MALFERIT. D'antiga nissaga inquera. Diu Barberí que al carrer de Sant Bartomeu s'hi pot veure, part damunt unes ruïnes, els escuts i les armes del llinatge Malferit. Aquest Mateu Malferit fou fill de Jaume, Cambrer Major del rei D. Alfons V d'Aragó i I de Nàpols. Féu els estudis de missèr. Arreglà molts de negocis del dit Rei. A 1.442 se li confià el càrreg de Regent de Nàpols i es creu que morí allà, vers els anys de 1.460.

TOMÀS MALFERIT. Fill de l'anterior. El rei Ferran "El Catòlic" el nomenà membre del Suprem Consell d'Aragó. A 1.495 fou nomenat interventor de les operacions del "Gran Capitán". Fou conseller del rei abans nomenat i, segons unes memòries d'aquells temps, morí pel mes de setembre de 1.508. El seu cos fou enterrat a la capella de Sant Joan Baptista. Dit sepulcre fou destruït a mitjans segle XVIII, temps en què es feia l'església nova.

D. MIQUEL MORRO. De l'antiga família inquera MORRO. Va ser Bisbe de Mallorca i a l'any 1.502 assistí a un certamen poètic que es celebrà a l'església de Sant Francesc. Dia 6 de febrer de 1.507 va beneir l'església parroquial de Sineu i dia 3 d'octubre del mateix any, en el Monestir de Jerònimes de Ciutat, una imatge de Nostra Senyora, que serviria de sagrari. A 1.510 passà a Bugia, i d'aquest moment es perd dins la boira del temps i no se'n saben noves.

D. MIQUEL GUAL. De la possessió del mateix nom. Estudià Dret i es graduà molt jove. Dia 10 d'abril de 1.536 agafà el possessori d'un Benefici i una Canongia a la Santa Església Catedral. Morí el 5 de gener de 1.589.

PERE MALFERIT. Fill de Tomàs. Els anys 1.536, 43 i 55 fou Jurat del Regne. Morí pel març de 1.566. Escriví: "Apologeticum juris responsum..." i "Del derecho que tiene el Rey de España, sobre el Ducado de Milán".

V. JAUME SALORD. Als trenta anys entra a la Companyia de Jesús. Fou rector del col.legi de Ciutat. Era un home molt piatós, del qual Barberí conta moltes coses quasi sobrenaturals. Morí a 22 de juliol de 1.587 i a les Cases Consistorials de Palma i d'Inca posaren el seu retrato com a símbol de respecte.

V. FR. PERE VAQUER. Fill d'Antoni i Joana Malferit. Es féu Trinitari i la gent el coneixia pel nom del "frare sant", puix era l'encarregat de recollir les llimosnes. Passà a Nàpols per cuidar de la casa allà establerta. Es sap la data de naixement: 1.558, però no la de la seva defunció.

V. D. JOAN SALVADOR ABRINES. Un grapat de ciutats i pobles el tenen per seu. L'hem anotat per dar la raó a Barberí que quasi reconeix que els de

Palma tenen més testimonis que no els d'Inca. Dirigí la vida espiritual de Santa Catalina Thomàs durant devuit anys.

P. FR. LLORENÇ MALFERIT. Va néixer l'any 1.555. Entrà al convent dels Dominics als setze anys d'edat. Fou nomenat Lector de Teologia. Fundà la biblioteca del seu convent. Féu la capella del Sagrari i renovà l'orgue. Morí el 15 d'agost de 1.615, als seixanta anys.

V. P. D. BARTOMEU VALPERGA. Fou un dels missèrs més nomenats de la seva època. Serví al rei de Nàpols i tornat a Mallorca parlà amb Alonso Rodríguez de la Companyia de Jesús i entrà a la Cartoixa de "Jesús Nazareno" de Valldemossa, dia 7 de desembre de 1.604. Passà a Madrid un parell d'anys i allà el va sorprendre la mort, dia 30 d'abril de 1.615. Va escriure: "Vida de la bendita Virgen Sor Catalina Tomasa", "Avisos y Reglas para la vida y guerra del hombre..." i "Excelencias del SS. Nombre de Jesús. MS."

V. P. FR. RAFEL SERRA. Va néixer a Inca el 22 de setembre de 1.535, fill de Rafel i Magdalena Planes. A 22 anys va vestir els hàbits dels Menorets en el Convent de Jesús de Palma. Més tard fou enviat a Gandia i, altra volta a Mallorca, regentà les càtedres de Filosofia, Teologia, Sagrada Escriptura i Llengua Hebrea... Fou tres vegades Provincial. Morí dia 16 de setembre de 1.620. El seu nom està inscrit al Martirologi Franciscà i Inca li aixecà un monument l'any 1.920, a la placeta de davant el Convent Franciscà. Fundà la Casa "De arrepentidas" de Ciutat i el Convent de Franciscans d'Artà. Escriví: "Sermones varii" i "Commentaria in Genesim".

V. P. FR. GUILLEM MALFERIT. Va néixer a nostra vila, de Joan i Catalina Llompart. A 1.592 entrà a l'Ordre dels Dominics de Palma. Fou una persona totalment dedicada als demés i morí dia 17 de maig de 1.624.

D. RAFEL ALBERTI. Neixé vers l'any 1.550. Serví de secretari al rei D. Alfons IV d'Aragó. A 1.585 va ser elegit Canonge i el Bisbe D. Joan Vich i Manrique li confià l'edició del nou ritual, que fou publicat per la impremta Guasp a 1.601. Morí dia 29 de gener de 1.627.

V. P. DON JERONI PLANES. Va néixer a nostra vila a 1.564. Estudià a la Universitat de València. Es féu franciscà. De dita orde en fou Visitador, Definidor, Guardià, Custodi i dues vegades Provincial. Dia 22 de febrer de 1.622, el Papa Gregori XV el nomenà Vicari General dels Convents de Descalços de tota Espanya i les Indies. Més tard deixà les seves funcions i es tancà dins el Convent de Ciutat i llavors a La Cartoixa. Hi visqué uns deu anys. Morí en gran fama de santedat dia 25 de gener de 1.635. Escriví: "Examen de revelaciones verdaderas y falsas, y de los raptos", "Sermones varios", "Quaresma predicada en la Catedral MS." i "In secundam Secundae D. Thomae. MS."

P. FR. ANTONI REURE. Es féu Franciscà i ensenyà Filosofia i Teologia al Convent de Palma. L'any 1.705 fou nomenat Guardià (Superior) del convent d'Inca. Aqui va dur a terme moltes obres a l'església i al convent. Construí el cor, féu fer un orgue nou, acabà dues capelles, acabà la majoria de cel.les pels frares i va convertir en bons horts el que era terra improductiva. Morí dia 22 de gener de 1.730. Deixà escrit: "De Immaculada Conceptione Beatae Mariae Virginis".

GALERIA DE FILLS IL.LUSTRES

Tampoc seria honrat si deixàssim dins l'oblit els Fills Il.lustres que s'han proclamat a Inca dins aquest segle i que envasen la paret d'honor del nostre actual Ajuntament. Presidint les decisions dels qui duen el timó de nostra Inca. Tampoc seria massa honrat deixar-los. Tenim a nostra Ciutat els següents: El Bisbe Llompart, el Rector Rayó, El General Luque, Frai Mariano Payeras i el músic N'Antoni Torrandell.

ILM. SR. D. GABRIEL LLOMPART I JAUME

Arribà al món dia 19 de novembre de 1.862, fill de pares pagesos. A 1.875 entrà al Seminari per indicació del seu cosí M.I.D. Pere Josep Llabrés. Estudià quatre cursos d'Humanitats, tres de Filosofia, tres de Teologia i dos de Dret Canònic. Rebé la primera Tonsura a 1.881 i fou prevere a 1.886. El Bisbe Cervera el nomenà professor de la Càtedra de Llatí. Guanya una Canongia d'Orihuela i, per oposició, la Penitenciaria de la mateixa a 1.904. Passa a Palma a 1.916 com a Arxiver Capitular i dia 15 de setembre de 1.918 es consagrat Bisbe. Es destinat a Tenerife i el 27 de juny de 1.922 passa al Bisbat de Girona. El 13 de setembre de 1.925 féu l'entrada oficial com a Bisbe de Mallorca. Fa un nou pla d'estudis al Seminari on, a més de molt de llatí, hi inclou Francès, Arqueologia, Art Sagrat i Paleografia. Crea un Tribunal d'Informació dels Mobles i Immobles eclessiàstics. Mor a 1.928. Inca li dedica en vida un carrer (des pou d'En Morro) i el declara Fill Il.lustre.

ILM. D. FRANCESC RAYÓ. RECTOR

Fill de Joan Rayó de So'n Figuerola i de Francisca Brunet, neix dia 1 de febrer de 1.868. De petit ja volia ser sacerdot. Estudià a Inca mateix dos cursos de llatí amb el Rvd. D. Pau Ferrer i els dotze anys de seminari foren per ell un vertader aprofitament del temps. A 1.892 fou ordenat sacerdot. De 1.894

1.899 fou el rector (Custos) de l'església de Sant Francesc i, aquest mateix any, passa de "Vicari In Càpite" a Caimari. Per raons familiars demana el trasllat a Inca i coneix el "Círculo de Obreros Católicos" que fundara Miquel Duran. Es nomenat Consiliari del mateix i organitza festes i vetlades literàries. Col.laborà a la premsa local (a la "Bona Causa" i al "Ca-Nostra"). Està a Inca de 1.901 a 1.908. Dit any darrer fou destinat al poble de Pollença d'Ecònom i hi està fins a 1.913 en què passà a Santa Maria del Camí, on fou molt estimat per la seva labor i el seu treball. Pel setembre de 1.920 vengué a la Parròquia de Santa Maria La Major de nostra Ciutat amb nomenament de Rector. Aquí féu molta feina, deixant unes obres fetes, no tan sols materials, sinó de caire moral i intelectual. Al temple hi féu belles reformes. Posà els vidrials als ventanals superiors, enlluí la bòveda, reformà el presbiteri, llevà la pintura de les columnes i així aparagueren les belles pedres primitives. Amb l'Ajuntament aixecà la "Casa Cuna-Hospicio", comprà uns terrenys vora la Casa-Convent dels "Hermanos" de les Escoles Cristianes; comprà també uns solars per fer-hi el que ara és Parròquia de Crist Rei; gestionà la venguda a Inca, al Puig d'Inca, dels Ermitans de Sant Pau i de Sant Antoni. A 1.942, per celebrar les seves Bodes d'Or Sacerdotals, acceptà els regalos que li feren, però els donà per a la construcció de la capelleta de Crist Rei. El Papa Pius XII li concedí la Creu "Pro Ecclesia et Pontifice" i, a la mateixa vegada, l'Ajuntament Inquer li dedicava un carrer (l'antic carrer de l'Oca) i el nomenava Fill Il.lustre d'Inca. També és Fill Il.lustre Adoptiu de Pollença i de Santa Maria del Camí. Morí dia 21 de novembre de 1.943.

FRAI MARIÀ PAYERAS BORRÀS

Vengué al món dia 10 de setembre de 1.769, fill de Pere Antoni i de Jerònima. De ben jove ingressà a l'Orde Franciscana al convent de Palma, on vestí els hàbits l'any 1.784 i l'any següent va professar; a 1.786 rep la tonsura clerical i les ordes menors de mans del Bisbe de Mallorca, D. Pere Rubio i Benedicto. A 1.793, tenint 23 anys, embarca cap a Amèrica. Els seus primers treballs els realitza a les missions de Sant Carles de Monterrei, de La Soledad; al mateix temps ajudava a les missions de Sant Miquel i de Santa Clara. Després està a la de Sant Diego i a 1.804 a la de La Puríssima Concepció. Fou un gran missioner i un gran predicador de la Paraula de Déu. Escrivia els seus viatges i deixà unes cròniques i uns diaris molt ben fets. Fou el qui aixecà de bell nou la missió de La Puríssima després del terratrèmol de 1.812. A 1.815 fou elegit President de les Missions i més tard en fou Comisari-Prefecte.

Frai Marià Payeras fou un gran moderador entre les lluites que hi havia per Califòrnia entre les Autoritats Polítiques i els Corsaris i ajudà a la Independència Mexicana pel març de 1.822.

Morí als 53 anys, dia 28 d'abril de 1.823. Inca el proclamà Fill Il.lustre dia 7 de març de 1.967.

ILM. AGUSTÍ LUQUE COCA
"El General Luque"

Va néixer a Màlaga l'any 1.850. Es dedicà a la carrera militar ja de jovenet. Als pocs anys d'estudis, i per haver estat a la batalla d'Alcolea, fou nomenat Tinent. Per mèrits de guerra arribà a General. A finals del segle passat vengué a dirigir el nostre quarter que aleshores estava al "Pes des Bessó" i a la "Quartera Vella". Hi està un grapat d'anys, tenint molt bones amistats. Tenia el grau de Comandant. De l'estada a Inca sempre deia que en tenia bells records.

A 1.896 fou ascendit a General de Divisió a la Campanya de Cuba i a 1.908 l'ascendiren a Tinent General. Fou Capità General a Andalusia i Ministre de la Guerra amb el Sr. Moret l'any 1.905. Ho tornà ser amb López Domínguez a 1.906 i a 1.909 altra volta amb el Sr. Moret. Vengué a Inca vàries vegades, puix estimava nostra Ciutat i, gràcies a ell, Inca pogué tenir un quarter digne, quarter que nostra població havia somniat des de feia molts d'anys. Es cartejava amb els Batles d'Inca i altra gent, no deixant mai de sentir-se d'Inca. Morí a França l'any 1.937. A 1.914 fou nomenat "Hijo Adoptivo Ilustre de Inca".

Reproduirem la corresponent acta:

> *"En la Casa Consistorial de la villa de Inca, siendo las ocho de la noche del día diez y seis de marzo de mil novecientos catorce, se reunió el Ayuntamiento bajo la Presidencia del Sr. Alcalde D. Pedro Balle, con la asistencia de los señores concejales que al margen se expresan, al objeto de celebrar sesión extraordinaria, en primera convocatoria. Abierta la misma, el señor Alcalde dijo: Vamos a cumplir, no un deber de cortesía, sino con una obligación contraída en día memorable: NUEVE DE SEPTIEMBRE DE MIL NUEVECIENTOS DIEZ, fecha que la ciudad de Inca no olvidará jamás. Aquel día reunidas en íntimo banquete las fuerzas vivas de esta ciudad, para esteorizar las simpatias hacia el que fue antaño coronel de la zona de Inca D. AGUSTÍN LUQUE, desde aquel día, el nombre del hoy ilustre general y ex-ministro de la Guerra van unidos a nuestra ciudad con íntimo recuerdo de gratitud; empeñado este Municipio en la ardua empresa de edificar un cuartel, a fin de perpetuar la estancia del regimiento de Infantería, hallábase en trance apuradísimo, agobiado por la magnitud de la empresa, y el general Luque, como angel tutelar, quiso librarnos de tan gravosa carga, diciendo: "Si en la distribución militar, hecha por el Estado, a Inca les corresponde un Regimiento, al Estado le incumbe su alojamiento y por ende la edificación del cuartel*

que habéis emprendido, la razón es justa, sólo os falta quien la defienda y a ello me obligo garantizándoos la seguridad del éxito". Eso dijo el General Luque; la explosión de alegría y satisfacción no os la debo recordar; patentes están en vuestra memoria y ante aquellas sinceras palabras el representante del pueblo, el Alcalde de entonces, D. Francisco Llabrés, interpretando el general sentir, lo proclamó HIJO ADOPTIVO ILUSTRE DE INCA; però D. Agustín Luque con una modestia que le honra y como General que ha obtenido todos los empleos y condecoraciones en el campo de batalla, manifestó: "Que no podía aceptar tal honor sin que antes se vieran convertidas en realidades sus promesas".

Cumplimos su voluntad; pero mañana que va a ser nuestro huésped, no podemos recibirle como a persona extraña; cuando lo abracemos, debe ser como a hermano, como HIJO ADOPTIVO de esta Ciudad; y habiéndose cumplido sus promesas no contrariamos sus deseos; hoy sabemos que aquellas palabras no fueron vanas, el Estado ha edificado ya estos hermosos pabellones, que a modo de estatuas perdurarán la memoria del General Luque, a las generaciones futuras, manteniendo siempre vivo, el agradecimiento de toda la ciudad.

El Alcalde de hoy, lo mismo que el de ayer, no hace más que recoger el magnánimo sentir de toda la ciudad y propone al Ayuntamiento se digne aprobar las siguientes proposiciones:

1ª.- Declarar HIJO ADOPTIVO ILUSTRE de Inca al Exmo. Sr. D. AGUSTIN LUQUE COCA.

2ª.- Hacerle entrega del nombramiento en artístico pergamino.

3ª.- Colocar su retrato en el Salón de Sesiones de esta Casa Consistorial.

Y 4ª.- A la calle de Mallorca, Avenida del Cuartel, cambiarle el nombre con el de calle DEL GENERAL LUQUE.

Por la aclamación magnánima fueron aprobadas las proposiciones del Sr. Alcalde, levantando éste la sesión después de un ¡Viva el General Luque! que fue contestado por todos".

Veritable acte d'homenatge al General. Inca estava molt contenta de tenir tan bell quarter i expressava la seva satisfacció amb aquest nomenament. Com s'ha dit, jamai el General Luque oblidaria Inca. Poc temps abans de morir deia a uns Inquers que anaren a veure'l, en temps de guerra civil, que la seva pàtria era Espanya i que el seu poble, Inca. No és il.lògia l'estimació dels Inquers envers el General.

ANTONI TORRANDELL I JAUME
-MÚSIC-

Va néixer dia 17 d'agost de 1.881, fill de mestre Joan "de l'orgue" (per ser l'organista de la Parròquia). Tenint tan bon mestre a casa, agafà un cert afecte a la música i rebé lliçons de D. Josep Balaguer i amplià coneixements estudiant harmonia amb D. Bartomeu Torres. A 1.900 ja obtingué el primer premi de piano al Conservatori. Tres anys després va guanyar el d'harmonia.

A 1.905 fa el seu primer viatge a París. Assisteix durant dos anys a l'estudi del músic Ricard Viñas, on perfecciona els seus coneixements de piano i virtuosisme. Llavors assisteix a l'estudi de Charles Tournemire, catedràtic del Conservatori de París. A aquesta ciutat hi dóna recitals i es apreciat a totes les sales on actua. Estant a París ingressa a la "Societat d'Autors, Compositors i Editors de música de França". L'any 1.914 torna a Mallorca, a Inca.

Entre 1.920 i 1.932 és la seva època daurada i els seus concerts tenen aires triomfals. L'any 1.925 Ràdio "Torre Eiffel" emiteix un programa dedicat a Torrandell. L'any 1.932 obté un triomf grandiós amb la seva Missa "Pro Pace" estrenada a la catedral d'Orleans. Tot i malgrat que les seves millors obres sien estrenades a fora Mallorca, no per això deixa de pensar en ella. En són prova les composicions de temes illencs: "Es vermar", "Cant des podar", "Es Rasquell", "So'n Batle", "Pollença", "Les àguiles", "Inca"...

L'any 1.952, Inca li va dedicar un carrer. A 1.959 obté el premi "Ciutat de Palma" amb el seu "Requiem". A 1.964 se li dedica un carrer de Palma. A 1.973 els Serveis Culturals Francesos a Espanya li dedicaren dos homenatges per tota una gamma de treball i dedicació a la música.

Mestre Antoni Torrandell morí l'any 1.963. Quan rebia els Sants Sagraments, la "Schola Cantorum" del Seminari interpretava vora el llit del malalt la seva obra "Hinme al Beat Ramon Llull". Va acabar els seus dies el 15 de gener. Fou enterrat al cementeri d'Inca.

Fou proclamat Fill Il.lustre d'Inca al Teatre Principal de nostra Ciutat, dia 19 de novembre de 1.983.

EPÍLEG

Hem arribat a la meta prevista. No volíem més que fer aquest Breu Resum de la nostra Història perquè servís de petit pròleg a la General. El nostre intent s'ha complert i, de veritat, no volíem arribar més lluny. Altres plomes més capacitades i, sobre tot, més dedicades ompliran els toms de la nostra complerta Història.

Una Breu Història d'Inca és això que heu llegit. Es un petit brodat de retalladures i escapulons dels nostres costums, de nostres tradicions i del nostre especial modo de ser. Nosaltres, els Inquers, som el resum del que passà, som el present d'aquell passat, no sempre gloriós ni sempre positiu. Hi ha lluites i pestes i enfrontaments, puix la Història no tan sols es fa amb les notes alegres i festeres, també es fa amb les negativitats que, al cap i a la fi, poden servir-nos per estimar més la terra que ens vegí néixer. No es pot estimar el que no es coneix, i quan més es coneix un passat, més s'estima el present. Aquest present fruit i resultat del que feren, sufriren i aimaren els nostres padrins.

Les reiteracions de vegades són bones. Sempre hem estat, els Inquers, homes i dones reiteratius. Hem lluitat i hem sofert paralel.lament amb la joia i amb l'alegria de sentir-nos Inquers de socarrel. Hem aguantat el penó amb les dues mans, agermanats uns amb els altres i fent front a les greus adversitats que ens han succeït. Per la nostra banda podem dir que la feina ha estada feta amb il.lusió i entrega, tot pensant que pot ser, aquesta humil obreta, la primera roella de nostre camp. Ja ho deia Mestre Miquel Duran i Saurina: "...Amic que escoltes mes troves, no les rebutgis per pobres, que són esqueis del meu cor". I perdonau que treguem dalt d'aquest epíleg tan belles paraules. Però són també bocins del nostre cor. Cor que estima Inca amb un apassionat amor.

I voldríem que aquestes retalladures del nostre passat fossin per a tots nosaltres vertaders estímuls per aimar, més i millor, nostra ciutat d'Inca. I, si l'obreta és magra com la roella, pensem tots que les roelles, totes meselles del bell color, poden ajudar a que tots siem un poc més bons ciutadans, coneixent un poc més la nostra resumida Història.

ESCOLA
TOTO
SECRET

ÍNDEX

Solament unes paraules... Antoni Pons Batle d'Inca *11*
Introducció 15
El nom de la població 17
Prehistòria 18
Inca pre-romana 22
Inca romana 24
Vàndals i Bizantins 28
Inca Islàmica 29
La Conquista de Mallorca 32
Segle XIII 36
Segle XIV 38
Segle XV 41
El Puig 44
Segle XVI 48
El Monestir de Sant Bartomeu "Ses Monges Tancades" 53
Segle XVII 58
Els Franciscans 66
L'Església Parroquial de Santa Maria la Major 70
Els Sants Abdon i Senén, Patrons de la Ciutat 75
L'Hospital 79
El Convent de Sant Domingo 83
Sor Clara Andreu i Malferit 87
Segle XVIII 91
Segle XIX - Part general 97
Arriba el Ferrocarril 105
1.879, una execució 110
Les Creus de Terme 112
Segle XIX: Toponímia 114
El Cementeri 120
Segle XX - Part general 124
Inca nomenada "Ciutat" 127
Ensenyament i Cultura 128
Realitzacions urbanes 134
Terrissers, cellers i hostals 136
Indústria sabatera 141
Premsa 148
Els Fills Il.lustres 152
Epíleg 160

OBRA CONSULTADA

- Alcàntara Penya, Pere: Guía de las Baleares (Palma, 1.891)
- Alcover, Miguel: El Islam en Mallorca (Palma, 1.934)
- Archiduque Luis Salvador: Las Baleares descritas por la palabra y el grabado (Palma, 1.956-1.965)
- Barberí, Josep: Apéndice Histórico de la villa de Inca (Palma, 1.807)
- Barceló Pons, Bartolomé: Inca y su término (Palma, 1.958)
- Binimelis, Juan: Nueva Historia de la isla de Mallorca, 5 vol. (Palma, 1.927)
- Boletines de la Sociedad Arqueológica Luliana.
- Bover, Joaquín Mª: Biblioteca de Escritores Baleares. 2 vol. (Palma 1.968)
- Campaner y Fuertes, Alvaro: Cronicón Mayoricense (Palma, 2ª edic. 1.967)
- Ca-Nostra (Distints nombres i distintes èpoques)
- Col.lecció "Ximbellí" (Editats per Santiago Cortès Forteza)
- Coli Llobera, Juan: Historia del Puig de Santa Magdalena de Inca (Inca, 1960)
- Duran Ordiñana, Lorenzo Mª: INCA, guia de la vida oficial, etc. (Inca, 1.944)
- Gerónimo de Berard: Viaje a las villas de Mallorca, 1.789 (Palma, 1.983)
- Llabrés Bernal, Juan: Noticias y relaciones Históricas de Mallorca (1.958-71)
- Llabrés Ramis, Juan: La cerámica popular en Mallorca (Ciutat de Mallorca, 1.977)
- Lladó Ferragut, Juan: Catálogo de la Sección Histórica del Archivo Municipal de Inca (Palma, 1.951)
- Mascaró Pasarius, José: Corpus de Toponímia de Mallorca, 6 vol. (Palma, 1.970-1.975)
- Programes Dijous Bo (varios). Ajuntament d'Inca
- Programes Festes Patronals. Ajuntament d'Inca
- Rosselló Bordoy, Guillermo: La Prehistoria de Mallorca (Palma, 1.972)
- Rosselló Vaquer, Ramon: Inca i Selva en el segle XIII
- Revista "El Colegial" (Inca, 1.927-1.952)
- Revista "El Heraldo de Cristo" (1.910-1.935)
- Sabater Serra, Gaspar: Historia de las Baleares (Palma, 1.959)
- Semanario Dijous (1.974-1.985)
- Xamena Fiol, Pere: Història de Mallorca (Palma, 1.978)

FONTS INÈDITES

- Arxiu del Monestir de Sant Bartomeu d'Inca
- Arxiu Municipal d'Inca
- Arxiu Històric Parroquial d'Inca
- Arxiu particular de l'autor.

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS • INCA •

NF. 2275

EDITA MAGNIFIC AJUNTAMENT D'INCA